

საქართველო. გეოგრაფიული საზოგადოება

სახელბანთქმულ მოგზაურთა ცხოვრება და აღმოჩენები

ლევან მარუაშვილი

ა გ ი ი ს
თ ვ ა ჯ ბ ა დ ა ე ნ ვ დ ე ნ ე ლ
ს ი ვ რ ც ე ზ ე უ

გარკო კოლო
სვენ ჰედინი

ტფილისი

1935

მანჯრის მონაწილე

ს 3 0 6 3 0 2 0 6 0

საქართველოს გეოგრაფიულმა საზოგადოებამ გადაწყვიტა გამოსცეს სამეცნიერო-პოპულარულ წიგნთა სერია სათაურით: „სახელგანთქმული მოგზაურები, მათი ცხოვრება და აღმოჩენანი“.

ქართული ლიტერატურა ჯერჯერობით ღარიბია სამეცნიერო-პოპულარულ გეოგრაფიულ ლიტერატურით. მაგრამ ამავე დროს ამგვარი ლიტერატურის საჭიროება მეტად მწვავედაა, დასმული.

ამჟამად მკითხველს ჩვენ ვაწოდებთ საქართველოს გეოგრაფიულ საზოგადოების წევრის—ლევან მარუაშვილის პოპულარულ წიგნს, რომელშიაც შედარებით მცირე მანძილზე ავტორმა შესძლო მოეცა მეტად მოხერხებული დახასიათება, ცენტრალურ და აღმოსავლეთ აზიის გამოჩენილ გამომკვლევთა და მოგზაურთა—მარკო პოლოსა და სვენ ჰედინის ცხოვრებისა და მოღვაწეობისა.

უახლოეს დროში გამოცემული იქნება გამოჩენილ ევროპელ და რუსს მოგზაურთა, როგორცაა—ჯემს კუკი, მიკლუხა-მაკლავი და სხვ. ცხოვრების აწერილობანი.

საქართველოს გეოგრაფიულ საზოგადოების თავმჯდომარის მოადგილე:
პროფ. გ. გეხტმანი.

ტფილისი
1935 წ.

წინასიტყვაობის მაგივრად

გახეთ „პრავდა“-ში 1934 წლის 28 მარტს მოთავსებული იყო ცნობილი საბჭოთა ჟურნალისტის მიხეილ კოლცოვის ფელეტონი—„ტრემლები გლობუსთან“. მ. კოლცოვის ფელეტონში მოხერხებულად აღწერილი იყო ის უცოდინარობა გეოგრაფიის დარგში, რომელიც აქამდე გვხვდებოდა ყოველ ნაბიჯზე, ეს უცოდინარობა არა მარტო უქმნის უხერხულობას მათ, ვისაც გეოგრაფია არ შეუთვისებია, არამედ დიდ დაბრკოლებას წარმოადგენს ჩვენი ქვეყნის საზოგადოებრივ ცხოვრებაშიც.

„შუა აზიას ციმბირში ეძებენ, ხოლო მყინვარ-წვევრს თვლიან მსოფლიოს უმაღლეს მწვერვალად...—გვიამბობს, სხვათა შორის მ. კოლცოვი და განაგრძობს:

„ამ უცოდინარობას ხომ არ უნდა მივაწეროთ უცნაური შემთხვევები ტვირთზიდვაში, როდესაც გორლოვკისკენ გაგზავნილი ვაგონები თავს ამოჰყოფენ ხოლმე ასტრახანში, ხოლო ალმა-ატაში მიმავალი ბარგი ორშაში მიდის?..“

უეჭვოა, რომ სოციალიზმის ქვეყანაში, რომელიც ახალ ცხოვრების მშენებლობას სამეცნიერო ნიადაგზე ამყარებს, გეოგრაფიულ ცოდნით აღჭურვილი უნდა იყვენ არა მარტო სპეციალისტები და ამ საგნის მასწავლებლები, არამედ თითოეული შეგნებული მოქალაქე. გეოგრაფიის გარეშე ადამიანი თვალს ვერ აღევნებს ვერც საერთაშორისო

პოლიტიკურ ცვლილებებს, ვერც ჩვენი ქვეყნის სოციალისტურ გარდაქმნას და პირად ცხოვრებაშიც ამავე მიზნის გამო მრავალ დაბრკოლებას შეხვდება.

ცეკას 16 მაისის დადგენილება ითვალისწინებს აგრეთვე საინტერესო და ყველასთვის გასაგებ, ზუსტ და მხატვრულ გეოგრაფიულ ლიტერატურის შექმნასაც. ახალგაზრდობას ძლიერ იზიდავს მოგზაურობათა ამბავი, გამოჩენილ მკვლევართა ცხოვრება და თავგადასავლები. სხვანაირად რომ ვთქვათ, საჭიროა გეოგრაფიული მასალის მხატვრული გაფორმება, მისი გათქვეფა საინტერესო ეპიზოდებსა და სურათებში, მისი ჩამოყალიბება ოსტატური ნაწარმოების სახით და მთლიანი შინაარსიანი სახის მინიჭება. ასეთი ლიტერატურის ნიმუშები უკვე არსებობს და არსებობს საკმაოდ დიდი რაოდენობით. შეგვიძლია დავასახელოთ: ე. რუსსატის „უდაბნოს ქარი“, რომელშიც მოთხრობილია სვენ ჰედინის ცხოვრება, გუბერის წიგნი მარკო პოლოს შესახებ, იუნხეზბენდისა—ჰიმალაის შესახებ და სხ.

შეიძლება ამ წიგნის წამკითხველმა ბრალი დაგვდოს თაქტიური მასალის სიცოტავეში, ან, პირიქით, გადაჭარბებულ გეოგრაფიაში.

ეს ბუნებრივია. თითოეულ მკითხველს საკუთარი გემოვნება აქვს. მაგრამ ამ ნაშრომში ჩვენ საშუალო ხაზი ავირჩიეთ: პოპულარული წიგნი გეოგრაფიულ აღმოჩენების შესახებ არ შეიძლება გეოგრაფიის სახელმძღვანელოდ გადავაქციოთ, მიგრამ არც იმისი უფლება გვაქვს, რომ იგი გამოგონილი ეპიზოდებითა და ზედმეტი საღებავებით დავტვირთოთ.

მარკო პოლო და სვენ ჰედინი ჩვენ ამ წიგნში მოვაქციეთ ტერიტორიალურ საფუძველზე: ორივემ იმოგზაურა აზიაში, მათ ნახული აქვთ ბევრი ერთი და იგივე ადგილი, ხოლო მათი მიდგომა ნახულისა და გაგონილის შეფასებისადმი სულ სხვა და სხვაა, რაც აიხსნება ნ საუკუნეიანი მანძილით მათ შორის.

იმედია, რომ მკითხველები ყურადღებით შეხედებიან ჩვენი გამომცემლობის პირველ ცდას და გამოგზავნიან თავიანთ მოსაზრებებს იმ შესწორებათა და გაუმჯობესებათა შესახებ, რომლებსაც ისინი საჭიროდ თვლიან ამავე სერიის შემდეგი გამოცემებისათვის.

ავტორი.

შ ე ს ა გ ა ლ ი

გეოგრაფიული რუკის გეოგრაფია

როდესაც თქვენ გადაშლით გეოგრაფიულ ატლასს, ან შეხედავთ კედელზე მიკრულ რუკას, ცხადია, თქვენ არ გაიფიქრებთ, რომ გეოგრაფიული რუკა ერთბაშად არის შექმნილი, როგორც სახელდახელოდ შეთხზული ორ ტაბიანი ლექსი.

გეოგრაფიულ რუკასაც აქვს თავისი ისტორია, რომელიც კულტურისა და მეცნიერების გარიჟრაჟის ხანიდან, საუკუნეებს დღემდე მოჰყვა.

ვინ გამოიგონა რუკა? ეს მეტად საინტერესო საკითხია, მაგრამ, სამწუხაროდ მასზედ ნაწილობრივ პასუხის გაცემა შეუძლებელია. დიდი ხნის წინად ჩინეთში უძველესი მეცნიერები ადგენდნენ აზიის სხვადასხვა ნაწილთა გეგმებს. თუ „დაბადებას“ დაუჯერებთ, გეოგრაფიულ რუკაზედ წარმოდგენა ებრაელებსაც ჰქონიათ 1500 წლით ადრე ჩვენ წელთ აღრიცხვამდე.

აპოლონ როდოსელი, რომელიც ცხოვრობდა ძველ საბერძნეთში 2200 წლის წინად, თავის ნაწერებში აღნიშნავს კოლხეთის (დასავლეთ საქართველოს) მცხოვრებთა შესახებ: „კოლხები არიან შთამომავლები ეგვიპტელი მეომრის — სეზოსტრისისა, რომელმაც შვილის ნაპირებზედ მრავალი ქალაქი დააფუძნა. კოლხები ბმარობენ თავიანთ წინაპართაგან მიღებულ ფიცრებს,

რომლებზედაც ნაჩვენებია ხმელეთისა და ზღვის საზღვრები, შარა-გზები და ბილიკები“...

ცხადია, რომ აპოლოს როდოსელს მხედველობაში სწორედ რუკა აქვს. ამგვარად ჩვენ დარწმუნებით შეგვიძლია ვამტკიცოთ, რომ გეოგრაფიული რუკის ისტორია შეიცავს სულ ცოტა 20—23 საუკუნის ხანას.

ამ დიდი ხნის განმავლობაში გეოგრაფიულმა რუკამ ჰევრი თავგადასავალი განიოიარა, სანამ წარმოიმობოდა კოლხების ფიქრების შთანდმავალი -- თანამედროვე გეოგრაფიული ატლასი.

თუ გავსინჯავთ რამდენიმე რუკა¹⁾, რომლებიც სხვადასხვა დროსაა შედგენილი, ჩვენ დავინახავთ, თუ როგორ მდიდრდებოდა ადაიანის გონება ახალ-ახალი გეოგრაფიული ცნობებით, როგორ ამჯარავედებოდა ჩვენი პლანეტის საიდუმლოებანი.

ცხადია, რომ პარველყოფილ ადაიანებს, რომლებისთვისაც თითქმის უცნობი იყო სახელითი ხელოვნება, არავითარი მთლიანი წარმოდგენა არა ჰქონდათ დედამიწაზედ. შესაძლებელია, რომ იათს განუვითარებელ აზროვნებას არ; აინტერესებდა ეს საკითხი და მიოლოდ ისტორიისათვის ხელმისაწვდომ ეპოქებში ცნობისმოყვარეობით აღკუროვილ, კულტურულ ადაიანს მოუნდა სამყაროს შესწავლა.

საბერძნეთას ბრმა მელექსის — ჰომეროსის²⁾ წარმოდგენით, ჩვენი დედამიწა — ბრტყელი ფეფშისებოი ფართობია; ამაღლებული ნაპირი ჩრდილოეთით უფრო ამოწეულია, ვიდრე სამხრეთით. წრისებოი ხმელეთს ყოველმხრივ გარს აკრავს მსოფლიო ოკეანე. ჰომეროსი ჰყოფდა

¹⁾ განთქმული ბერძენი პოეტი ჰომეროსი ცხოვრობდა მე-9 საუკუნეში ქრ. დაბადებამდე. დასწერა ცნობილი პოემა „ილიადა“ და „ოდისეა“.

დედამიწას ორ ნახევრად; ერთს უწოდებდა დღის მხარეს, მეორეს კი ღამის მხარეს. რაც შეეხება ცას, ჰომიროსის აზრით ესაა გუმბათი, რომელიც დაყრდნობილია მაღალ-შონის მწვერვალზე: დასავლეთით—ატლასზე (ჩრდ. დას. ამერიკა), ხოლო აღმოსავლეთით—კავკასიონის ქედზედ.

მაგრამ ძველს საბერძნეთშივე იყვენ ისეთი მეცნიერებიც, რომლებიც უკვე იმ დროს დედამიწას ბურთისებრივ სხეულადა თვლიდენ. მათ რიცხვს ეკუთვნის არისტარქ სამოსელი, რომელიც პალილეიზე 18—19 საუკუნით ადრე დედამიწის ბრუნვას ამტკიცებდა, და ერთოთხედი, რომელმაც პირველად მოახდინა დედამიწის სიდიდის გამორკვევის ცდა გრადუსული გაზომვების გზით. მაგრამ მათი მოსაზრებები მაშინ ბევრს არც გაეგებოდა და არც სჯეროდა.

ეს არცაა გასაოცარი, ვინაიდან იმ დროს კულტურული ბერძნებიც კი არ იცნობდენ შორეულ ქვეყნებს, ზღვა ოსნობა სათანადოთ განვითარებული არ იყო და ამიტომ ოკეანე მათ უსაზღვრო სივრცედ ეჩვენებოდათ.

თუ რამდენათ ვიწრო წარმოდგენა ჰქონდათ დედამიწის შესახებ უძველეს მოწინავე ხალხებს, ეს შემდეგი მაგალითებიდან მოჩანს,

რომაელებისათვის მთელი „ქვეყნიერება“ განისაზღვრებოდა ხმელთა-შუა ზღვის ირგვლივ მდებარე ქვეყნებით: ევროპით, ჩრდილო-აფრიკით და წინა აზიით. მათ არ იცოდენ, რომ არსებობს ირლანდიის და კანარის კუნძულები. ალექსანდრე მაკედონელის (მე-4 საუკ. ქრ. წინ) ვრცელი სამეფო დაახლოვებით იმავე ფარგლებში მდებარეობდა, მხოლოდ აღმოსავლეთისაკენ უფრო

*) მაკედონის მეფე, რომელმაც მე-4 საუკ. ქრ. წინად დაიპყრო ევროპა და მცირე აზია.

შორს ვრცელდებოდა და აღწევდა ინდოეთს, რომელთანაც უფრო ადრე ფინიკიელ ვაჭრებსაც ჰქონიათ მიმოსლა. რაც შეეხება ჩინეთის უზარმაზარ და მდიდარ სამეფოს, მაკედონელთა მთავარ-სარდალმა მისი არსებობის შესახებ არაფერი იცოდა და მოკვდა, დარწმუნებული იმაში, რომ მან მრელი ქვეყნიერება დაიპყრო!

ასეთივე გულუბრყვილო უცოდინარობითაა შედგენილი ვენეციელი*) თავადის, მარინო სანუდოს რუკა, რომელიც დათარიღებულია 1308 წლით. ეს რუკა სანუდომ შეადგინა სპეციალურად ჯვაროსნებისათვის აღმოსავლეთის გზებზე სახელმძღვანელოთ. დედამიწა ძასზედ წარმოდგენილია ბრტყელი წრის სახით, რომელსაც ყოველი მხრიდან ოკეანე აკრავს. წრის შუაგულში ანუ „დედამიწის ქრაში“ როგორც თვით ავტორი უწოდებს, მოთავსებულია იერუსალიმი და უწმინდესი კუბო. ამ რუკაზედ ხმელთაშუა ზღვა და ინდოეთის ოკეანე უბეებისავით შექრილია ხმელეთის მთლიან მასაში. შედარებით სწორედია მოხაზული ესპანეთი, იტალია, ბალკანეთი და მცირე აზია; კავკასია მეტად დიდათაა გამოყვანილი, ხოლო კასპიის ზღვა სადღაც ჩინეთის საზღვართანაა აღნიშნული. აფრიკა აღმოსავლეთისკენაა მიგრებული. რათა არ დაირღვეს მოსაზრება ხმელეთის წრისებური მოყვანილობის შესახებ. სანუდოს რუკა თავისი კარიკატურული შეცდომებით ურყუარი ანარეკლია იმ გეოგრაფიული მსოფლმხედველობისა, რომელიც ჰქონდათ ევროპიელებს გეოგრაფიულ აღმოჩენათა დიად ეპოქამდე.

შორეული ქვეყნების შესწავლა და საზღვაო მოგზაუ-

*) ვენეცია — ქალაქი იტალიაში, ადრიატიკულ ზღვაზე. საშუალო საუკუნეებში ბატონობდა ხმელთა შუა ზღვაზე თავისი მძლავრი ფლოტის მეოხებით.

რობები მეტად გაძლიერდა საშუალო საუკუნეებში, რაც უკმათვრესათ გამოწვეული იყო ვაჭრობის განვითარებით.

ევროპიელ ვაჭრებს, რომლებიც მამაცურად ებრძოდნენ დაბრკოლებებს და მოგზაურობდნენ შორეულ ქვეყნებში, რა თქმა უნდა, მარტოოდენ ცნობისმოყვარეობაში არ ამოძრავდება, არამედ მოგების წყურვილიც. შორეულ აღმოსავლეთისა და სამხრეთის ქვეყნებში მათ ეგულეობდათ დიდძალი სიძდიდრე, ევროპაში ძვირად ღირებული ნაირ-ნაირი საქონელი, დაწყებული პილპილით, აბრეშუპითა და სპილოს ძვლით, გათავებული ზანგებით, რომლებსაც მონებად ჰყიდოდნენ პორტუგალიელი და ესპანელი ავან უიურისტები.

კოლუმბი, მარკო პოლო; ვასკო დე-გამა უეჭველად ენერგიული და გამბედავი ადამიანები იყვნენ, მაგრამ უბიწო გამირობის შარავანდედი, რომლითაც ისინი წარმოუდგებიან მათი მოგზაურობების აღწერათა მკითხველებს, ყალბია. უმეტეს წილად ასეთ მოგზაურობებს სიმდიდრისადმი ხარბი წყურვილი ამოძრავებდა და თუ გამოჩნდებოდა რომელიმე ფანატიკოსი, რომელსაც მხოლოდ ხიფათი და აღმოჩენები იზიდავდა, სულ ერთია, იგი მიზანს ვერ შეისრულებდა, სანამ მას მხარს არ დაუჭირდნენ შეძლებული სოვდაგრები, მძლავრი ფეოდალები, ან თვით მეფე. ხოლო ასეთი „დიდი“ ხალხისაგან დახმარების მიღება ყოველთვის ნიშნავდა გარკვეული დავალების მიღებას, მათდამი სამსახურს.

იოსა ვატი ბარბარო, მდიდარი ვენეციელი სოვდაგარი, ბურჟუაზიის ტიპიური წარმომადგენელი, სწერდა: „ამჟამად ჩვენს პლანეტას ყველაზე უფრო მეტად ეცნობიან მეზღვაურები და ვაჭრები“. აქედან ჩვენ კიდევ ერთხელ ვრწმუნდებით, რომ გეოგრაფიული აღმოჩენები გამოწვეული იყო პრაქტიკული მისწრაფებებით და არა „წმინდა მეცნიერების“ საღაროს შევსების წყურვილით.

აფრიკის შესწავლაში, მაგალითად, როგორც უკვე აღ-
ვნიშნეთ, დიდი როლი შეასრულა ზანგებით ვაჭრობამ.
1443 წელს პორტუგალიელი ნუნო ტრისტაო მივიდა არ-
გუნის კუნძულებამდე და შეიპყრო რამდენიმე ზანგი-
ერთი წლის შემდეგ აფრიკის ნაპირებისაკენ უკვე მთე-
ლი ფლოტი გაემართა. პორტუგალიეთის გემები თან-
დათან უახლოვდებოდნენ ეკვატორს; მათ უკვე გადააბიჯეს
იმ საზღვარს (კირჩხიბის ტროპიკს), რომლის იქითაც სა-
ბერძნეთის ძველ მეცნიერის, პტოლემეს*) სიტყვით
გახურებული ქვიშის მეტი არაფერი მოიპოვება, ხოლო
მზის მწველი სხივები სპობენ ყოველგვარ მცენარეულობას.

პორტუგალიელ მეზღვაურებს ეშინოდათ სამხრეთისაკენ
წასვლისა. სანამ მეზღვაურები წყურვილსა და სიცხეს არ
დაუღწებია, უკან გაბრუნება სჯობს. მაგრამ გემთა კაპიტ-
ნებს და თითოეულ მეზღვაურს წინ მიერეკება გამდიდ-
რების სურვილი, მონებით ვაჭრობის აზარტი**)...

და აი, პორტუგალებმა დაინახეს შორეული ნაპირი,
რომელიც შემოქრილიყო ოკეანეში. ზედ მწვანედ მოჩან-
და ტან-წერწეტი პალმები. მაშ პტოლემე სცდებოდა
თურმე: ტროპიკულ ქვეყნებშიც ყოფილა სიცოცხლე, მცე-
ნარეულობა, ნადირები! ამ აღმოჩენის სახსოვრად მეზ-
ღვაურებმა აფრიკის დასავლეთ ქიშს მწვანე კონცხი უწო-
დეს. ეს მოხდა 1445 წელს. პორტუგალებს მიჰყვენ ესპა-
ნელები, ფრანგები, ჰოლანდიელები და გერმანელები. ამა-
ვე ხნიდან ფართოდ გაიშალა ვაჭრობა „ინდოეთური ქსო-
ვილის ნაჭრით“, ე. ი. ზანგი მონებით. მონების ქერა-გა-
ყიდვას ევროპიელი ვაჭრები 400 წლის განმავლობაში
აწარმოებდნენ და სწორედ ამ მომგებიანობის მეოხებით გ-

*) პტოლემე — ძვილი ელინეაი ასტრონომი, რომელმაც პირველ-
მა აღმოაჩინა დედამიწის ღერძის რხევის ფაქტი.

***) აზარტი — გატაცება.

შოკელეულ იქნა ვეებერთელა აფრიკის „შავი კონტინენტი“.

სავაჭრო მიზნებმა შეასრულებინეს მ ა რ კ ო პ ო ლ ო ს შისი უშესანიშნავესი მოგზაურობა აღმოსავლეთის ქვეყნებში. რაც შეეხება ქ რ ი ს ტ ე ფ ო რ ე კ ო ლ უ მ ბ ს, მან თავისი მოგზაურობისათვის აუცილებელი გემები და საღებები იშოვნა მხოლოდ იმით, რომ თავისი მჭერმეტყველების დახმარებით ესპანეთის მეფეს და დედოფალს მადა გაუხსნა ინდოეთის ზღაპრულ სიმდიდრეებისადმი. ამიტომაც ჩვენ უნდა დავეთანხმეთ ვენეციელ ვაჭარს, იოსაფატ ბარბაროს და ვალიაბოთ, რომ შორეული ქვეყნების აღმოჩენა - შესწავლაში ვაჭრობამ უდიდესი როლი შეასრულა.

მაგრამ ნათელია კიდევ ერთი რამ: გეოგრაფიული კვლევა სრულიადაც არ შეადგენდა გარკვეულ მიზანს საშუალო საუკუნეების მოგზაურთა უმრავლესობისათვის. შორეული ქვეყნები და ზღვები ვაჭარს აინტერესებდა მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც იქ მათ შეეძლოთ ხელსაყრელი საქმეების გაკეთება. ამიტომაც იგი მიდიოდა მხოლოდ იქ, საიდანაც იათი ჯდებოდა საქონლის გამოზიდვა. ამის საუკეთესო მაგალითი იგივე აფრიკაა. მონებით ვაჭრობის ეპოქაში ევროპიელები იცნობდნენ მხოლოდ აფრიკის ნაპირებს, რომლებიც ატლანტიკურ და ინდოეთის ოკეანებს საზღვრავს, ხოლო ამ უზარმაზარი კონტინენტის შუა ნაწილები სრულიად გამოუკვლეველი დარჩა.

„გულივერის მოგზაურობის“ ავტორი, სახელოვანი ჯონათან სვიფტი მაშინდელ გეოგრაფებს შემდეგი სიტყვებით დასცინოდა: „აფრიკის რუკაზედ ცალიერ ადგილებს ისინი ავსებენ ველურების ყოფა-ცხოვრების სურათებით, ხოლო დაუსახლებელ ადგილებში კი ადამიანების ნაცვლად სპილოებსა ხატავენ“. მართლაც იმ დროინ-

დელ რუკებზე შედარებით ზუსტად იყო გამოყვანილი აფრიკის სანაპირო ზოლი (ჩრდილო აფრიკა, სენეგამბია, ზემო გვინეა), შუაგული კი გეოგრაფების მიერ შეთხზული ნახატებით იყო შემკული, ასე რომ, როდესაც 1761 წელს ბურგინიონ დ'ანვილმა აფრიკის რუკის შესწორების დროს ამოშალა ძველი გეოგრაფების ნათხზავი, რუკის მაგივრად თითქმის ცალიერი ქაღალდი დარჩა. აფრიკის დამახინჯებული გარეგანი მონახულების შიგნით აღნიშნული იყო მხოლოდ მდ. ნილოსი და კონგოს, სენეგალისა და ზამბეზის ქვემო ნაწილები.

მაგრამ დრო მიდიოდა, ევროპაში ძლიერდებოდა კაპიტალიზმი. ეს იყო ბურჟუაზიის აღმატრენის ხანა, როდესაც გამარჯვების ალამი საბოლოოდ მას დარჩა. ყველა ქვეყნის კაპიტალისტები მიილტვოდნენ ნედლეულის ახალი წყაროებისაკენ, ჯერ გამოუყენებელ ბუნებრივ სიმდიდრეებისაკენ, ახალი ბაზრებისაკენ.

ამ მისწრაფებაში კაპიტალისტებს უფრო მეტი თანაშემწეები ყავდათ, ვიდრე მეხომალდე კოლუმბს და აქლემებით მავალს მარკო პოლოს. ეს თანაშემწე იყო იმ დროს უკვე საკმაოდ განვითარებული ტექნიკა.

კოლუმბისა და მონებით მოვაჭრეების ეპოქა გათავდა. ამერიკის მდიდარი მიწაწყალი უკვე გაიყვეს ევროპის სახელმწიფოებმა, ხოლო თვით ამერიკაში თავი წამოყო ადგილობრივმა ბურჟუაზიამ, რომელმაც ხარბად ჩაბლუჭა თავისი ქვეყნის ბუნებრივი სიმდიდრეები.

საერთაშორისო ბურჟუაზიის გაძლიერება—ის ბერკეტი იყო, რომელიც აჩქარებდა დედამიწის მიყრუბული კუთხეების შესწავლას და კოლონიზაციას. ევროპაში ამ დროს დაარსდა მთელი რიგი ნახევრად სამეცნიერო, ნახევრად სავაჭრო საზოგადოებები, რომლებიც მიზნად ისახავდნენ შორეული ქვეყნების გამოკვლევას, მათთან მიმო-

სელისა და სავაჭრო კავშირის დამყარებას. ასეთი საზოგადოებები თითქმის ყველა მოწინავე ქვეყნებში ჩნდებოდა, მაგრამ განსაკუთრებით ბლომად მოიპოვებოდა ინგლისში.

დიდი ბრიტანეთი, როგორც კუნძულებზედ მდებარე, მჭიდროდ დასახლებული და ცივილიზაციის მაღალ დონეზედ მდგომი სახელმწიფო, ბუნებრივად ახალი მიწების დაპყრობისაკენ მიისწრაფოდა, ხოლო ვინაიდან „უპატრონო“ ქვეყნებამდე ოკეანეების გაცურვა იყო საჭირო, ამიტომაც იმპერიალისტურმა პოლიტიკამ ინგლისი უმძლავრეს საზღვაო სახელმწიფოდ აქცია.

შეიძლება დავასახელოთ ორი ინგლისური საზოგადოება, რომლებიც ხსენებულ ამოცანებს ასრულებდენ.

ჩრდილო ამერიკის შეერთებული შტატების დამოუკიდებლობის აღიარების შემდეგ ლონდონში მაშინვე დაარსდა „საზოგადოება აფრიკის შინაგანი ჩვეყნების აღმოჩენის დასაჩქარებლად“, რომელმაც მე-18 საუკუნის 70-იან წლებში შუა აფრიკაში ექსპედიცია გააგზავნა მუნგო პარკის მეთაურობით. ამის შემდეგ შინაგანი აფრიკის რუკაზე „თეთრი ლაქები“ სწრაფად ამოივსო არა მხატვრული ნათხზავით, არამედ მანამდე უცნობი მდინარეების, ტბებისა და მთების გამოხატულებით. მუნგო პარკის ექსპედიციამ აღმოაჩინა ნიგერი—„შავი კონტინენტის“ უშველბელი მდინარე, რომელიც გვინების უბეს შეერთვის, მაგრამ თვით ნიგერის შესართავის ნამდვილი მდებარეობა გამოარკვია ლენდერმა 36 წლის შემდეგ. ნიგერს მოჰყვა ნილოსი, რომლის სათავეც სპიკმა 1863 წელს იპოვა, ხოლო ლივინგსტონმა და სტენლიმ გამოიკვლიეს აფრიკის ორი სხვა დიდი მდინარე: კონგო და ზანბეზი.

ინგლისელები უყურადღებოდ არც ჩრდილოეთის ქვე-

ნებს სტოვებენ. მაგ., 1553, წელს სეპტიანი კაბო-
ტის ინიციატივით, ინგლისელ მოვაჭრეთა „უცნობი მხა-
რეების, სამფლობელოების, კუნძულებისა და ადგილების
აღმომჩინებელმა საზოგადოებამ“ მოაწყო ექსპედიცია სამი
ხომალდით ციმბირის ნაპირებისაკენ, ე. წ. ჩრდილო-აღ-
მოსავლეთის გზის აღმოსაჩენად. ხომალდებმა ჩრდილოეთი-
დან შემოუარეს სკანდინავეთის ნახევარკუნძულს და მიუ-
ახლოვდნენ მურმანის ნაპირს, სადაც ქარიშხალმა განა-
ცალკევა გემები. ორი გემი ყინულების მეოხებით მურმა-
ნის ერთ-ერთ უბეში მოემწყვდა, სადაც სიმშვილმა და ყინ-
ვამ იმსხვერპლა ორივე ხომალდზე მყოფნი, მათ შორის
ექსპედიციის უფროსი ჰიუგვილლოუბიცი. მესამე ხო-
მალდმა, რომელსაც კაპიტანი ჩენსლერი მეთაურობდა
ქარიშხალის დროს თავი შეაფარა ვარდეს უბეს (ნორვე-
გეთი); შემდეგ ჩენსლერმა გემი თეთრ ზღვაში შეიყვანა
და იქიდან მივიდა მდ. ჩრდილო დვინის შესართავამდე,
საიდანაც ხმელეთით გამოემგზავრა მოსკოვში. ჩენსლერის
მოგზაურობამ საფუძველი ჩაუყარა რუსეთისა და ინგ-
ლისის ვაჭრობას.

არქტიული ქვეყნების შესწავლაში მოწინავე ერებ-
იყვენ ინგლისელები, დანიელები, პოლანდიელები, სკანდი-
ნავეები და რუსები. ჩრდილოეთის ქვეყნებში ისინი ნედ-
ლეულს ეძებდნენ და მიისწრაფოდნენ ახალი მიწების მით-
ვისებისაკენ. მეორის მხრივ ინტერესი არქტიკისადმი მე-
ტად ძლიერდებოდა იმით, რომ ევროპელებს კანადისა
და ციმბირის ჩრდილოეთით ეგულებოდათ უმოკლესი
საზღვაო გზები გაცილებით უფრო სამხრეთით მდებ-
არე მდიდარი ქვეყნებისაკენ. „ჩრდილო-დასავლეთი-
სა“ და „ჩრდილო-აღმოსავლეთის“ ექსპედიციების ხანა-
რამდენიმე საუკუნეს შეიცავს და თითქმის არც ერთი მო-
წინავე ევროპეული სახელმწიფო მათში მონაწილეობის გა-

რეშე არ დარჩა. მართალია, ტენნიკის დაბალი დონე ვერ აძლევდა მაშინდელ ექსპედიციებს შესაძლებლობას დაედ-ლიათ არქტიკის ყველა დაბრკოლებები და ამიტომაც ცდები ჩრდილოეთის გზების პოვნისა უშედეგოდ, ხშირად უბედურებითაც თავდებოდა,—მაგრამ ხსენებულმა ექსპედიციებმა მაინც უზარმაზარი მუშაობა ჩაატარეს. მათის მეოხებით აღმოჩენილ იქნა მრავალი კუნძული, ზღვა და სრუტე.

არქტიკის შესწავლას ხელს უწყობდა ჩრდილოეთის მცხოვრებთა სამეურნეო საქმიანობაც, მაგ. ვეშაპებზედ ნადირობა და მეთევზეობა. დარჩენილი ცნობების თანახმად სვალბარდი ანუ შპიცბერგენის არქიპელაგი*) ყველაზედ ადრე რუსმა მეთევზეებმა აღმოაჩინეს. ნორვეგიული ექსპედიციის მოგზაურობა გემ „ნორვეგიით“ ანტარქტიკის წყლებში, რომელიც 4-ჯერ განმეორდა და რომელმაც გეოგრაფია გაამდიდრა მრავალი სამეცნიერო ცნობებით სამხრეთი პოლარული სივრცის შესახებ, გამოწვეული იყო საქმიანი ინტერესით. ერთ-ერთ უდიდეს ნორვეგიელ კაპიტალისტს კრისტიანსენს, რომელმაც გამოიღო ამ ექსპედიციებისათვის საჭირო თანხა, სურდა გამოერკვია ვეშაპზე ნადირობის შესაძლებლობები სამხრეთის ცივ ზღვებში. ამგვარად ჩვენ ვხედავთ, რომ არქტიკის კვლევაც ფეხდაფეხ მიჰყვებოდა საერთაშორისო ბურჟუაზიის ზრდას.

მე-19-ე საუკუნის დასაწყისისათვის უკვე ჩამოყალიბდა თანამედროვე გეოგრაფიული წარმოდგენა დედამიწაზე ხმელეთისა და ზღვის განაწილებაზე, ჰავის სარტყლებზედ, სხვადასხვა ქვეყნების ეკონომიურ შესაძლებ-

*) შპიცბერგენის კუნძულები ანუ არქიპელაგი მდებარეობს ევროპის ჩრდილოეთით, ჩრდილო სიგანედის 80 გრადუსზედ.

ლობებზედ. ვაჭრების და ფერმერების ლაშქარი გაეშურა შორეული ქვეყნებისაკენ ბედისა და ქონების საძებნელად. ტროპიკული ქვეყნებისა და კუნძულების კოლონიზაციას*) ვზას უკაფავდენ მისიონერები, რომლებიც „ველურებს“ ჩრისტიანობას უქადაგებდენ და ამავე დროს ამზადებდენ ზათ იმპერიალიზმის უღლისათვის. მისიონერს ყოველთვის მისდევდა ვაჭარი და პლანტატორი, ხოლო მათ—თამბაქო, ალკოჰოლი და გადაქდები სნეულებები. ევროპიელების დაფუძნება რომელიმე კუნძულზედ ამ უკანასკნელის მკვიდრთათვის მოსპობას და გადაგვარებას ნიშნავდა. ამის საუცხოვო მაგალითია ავსტრალია, სადაც ინგლისურმა „ცივილიზაციამ“ თითქმის გააჩანაგა ადგილობრივი მოსახლეობა.

ამავე დროს მე-19-ე საუკუნე არის გეოგრაფიული ცოდნის გაღრმავების ხანა. ძეზღვაურების, ვაჭრების, ავანტიურისტებისა და გამბედავი მოგზაურების მიერ გატყეპნილი გზებით შორეული ქვეყნებისაკენ მიდიან მეცნიერები: გეოგრაფები, გეოლოგები, ნატურალისტები, კლიმატოლოგები. ქვეყნების შესწავლაში იჭრება მეცნიერული ანალიზი, რომელიც ეძებს მოვლენების კანონზომიერებას, მათს განმარტებას, ხოლო თავის მხრივ ამ ბუნებრივი მოვლენების შესწავლა აჩენს და ანვითარებს მეცნიერების მთელ რიგ დარგებს. ალექსანდრე ჰუმბოლდტი, ჩარლზ დარვინი, რიხტჰოფენი, ფონ-ბუხი და მრავალი სხვა სწავლული მოგზაური ეხლა უკვე ალარკმაყოფილდება ქვეყნების ზერელე მიმოხილვით, მდინარეებისა და მთების ჩამოდვლით. დარვინის მოგზაურობა ახალი აზრები შემოიტანა ორგანიული სამყაროს ცოდნა-

*) კოლონიზაცია—მიყრუებული ქვეყნის დასახლება უფრო კულტურული ქვეყნიდან გადმოსახლებული ხალხით.

ში! ჰუმბოლდტისა და რიხტჰოფენის დაკვირვებებმა ხელი შეუწყვეს გეოლოგიის გადაქცევის ერთერთ უდიდეს მეცნიერების დარგად. მაგრამ კაცობრიობა არც ეხლა ივიწყებს ახალი აღმოჩენების შესაძლებლობას; მოგზაურები—გეოგრაფიული კვლევის პიონერები ისევ მიეშურებიან უცნობი ადგილებისაკენ—კუნძულებზედ, კონტინენტების სიღრმეში, მიუდგომელ მთიან ქვეყნებში. მე-19-ე საუკუნემ მოგვცა მთელი პლეადა მეცნიერების პიონერებისა: აზიაში სვენ ჰედინი, პრევეალსკი, კოზლოვი; პოლარულ ქვეყნებში ნორდენშელდი, ნანსენი, შეკლტონი; მთიან მხარეებში უიმპერი, ფრეშფილდი, მერცბახერი და მრავალი სხვა გამბედავი მოგზაური.

ყველა მოგზაურისა და მათი გეოგრაფიული აღმოჩენების ჩამოთვლა მეტად შორს წაგვიყვანს და ამას ჩვენი წიგნიც ვერ ეყოფა. ამიტომაც დაგვამაყოფილდეთ ზემოდ თქმულით და შევეხოთ გეოგრაფიული რუკის განვითარების თანამედროვე სტადიას.

თანამედროვე გეოგრაფიული რუკა ისევე ცოტათი ჰგავს პტოლემეს და საშუალო საუკუნეების გეოგრაფთა რუკებს, როგორც, მაგ., თანამედროვე ღირიჟაბლი—პირველ აეროსტატს. თვით ტენიკა რუკების დახაზვისა გაუმჯობესდა გეოდეზიისა და კარტოგრაფიის გინვითარების მეოხებით.

რას გვიამბობს დედამიწის რაობისა და სახის შესახებ ეხლანდელი გეოგრაფიული რუკა, ან გლობუსი?

ისინი გვიამბობენ:

ჩვენს პლანეტას აქვს მრგვალი მოყვანილობა. მაგრამ ეს არ არის ნამდვილი ბურთი, ანუ სფერო. დედამიწას აქვს ეგრედწოდებული ბრუნვის ელექსონიდა.

ფორმა, ე. ი. პოლიუსებთან უფრო ჩაზნექილია, ხოლო ეკვატორის გასწვრივ—გამობერილი.

ეკვატორის რადიუსის სიგრძე 6.377 კილომეტრს უდრის, ხოლო პოლიუსების შემაერთებელი ღერძის ნახევარი ამ სიდიდეზე $\frac{1}{300}$ -ით ნაკლებია. ეკვატორის სიგრძე 40.000 კილომეტრს უდრის. დედამიწის ზედაპირის ფართობი ეთანასწორება 510 მილიონ კვადრ. კილომეტრს.

ხმელეთს დედამიწის ზედაპირზედ უკავია მთელი ფართობის 29 პროცენტი, ე. ი. დაახლ. 150 მილიონი კვადრატული კილომეტრი. ეს სიდიდე კონტინენტების მიხედვით შემდეგნაირად ნაწილდება:

	კვადრ. კილ.	%/o
აზია	41.580.000	28
ევროპა	10.000 000	6,5
აფრიკა	30.000.000	20
ავსტრალია .	7.628.000	5
ჩრდილ. ამერიკა	24.070.000	16
სამხრ. ამერიკა	19.000.000	12,5
ანტარქტიდა	14.000.000	8,5

ძველი გეოგრაფები და მოგზაურები რომ გაცოცხლდნენ და თანამედროვე მსოფლიო რუკებს დახედონ, მათს გაოცებას საზღვარი არ ექნება.

მაგალითად, კოლუმბი დარწმუნდება, რომ მას ინდოეთის გზა არ აღმოუჩენია, მაგრამ ღვაწლი მაინც მიუძღვის და უფრო დიდი ღვაწლი, ვიდრე მას მიზნად ჰქონ-

და დასახული. მან აღმოაჩინა ამერიკა. ვასკო დე-გამა სი-
ნანულით დაათვალიერებს სუეცის არხს, მაგრამ თავს იმი-
თხუცებებს, რომ მაშინ ეს არხი არ იყო გათხრილი და
ამიტომაც მისი მოგზაურობა აფრიკის გარშემო კაცობ-
რიობისათვის უსარგებლო არ გამოდგა. ალექსანდრე მა-
კედონელი მიხედვება, რომ იგი სრულიადაც არ მისულა
მსოფლიოს მიჯნამდე, როგორც მას ეგონა. პტოლემე უარს
იტყვის იმ უარყოფითს აზრებზე, რომლებსაც იგი ტრო-
პიკული ქვეყნების შესახებ გამოსთქვამდა. რაც შეეხება
სვიფტის მიერ მასხარად აგდებულ აფრიკის გეოგრაფებს,
ისინი დაგვეთანხმებიან უთუოდ, რომ თანამედროვე რუკა-
გაცილებით უფრო ზუსტი და სრულია, ვიდრე მათი ნა-
ხატები.

მაშ ასე! ადამიანმა შეისწავლა დედამიწა. თუ დღეს
ჩვენ, ჩვენს ოთახში აუღელვებლად ვუურცლავთ გეოგრა-
ფიულ ატლასს, ინტერესით ვათვალიერებთ არქტიკის რუ-
კას და ვეძებთ აზიის რუკაზედ ტიბეტის დედაქალაქს, ეს
იმიტომ ხდება, რომ იყვენ მამაცი ადამიანები, რომლებ-
მაც სიძნელეები გადალახეს და შეისწავლეს შორეული
მთა-ბარი...

მაგრამ შესცდება ვინც გაიფიქრებს, რომ აღმოჩენე-
ბის წყურვილს ამჟამად არავითარი გასაქანი აღარა აქვს -
დედამიწაზედ ჯერ კიდევ ბევრი ადგილებია შესასწავლი.
ჩვენი სახელოვანი არქტიული მკვლევარები ყოველწლიუ-
რად ახალ-ახალ მიწებს პოულობენ საბჭოთა ჩრდილოეთ-
ში, რუკას ამდიდრებენ დღემდე უცნობი კუნძულებით,
სრუტეებით, მთებითა და მდინარეებით. მხოლოდ დღეს
იწყება ყარა-ყუმის უდაბნოს ზოგიერთი ნაწილების გამო-
კვლევა და ჩუკოტის ნახევარ-კუნძულის გადაღება.

ერთერთმა თანამედროვე გერმანელმა მეცნიერმა შეა-
ჯამა გეოგრაფიული ცოდნა ჩვენი პლანეტის სხვადასხვა

კუთხეების შესახებ და იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ ბევრი ქვეყნები ჯერ კიდევ ელიან მოგზაურებს.

მარტოდენ ანტარქტიკაში გამოსაკვლეფია 5.122.000 კვადრატური კილომეტრი, ე. ი. ისეთი ფართობი, რომელიც სამჯერ აღემატება შეერთებული შტატების მიწა-წყალს. ანტარქტიდის ხმელეთის ნაპირს აქვს 14.000 კილომეტრის სიგრძე, მაგრამ ადამიანს აქედან მხოლოდ 5.000 კილომეტრი დაუწახავს. ცოტად თუ ბევრად შესწავლილია შეკლტონის მიერ ანტარქტიდის მხოლოდ ის ნაწილი, რომელიც ახლოსაა ავსტრალიასთან. ცნობილი ინგლისელი მეცნიერის დუგლას მეზონის აზრით საბხრეთ პოლარულ ზღვებში ჯერ კიდევ ბევრი კუნძულებია აღმოსაჩენი და შესასწავლი.

არქტიკაში გამოუკვლეველია ის მხარე, რომელიც მდებარეობს ჩანადის ჩრდილოეთით: ჰუდზონის უბის გარშემო მდინარე იუკონისა და ფრეზერის ნაპირები და გრენლანდია. მკაცრი ეკონომიური კრიზისის მეოხებით ჩანადის მთავრობას აღარ შეუძლია ჩრდილოეთში სამეცნიერო ექსპედიციების გაგზავნა. ვინ იცის, ჯერ კიდევ რამდენი დრო გავა, სანამ კაცობრიობა არქტიკის ამერიკულ სექტორს გაიცნობდეს?!

ძალიან ცუდათ არის შესწავლილი ავსტრალია; ამ კონტინენტის შუა ნაწილში მთელი უდაბნოები, მინდვრები და მთები ჯერ ისევ გამოცანას წარმოადგენენ.

ახალი გვინეა, ფილიპინის არქიპელაგის სამხრეთ ნაწილი, მალაროს ზოგიერთი მცირე კუნძულები, შუა ბრაზილია, პერუს და ჩილის კუთხეები, ესაა ის მიყრუებული და უღრანი ტროპიკული ტყით მოსილი ქვეყნები, სადაც ჯერ არ დადგმულა მოგზაურისა და მეცნიერის ფეხი. იგივე ითქმის ინდო-ჩინეთისა და ცეილონის ტყეების, მონღოლეთის უდაბნოების, ჰიმალაის და აზიის სხვა თოვლიანი მთაგრებილების შესახებ.

როგორცა ეხედავთ, თავისი უპირატესობების მიუხედავად, არც თანამედროვე გეოგრაფიული რუკაა უნაკლო. მასზედ ჯერ კიდევ თეთრ ლაქებად მოჩანს გამოუკვლეველი ადგილები.

გაივლის რამდენიმე ათეული წელი, შეიძლება საუკუნეც და ეს თეთრი ლაქები ამოივსება. ამოივსება თანამედროვე ტექნიკის: თვითმფრინავის, ყინულისმჭრელის, ავტომობილის დახმარებით.

მაგრამ ვერასოდეს ვერ ამოივსება ადამიანის ნდობა თავისი ცოდნის გამდიდრებისადმი. ბუნების შესწავლა იაოსებებს მანამდე, სანამ არსებობს კაცობრიობა და გეოგრაფიული რუკაც განაგრძობს შევსებას, გაზუსტებას, განვითარებას.

მ ა რ კ ო პ ო ლ ო

ჩინეთის იმპერიის ვენეციელი სტუმარი

რუსტიჩიანო პიზანელის წიგნი

როგორ მოაღწია ჩვენამდე მარკო პოლოს მოგზაურობის აღწერილობამ?! მარკო პოლო ცხოვრობდა მე-13 საუკუნეში, ე. ი. დაახლოებით 700 წლის წინად. ცხადია, რომ მისი ნაამბობის ჩვენამდე მოტანა შეეძლო მხოლოდ წერილობითს ნაშრომს, ხოლო თვით მარკო პოლოს, თავისი საინტერესო მოგზაურობის შესახებ არაფერი დაუწერია.

მაგრამ ერთმა მოულოდნელმა შემთხვევამ ხელი შეუწყო უაღრესად საყურადღებო და ძვირფასი ხელნაწერის შექმნას, რომლის დამწერი არის რუსტიჩიანო პიზანელი.

ქალაქ გენუაში (იტალია) დღემდე შენახულა წმინდა გიორგის პალაცო *), რომელიც თავისი სიდიადით საშუალო საუკუნეების ერთერთ საუკეთესო ძეგლს წარმოადგენს. ექვსი ტანწერწეტი სვეტის თავზედ ამართულა უზარმაზარი ქვის კედელი, რომელიც ზემოდან დაკბილულია და ციხეს მოგაგონებთ. ამ სახლში XIII საუკუნეში იმყოფებოდა ქ. გენუის „კაპიტანო დელ პოპოლო“-ს რეზიდენცია.

*) პალაცო—გვირგვინოსანთა, ან წარჩინებულ პირთა და მდიდართა სასახლე (იტალ.).

ეს სახლი ერთ დროს მართლაც ციხე იყო. არა ერთს, სახელმწიფო დამნაშავეს გაუტარებია მისი მძიმე თაღების ქვეშ უსიხარულო დღეები! 1284 წელს, შემოდგომაზე, ამ საპყრობილეში შეჰყარეს ომში დატყვევებული პიზანელები*), რომლებიდანაც ზოგიერთმა 15 წელი გაატარა ციხეში. მძიმე პირობებში მოქცეულმა პატიმრებმა, ვერ აიტანეს გაჭირვება და, ყოველდღე 30—40 დაღუპულ ტუსადს ზღვაში ჰყრიდნენ, ხოლო ვინაიდან ომი ქ. პიზასა და გენუას შორის არ თავდებოდა, ამიტომაც ყველა ბედშავ ტყვეებს სიკვდილი მოელოდა.

იმ ტუსალების შორის, რომლებმაც გაუძლეს საპყრობილის საშინელ პირობებს, იყო პიზანელი რუსტიჩელო, რომელსაც უწოდებდნენ აგრეთვე რუსტიკანოს. ხან კი რუსტიჩიანოს. მისი ხელობა—კალმოსნობა იყო და არა ხმალი. მას ეხერხებოდა ძველი პოემების თხრობა, მეფე არტურის, ჯადოსან მერლინის, სერ ლანჩელოტის და სხვა ლეგენდარული გმირების შესახებ. თავისი ენაწყლიანობის მეოხებით იგი ართობდა კეთილშობილ პირებს და მოუთხრობდა მათ ნაირ-ნაირ ამბებს. როგორცა ჩანს, რუსტიჩიანო სიცილიის მეფის კარზე საკმაოდ მიოცებული და განებივრებული მწერალი იყო, ვინაიდან იგი თავისუფლად სარგებლობდა სიცილიის სამეფო წიგნთსაცავით. ამ წიგნთსაცავში შენახულ ძვირფას ხელნაწერებს იგი ხმარობდა თავისი მოკლე და გაურანდავი მოთხრობების საწერად, რომლებიც, მიუხედავად ამისა, ფართოდ ვრცელდებოდა ხელნაწერების სახით, ხოლო შემდეგში ტიპოგრაფიულ მანქანებზედაც მოხვდა.

რუსტიჩიანო თუმცა იტალიელი იყო, მაგრამ ფრანგულად სწერდა. იმ დროს ფრანგული ენა, მისი სიტლან-

*) ქალაქ პიზას მცხოვრებნი.

ქის მიუხედავად, უკვე ბევრგან მიღებული იყო, განსაკუთრებით კი მოხეტიალე რაინდთა წრეებში. მათის აზრით „ცაშიც კი თვით ანგელოსებს ფრანგული ენა უკვარდათ“. ცხადია, რომ რუსტიჩიანო პიზანელი, რომელიც თავის ნაწარმოებებს უმთავრესად რაინდებსა და მეფის კართან ახლოს მდგომ დიდკაცებს უკითხავდა, სწერდა სწორედ ამ ენაზედ.

და აი, ეს რუსტიჩიანო 15 წლის განმავლობაში ტუსალად იჯდა გენუის საპყრობილეში.

1278 წელს გენუელთა გემებმა საზღვაო შეტაკების დროს ხელახლად გაიმარჯვეს. ებლა დამარცხებულნი პიზანელები კი არ იყვნენ, არამედ ვენეციელები. გენუელებმა ლამბა დორიას მეთაურობით ხელში ჩაიგდეს ვენეციის გალერები *) და გამორევეს მრავალი ტყვე. მაიშორის იყო ვენეციის წარჩინებული და პატივცემული მოქალაქე, ერთერთი გალერის უფროსი („სოპრაკომიტი“) მარკო პოლო, რომელსაც ამ დროს უკვე მთელი იტალია იცნობდა როგორც შორეულ ჩინეთში ნამყოფ მოგზაურს. იგი სხვა ვენეციელებთან ერთად წმ. გიორგის პალაცოში დაამწყვდიეს.

საპყრობილეში, უსაქმურობის გამო, მარკო პოლო ხშირად უამბობდა თავის მოულოდნელ ამხანაგებს შორეული აღმოსავლეთის ქვეყნების შესახებ. მრავალი გენუელი ვაჭარი მოდიოდა ხოლმე ციხეში, რომ ყური დაეგდო მარკო პოლოსათვის, ვინაიდან წინდახედულ გეიუელებს უკვე გაეგონათ აზიის ზღაპრული სიმდიდრეების შესახებ. მარკო პოლომ ისარგებლა რუსტიჩიანო პიზანელის იქ ყოფნით და გადასწყვიტა თავისი მთაბეჭდილებების ქალაღღზედ გადატანა. მარკო პოლოს მიერ ნა-

*) გალერა - საშუალო საუკუნეების დიდი ნავი, რომელიც ნიჭების მოსმით მიჰყავდათ ნონებს.

ჯარნახევი ამბებისაგან სარაინდო რომანების ავტორმა, რუსტიჩიანომ მთელი წიგნი შეადგინა. ეს წიგნი თავისი ღირებულებით, რა თქმა უნდა, გაცილებით აღემატებოდა ყველაფერს, რაც რუსტიჩიანოს მანამდე დაეწერა. 1299 წელს, როდესაც ვენეციამ და გენუამ ზავი შეკერეს, მარკო პოლო თავის მშობლიურ ქალაქში დაბრუნდა. ციხიდან მან თან წაიღო რუსტიჩიანოს ჩანაწერების ასლი, ხოლო თვით ხელნაწერის დედანი, როგორც ფიქრობენ, პიზანელ მწერალს დარჩა.

ყველა ნაწარმოები, რომლებიც 7 საუკუნის განმავლობაში დაბეჭდილა მარკო პოლოს მოგზაურობის შესახებ, ემყარება სწორედ რუსტიჩიანოს ხელნაწერის ამ ორ ვარიანტს. პარიზის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში ამჟამად ინახება ხელნაწერი, რომელიც წარმოადგენს ასლს, გადმოღებულს თვით რუსტიჩიანოს ნაწერიდან. ხელნაწერის წინასიტყვაობაში პიზანელი მწერალი მიმართავს ნკითხველს:

„მფლობელნო და იმპერატორებო, მეფეებო, ჰერცოგებო და მარკიზებო, გრაფებო, რაინდებო და მოქალაქენო, და ყველა, ვისაც გსურთ ისმინოთ ამბავი სხვადასხვა ხალხზე, ქვეყნიერების მრავალფეროვნებაზე,—აიღეთ ეს წიგნი და ვინმეს უბრძანეთ მისი წაკითხვა; თქვენ აქ იპოვით არაჩვეულებრივ საკვირველებებს და ნაირ-ნაირ მოთხრობებს დიად არმენიაზედ, სპარსეთზედ; თათრების, ინდოეთის და მრავალი სხვა ქვეყნის შესახებ; ყველაფერს ამას ჩვენი წიგნი გიამბობთ გარკვევით, დალაგებით,—იმნაირად, როგორც მარკო პოლო, ვენეციის ბრძენი და კეთილშობილი მოქალაქე მოგვითხრობდა, რაც ნახა საკუთარი თვალით, და რაც არ უნახავს, მაგრამ გაუგონია სანდობი და მართალი ხალხისაგან“.

რუსტიჩიანო პიზანელი, რა თქმა უნდა, ვერ გაითვალისწინებდა, რომ მის ნაწერს წაიკითხავდნენ არა მარტო მეფეები და ჰერცოგები, მფლობელნი და რაინდები, არამედ მთელი კულტურული კაცობრიობა; რომ მისი წიგნის

პირველი ნაბეჭდი გამოცემა, 1477 წელსივე მოედებოდა სხვადასხვა ქვეყნებს და მარკო პოლოს ნაამბობი რაძღენიმე ათეულ ენაზედ გადითარგმნებოდა!

ცხადია, რუსტიჩიანოს ღვაწლი მეტად დიდია. მისი ნამუშევარი შესაძლებლობას იძლევა თვალი გავადევნოთ დიადი მოგზაურობის მარშრუტს აზიის უშველებელ კონტინენტზე, აღვადგინოთ ის, რაც იყო ამ 700 წლის წინად და შევისწავლოთ თვით მარკო პოლოს ცხოვრება.

ხუბილანი-ყაენის ევროპიელი სტუმრები

სანამ ვენეციელი მოგზაურის ცხოვრებას აღვწერდეთ, საჭიროა რამდენიმე სიტყვით მაინც შევეხოთ იმ ხანას, რომელშიც იგი ცხოვრობდა.

მე-13-ე საუკუნის დასაწყისამდე, ევროპაში ექვიც არავის ებადებოდა, რომ მსოფლიოს აღმოსავლეთ ნაპირზე (ცხადია, აქ მსოფლიო იგულისხმება მაშინდელი გაგებით, როგორც ეხატა, მაგალითად, მარინო სანუდოს რუკაზედ). ამავე საუკუნის ოციან წლებში თავს წამოსწევდა მრავალრიცხოვანი მეჯოგე ერი, ევროპისათვის უცნობი და შორეული. მაგრამ ეს ასე მოხდა. სადღაც, აზიის უდაბნოებსა და ბალახოვან ველებში გაძლიერდნ მონღოლები, რომლებიც აქამდე მწყემსებისა და მონადირეების ცხოვრებას მისდევდნ. 1241 წელს ახალი სამეფო იმდენად გაძლიერდა, რომ მომთაბარე მონღოლებმა გაბედეს ჩინეთის „წინდა იმპერიაზედ“ თავდასხმა. მაგრამ ისინი არ დაკმაყოფილდნ სამხრეთი ქვეყნებით; მონღოლთა ურდოები ზეპირით გამოექანა დასავლეთისაკენ. აზიელმა მეჯოგეებმა აიკლეს კიევისა და სუზდალის რუსეთი, შეიჭრნ პოლონეთში და დაეუფლნ კავკასიას. მათ დასწვეს ქალაქები: კრაკოვი, სანდომირი, ბრესლავლი და ქალაქ ლივნიცთან.

საშუალო საუკუნეებში მომთაბარე მონღოლები ხშირად იცუოდენ ადგალ-სამ
ყოფელს. მათ ჰქონდათ ბოიბალებზე შედგმული საბლები—„ურტები“, რომდემ-
ბიც ხარბის საშუალებით გადაჰქონდათ უზარმაზარ მანძილზედ.

სასტიკად დაამარცხეს სილეზიის ჯარი, რომელსაც ჰენ-
რიხ ლეთიამ მოსავი მიუძღვოდა. ამის შემდეგ მონღოლები
ჰუნგრეთს დაეტაკენ, დაამარცხეს აქაური ლაშქარი და
გაიარეს მთელი ქვეყანა ადრიატიკის ზღვამდე.

მონღოლების შემოჭრამ ევროპის ერებს თავზარი დას-
ცა. მათ მონღოლები ველურ, ჭუჭყიან და გამხეცებულ
ხალხად მიაჩნდათ, რომელიც თითქოს მთელი კაცობრიო-
ბის კულტურას დაღუპვით ემუქრებოდა.

საფრანგეთის მეფემ, ლიუდოვიკო IX-მ ერთხელ შენი-
შნა მონღოლების შესახებ:

„თუ ისინი ჩვენამდესაც მოვლენ, მაშინ ან ჩვენ გავრე-
კავთ მათ სათათრეთში*), ან ისინი გაგვეზაენიან ცაში“!

მაგრამ საქმე არც ისე ცუდათ იყო, როგორც ევრო-
პელებს თავდაპირველათ ეგონათ. მონღოლებმა დასცა-
ლეს ჰუნგრეთი, პოლონეთი და დაიწიეს აღმოსავლეთისა-
კენ. ამის შეიდეგ გამოიჩვენა, რომ უშუალო დაღუპვის ხი-
ფათი ევროპას არ მოეღოს, მაგრამ მას გაუჩნდა ახალი
მეზობელი — მძლავრი და სახიფათო სახელმწიფო.

ეს სახელმწიფო, ანუ მონღოლების იმპერია იმ დროს
მსოფლიოში უდიდესი სახელმწიფო იყო. ჩინგის-ყენის
მიერ დაარსებული საბეფო 1260 წელს ვრცელდებოდა
მდ. ჰუან-ჰედან (ჩინეთი) აღმოსავლეთ ციმბირის ტაიგამ-
დის და იაპონიის ზღვის ნაპირიდან — პოლონეთამდის. ამ-
გვარად მონღოლების იმპერია შეიცავდა ევროპიულ რუ-
სეთს და აზიის თითქმის მთელ დასახლებულ ნაწილს გარ-
და სამხრეთი ქვეყნებისა (სამხრ. ჩინეთი, ინდო-ჩინეთი,
ინდოეთი, არაბეთი და სირია).

ასეთს ვეებერთელა ქვეყანაში, თავისთავად ცხადია,

*) მაშინ ევროპაში მონღოლებს, იავევ როგორც მაჰმადიან ერებს
„თათრებს“ უწოდებდნენ.

შეუძლებელი იყო ერთმართველობა და აპიტომაც მონლოლეთის იმპერიას რამდენიმე თვითმპყრობელი ანუ მეფე განაგებდა. საკუთრივ „დიდი ხანის“ სამფლობელო შეიცავდა მანჯურიას, კორეას, ჩრდილო ჩინეთს, მონლოლეთის უდიდეს ნაწილს, ტიბეტს და ჩინური თურხანის მხარის ნახევარს. საზღვრებს წარმოადგენდნენ: აზიის აღმოსავლეთი სანაპირო, ჩინეთის კედლის დასავლეთი ბოლო, თარიმის ველები და ჰიმალაის მთაგრეხილი. რაც შეეხება ციმბირს, ევროპიულ რუსეთს და კავკასიას, ისინი სხვა ყაენებს ემორჩილებოდნენ.

როდესაც ევროპაში გაიფანტა მონლოლების გაძლიერებით გამოწვეული ძრწოლა, სასულიერო და სამოქალაქო მოღვაწეებმა დაიწყეს მსჯელობა შექმნილი მდგომარეობის შესახებ:

„მართალია, თათრები „ბინძური“ და წარმართები არიან, მაგრამ გამოცდილებით ცნობილია, რომ წარმართების დაყენება ჭეშმარიტი რწმენის გზაზედ უფრო ადვილია, ვიდრე ურწმუნო მაჰმადიანებისა. იქნება ქრისტეს მოძღვრებამ გაიმარჯვოს და სძლიოს მონლოლების სიბნელე?! ცდა ბედის მონახევრეა“.

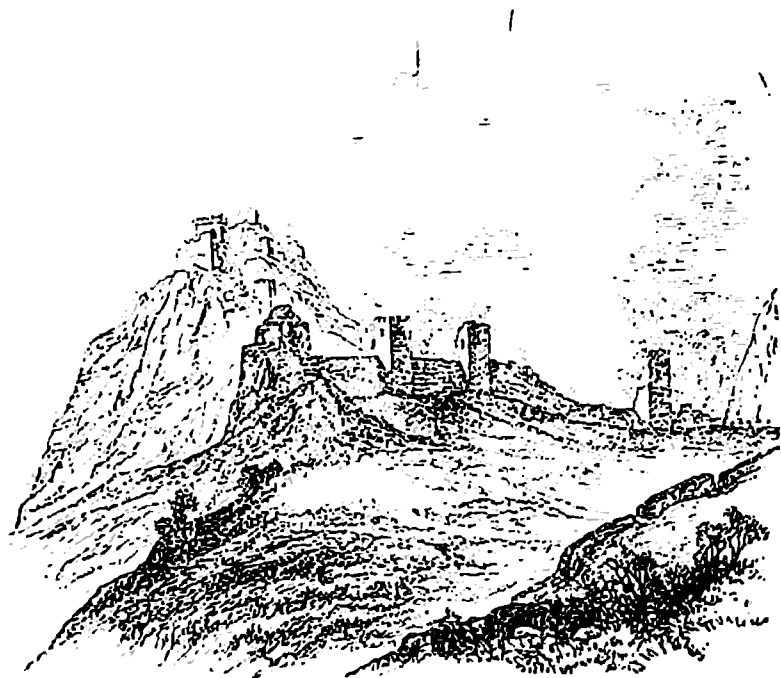
ამასთან ერთად, იტალიელმა ვაჭრებმა მალე გაიგეს არაბებისა და სომხებისაგან, რომ ევროპიელების წაროდგენა მონლოლების „მხეცობაზედ“ ძალიან გადაჭარბებულია, რომ მონლოლები, სადაც კი დამყარდება მათი ძალა-უფლება, იცავენ წესიერებას, გაჰყავთ გზები და ძალიან აფასებენ ძვირფას თვლიან ლამაზ სამკაულებს. ამის შემდეგ ევროპიელ ვაჭრებს დაებადათ აზრი მონლოლებთან საუაჭრო ურთიერთობის გაბმისა, და არა მხოლოდ აზრი, წინდახედულ ვაჭრებს ბევრი ხანი არ დასკირებიათ საქმის დასაწყებად.

1245 წელს რომის პაპის ლეგატი ჯოვანი პლანო გაემგზავრა ქ. ლონდონიდან, ფირმანებით აღჭურვილი, მონღოლთა იმპერატორის ადგილ-სამყოფელისაკენ. რამდენიმე წლის შემდეგ კათოლიკეთა მეორე ბერმა, გილიომ რუმბრუკისმა, რომელიც ლიუდოვიკო IX-ს აგენტის მოვალეობას ასრულებდა, გაიარა ყარა-ყორუმის მთები, მაგრამ მისიონერული ზევაულენის ეს ორივე ცდა უნაყოფოდ დამთავრდა. მონღოლთა ყაენებმა ვერაფერი ვერ გაიგეს პაპის და მეფის მოციქულთა ქადაგებიდან, ლოცვიდან და საცეცხლურის ქნევიდან, ევროპის მფლობელთა დესპანებს აზიის ბატონები მკვახედ და ამაყად შეხედენ. მაგალითად, მუნკე-ყაენმა ბერ რუმბრუკის გაატანა ლიუდოვიკო IX-სთან წერილი, რომელშიც აცხადებდა საფრანგეთის გვირგვინოსან მეფეს თავის ქვეშევრდომად!! ასე ჩაიფუშა მონღოლთა სწრაფად. „მორჯულების“ პირველი გეგმები. მაგრამ ამ გარემოებამ არ იძოქმედა ევროპიელ ვაჭართა აღმოსავლეთისაკენ მისწრაფებაზედ.

ერთ-ერთი ადგილი, სადაც მონღოლები და ლათინური ქვეყნების წარმომადგენლები თავისი საქმიანობის დროს ერთმანეთს ხედებოდნენ, ყოფილი იყო ნახევარ კუნძულის ერთ-ერთი ნავთსადგური—სოლდაია (თანამედროვე სუდაკი). მაშინ ეს ქალაქი თათრებს ემორჩილებოდა და ხარკს აძლევდა ყივჩაღთა ყაენებს.

სუდაკში ბევრი ვენეციელი ვაჭარი ცხოვრობდა. წერილობითი ძეგლების გარდა როგორიცაა, მაგალითად, არაბ მოგზაურის იბნ-ბათუთას ნაწერები, ამას მოწმობენ ყირიმის ნაპირზე შენახული იტალიური სახლებისა და კოშკების ნანგრევები. ვენეციელები ყიდულობდნენ ყირიმის მიწაზედ მამულსა და სახლკარს, ვინაიდან შავი ზღვის ნაპირებზედ საქმიანობა მათთვის შემოსავლის მძლავრ წყაროს წარმოადგენდა.

ჩვენი მოგზაურის ბიძასაც, რომელიც აგრეთვე მარკო პოლოდ იწოდებოდა, სუდაკში ჰქონდა საკუთარი სახლი, რაც დადასტურებულია შენახულ საბუთებში. 1260 წელს მან გაგზავნა თავისი უმცროსი ძმები მათე და ნიკოლოზი ყირიმში; თლილი ძვირფასი ქვებით სავაჭროდ. მათ შესახებ უმცროსი მარკო პოლო, ჩვენი მოგზაური, სწერს,

სოლდარას ციხე-სიმაგრე (თანამედროვე სუდაკი)

რომ ისინი მოხერხებული, ჭკვიანი და კეთილშობილი ვაჭრები იყვნენ. მათ არც მისიონერული მოღვაწეობა აინტერესებდათ და არც სამეცნიერო კვლევა-ძიება. მოგება—აი, რა შეადგენდა მათს მიზანს, რომელსაც ისინი მზად იყვნენ ცხრა-მთის გადაღმა გაჰყოლოდნენ.

სუდაკში ძმებმა რამდენიმე თვე იცხოვრეს და გადასწყვიტის უფრო შორს, აღმოსავლეთისკენ გამგზავრება დაახლოვებით იმ გზით, რომლითაც 7 წლის წინად გაიარა გილიომ რუბრუკისმა. თანამედროვე უკრაინის სამხრეთ ნაწილზე გავლით მათე და ნიკოლოზი მივიდნენ ყივჩაღების ყაენ ბერქასთან. ამ ყაენის სატახტო ქალაქი მდებარეობდა ეხლანდელი ასტრახანის და ყაზანის მახლობლად.

ბერქა ყაენმა ვენეციელი სტუმრები გულუხვად და კეთილი ნდობით მიიღო. ნიკოლოზმა და მათემ მიართვეს მას თან მიტანილი განძეული, რომლის ღირებულებაც ყივჩაღთა მეფემ ერთი-ორად გადაუხადა. ძმებმა სრული ერთი წელი გაატარეს ბერქა-ყაენთან და ბევრი მოგებაც ნახეს, მაგრამ შემდეგ ბერქა-ყაენს შეებრძოლა ჩინგიზ-ყაენის მეორე შთამომავალი — ხულაგუ, რომელმაც განაძრკიცა სპარსეთში მონღოლების ძალა-უფლება, ატყდა 'ძინაგანი კინკლაობა და ომიანობა; ხულაგუმ დაამარცხა ვენეციელების პატივისმცემელი და მფარველი ბერქა-ყაენი და ამიტომაც ნიკოლოზი და მათე იძულებული გახდნენ ყივჩაღთა დედა-ქალაქი დაეტოვებინათ.

შავი ზღვისკენ დაბრუნება მათ სახიფათოდ სცნეს და გაემგზავრნენ შუა აზიის უცნობი ქვეყნებისაკენ იმ იმედით, რომ იქიდან სხვა გზით დაბრუნდებოდნენ იტალიაში.

ყივჩაღეთიდან ძმები გაემგზავრნენ აღმოსავლეთისკენ, გადავიდნენ მდ. ვოლგაზე, გაუხვიეს სამხრეთით და ქ. ბუხარაში ბორაქ-ყაენთან მივიდნენ. აქ მათ სამი წელი იცხოვრეს და საუცხოვოთ შეითვისეს თათრული ენა. მონღოლები მათ ხელს არ უშლიდნენ ვაჭორბაში. მაგრამ სამი წლის შემდეგ პოლოებს მოენატრაი ახალი ქვეყნების ნახვა, მოუნდათ აღმოსავლეთისაკენ კიდევ უფრო შორს წასვლა. ერთმა მოულოდნელმა შემთხვევამ ვენეციელებს ხელი შეუწყო ამ სურვილის განხორციელებაში.

1266 წელს ბუხარაში მივიდა მონღოლეთის დიდი იმპერატორის, ხუბილას ელჩი თავისი ამალით, რომელიც ბრუნდებოდა ხულაგუ-ყაენი სატახტო ქალაქიდან (სპარსეთში). ელჩმა უთხრა ვენეციელებს:

— „ბატონებო, მთელი მონღოლეთის დიად მეფეს ჯერ საკუთარი თვალთ არ უნახავს ლათინები და ძალიან სურს მათი ნახვა. თუ მე წამომყვებით, გარწმუნებთ, რომ იგი თქვენ სინარულითა და დიდის პატივით მიგიღებთ. ჩემთან ერთად თუ იმგზავრებთ, თქვენ არავეითარი ხიფათი და უსიამოვნება არ მოგელით.

ვენეციელები მაშინვე დათანხმდნენ ელჩის წინადადებაზედ. ელჩმა თავისი დაპირება პატიოსნად შეასრულა და ერთი წლის მოგზაურობის შემდეგ ორივე ძმა წარუდგა მონღოლების უზინავს ბატონს, რომელსაც თავი მოჰქონდა ხელმწიფეთა ხელმწიფედ.

ხუბილასი ყაენმა, რომლის სატახტო ქალაქი ეხლანდელი ბეი-პინის (პეკინის) ჩრდილოეთით მდებარეობდა, ვენეციელი ვაჭრები მხიარულად და გულწრფელი აღფრთოვანებით მიიღო.

ხუბილასი-ყაენმა გამოჰკითხა ნიკოლოზს და მათეს ევროპის შესახებ ყველაფერი, რაც მას აინტერესებდა: როგორები არიან იქაური მეფეები, როგორ განაგებენ თავიანთ სამფლობელოს, ასამართლებენ ბოროტის ჩამდნთ, როგორ მომბენ და სხვ. მონღოლთა იმპერატორს უნდოდა გაეგო აგრეთვე ყველაფერი, რაც ძმებმა იცოდნენ რომის პაპისა და კათოლიკურ სარწმუნოების შესახებ.

მოისძინა რა ვენეციელების ახსნა-განმარტებები, ხუბილასი ძალიან კმაყოფილი დარჩა. კარგი პატივი სცა ორივეს და შემდეგ გადასწყვიტა მათი შიკრიკებად გაგზავნა რომის პაპთან, თან გააყოლა ერთერთი თავისი თავადი ქოლათაი და გაატანა რომის პაპისადმი წერილი. ამ

წერილში იგი სთხოვდა პაპს გამოეგზავნა მისთვის ასიოდე განათლებული, ხელოვნებათა მცოდნე ქრისტიანი, რომლებიც შესძლებდნენ დაემტკიცებინათ ქრისტეს რჯულის უპირატესობა თათრებში. გავრცელებულ შამანიზმის საწინააღმდეგოთ. რასაკვირველია, შესაძლებელია ხუბილას აზრადაც არ მოსვლოდეს ასეთი რამ, და წერილი შეთხზული იყო თვით პოლოების მიერ, რომლებსაც თავისი ნეორე ექსპედიციისათვის რომის პაპის დახმარება სჭირდებოდათ.

იუბ-ლაი-ყაენმა უბოძა ძმებს ოქროს ფიჭუ ტა

ასეა თუ ისე, ნიკოლოზმა და მათემ მოახერხეს მიზნებიანათ თავისი სავაჭრო გეგმებისადმი სარწმუნოებრივი ხასიითი და ხმებს ავრცელებდნენ, თითქოს ხუბილაი-ყაენს უკვე გადაეწყვიტოს მონღოლების მონათვლა. ვიმეორებთ, ეს შეიძლება არც იყო ასე, მაგრამ, ყოველ შემთხვევაში, ხუბილაი მიიღტვოდა ევროპელების დაქირავებისაკენ, ვინაიდან მონღოლებს არ გააჩნდათ ვეებერთელა სამეფოს წართვა-გამგეობის უნარი; მაშინ მონღოლების სამფლო-

ბელოში მშენებლები, ვეზირები, ადმინისტრატორები და ტექნიკოსები მეტ წილად არაბები იყვნენ და ხუბილას ეშინოდა, რომ-მაღე არაბები მთელი იმპერიის საქვს ხელში ჩაიგდებდნენ.

ხუბილაი-ყაენმა უბოძა მათესა და ნიკოლოზს ოქროს ფირფიტები, რომლებზედაც მის სახელთან ერთად აღბეჭდილი იყო ბრძანება ყველა მისი ქვეშევრდომებისადმი, დაუბრკოლებლად გაეტარებინათ და ცხენებით მოემარაგებინათ ვენეციელები. ასეთი ოქროს ფირმანის ნიმუშები შეიძლება დღესაც ნახოთ ევროპის მუზეუმებში. მათე და ნიკოლოზი ქოლათაი-მონღოლთან ერთად გამომგზავრენ შინისკენ.

გზაში ქოლათაი, ძმების სიტყვით, ავად გახდა და რომელიღაც ქალაქში დარჩა.

სანამ ნიკოლოზი და მათე სამშობლოს მიაღწევდნენ, 1268 წელს მოკვდა რომის პაპა კლიმენტ IV, რომლის დახმარებაზეც ძმები ამყარებდნენ თავის იმედებს. ამგვარად რომის პაპი ველარ დაეხმარებოდა მათ მეორე მოგზაურობაში.

უკვე 13 წელი გავიდა, რაც ნიკოლოზი და მათე ვენეციიდან წავიდნენ და ამ ხნის განმავლობაში საკუთარ ოჯახში არ ყოფილან. როდესაც ნიკოლოზი შინ დაბრუნდა, მას ცოლი აღარ დახვდა ცოცხალი. სამაგიეროდ, მას დახვდა პატარა და ხალისიანი ბიჭუნა, რომელიც მისი აღმოსავლეთისკენ გამგზავრებიდან რამდენიმე თვის შემდეგ დაიბადა და ეხლა უკვე 13 წლისა იყო.

ეს ბიჭუნა გახლდათ ჩვენი მარკო პოლო, რომელმაც შემდეგში რუსტიჩიანო პიზანელს დიდი წიგნი დააწერინა.

ვენეციაში ნიკოლოზმა და მათემ ორი წელი დაჰყვეს. ისინი ჩქარობდნენ კვლავ ჩინეთისკენ გამგზავრებას, მაგ-

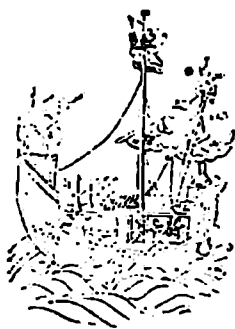
რამ ვინაიდან კლიმენტი IV-ეს სიკვდილის შემდეგ ორი წლის განმავლობაში რომის პაპად ვერავენ აირჩიეს და კათოლიკური ეკლესიის ტახტი ცარიელი იყო, ამიტომაც პოლოების გეგმებს მფარველი არ მოეპოვებოდა. ბოლოს და ბოლოს, ორივეს მობეზრდა მოლოდინი და გადასწყვიტეს უპაპოდ იოლათ. წასვლა.

მათ მიმართეს ლიეჟის არქიდიაკვანს, პაპის-ლეგატს— თეობალდო პიაჩენცელს, რომელიც იმ დროს ქ. აკრაში ცხოვრობდა. თეობალდო დადებითად შეხვდა ვენეციელების განზრახვას ხუბილადი-ყაენთან დაბრუნების შესახებ. ვინაიდან ლეგატი რომის სასულიერო წრეებში საკმაოდ დიდ პიროვნებად ითვლებოდა, ამიტომ მას შეეძლო თავისი გავლენით ვაჭრებისათვის დახმარება გაეწია. თეობალდომ, რომელსაც ესიამოვნა პოლოების გამგზავრება, მათ თან გაატანა წერილები „დიადი ყენისადმი“, რომელშიც ადასტურებდა, რომ ნიკოლოზმა და მათემ შეასრულეს ხუბილადის დავალება, მაგრამ კათოლიკეთა წინამძღვარი ცოცხალი აღარ დახვდათ და ამიტომ საქმე ვერ მიიყვანეს ბოლომდე.

ამის შემდეგ ძმები პატარა მარკოსთან ერთად აკრიდან ქ. ლაიასში წავიდნენ. მაგრამ სანამ ლაიასიდან გაემგზავრებოდნენ, მათ ახალი და მეტად სასიამოვნო ამბავი გაიგეს: ლეგატი თეობალდო, მათი მფარველი და ქომაგი რომის პაპად აერჩიათ. პოლოები მაშინვე იტალიაში დაბრუნდნენ და მივიდნენ ახალ პაპთან, რომელმაც მათ ფირმანები და სიტყვიერი დავალებები მისცა,—თუმცა ხუბილადის მიერ დაბარებული ასი მოქადაგე კი ვერ გააყოლა, ვინაიდან პაპის ტახტზე ეხლახან ავიდა და ჯერ ასეთი ძვირი მოგზაურობებისათვის საღსრები არ გააჩნდა. თეობალდომ შესძლო გაეყოლებინა ვენეციელებისათვის მხოლოდ ორი ბერი-მომძღვარი: ნიკოლოზ ვიჩინცელი და გილიომ ტრიპოლიელი.

პაპის ლოცვა-კურთხევით დაიმედებული გაემგზავრა აღმოსავლეთისკენ ხუთი მოგზაური: სამი პოლო და ორი ბერი. მაგრამ, როგორც სჩანს, ბერებს ხანგრძლივი და ძნელი მოგზაურობისა ეშინოდათ და ლაიასშივე ჩამოშორდნენ ვენეციელებს. ამგვარად ხუბილარი-ყაენის სურვილი პაპის დახმარებითაც ვერ შესრულდა.

1271 წლის ბოლოში ან შვიძლება 1272 წლის დასაწყისში პატარა მარკო თავის მამასთან და ბიძასთან ერთად გაემგზავრა ლაიასიდან შორეული ჩინეთისაკენ.

ვენეციელთა სამხედრო
ზომალდი (საშ. საუკუნე-
ნებში.)

მარკო პოლო აზიის გავლით მიღის ჩინეთში

ევროპიდან ჩინეთის დაბლობებამდე უზარმაზარი მანძილია, რომლის გასასვლელად მოგზაურს მრავალი დაბრკოლების გადალახვა უხდება. ჩვენს ხანაშიც კი, როდესაც ტექნიკა მაღალ დონეზეა ასული, აზიის ის ქვეყნები, რომლებიც განიარა მარკო პოლომ 700 წლის წინად, წესიერ გზებს თითქმის მოკლებულია.

განსაკუთრებით ძნელია მოგზაურობა შუა აზიის მთე-
ზზე. უდაბნოებზე და ზეგახებზე. აქ მხოლოდ აქლემებისა
და ცხენების ქარავნები დადიან და თანამედროვე მოგ-
ზაური, რომელიც მიდის, მაგალითად, ავღანისტანის, ან-
თურანის საქარავნო გზებზე, ხვდება თითქმის იმავე სუ-
რათებს, რომელთაც ხედავდა მე-13-ე საუკუნეში ვენე-
ციელი მოგზაური.

აი, მაგალითად, ის სურათი, რომელსაც ხშირად დაი-
ნახავთ დიდ საქარავნო ბილიკზედ, თერლანის ოაზისიდან
ყაშლარისკენ მიმავალი.

ზარების რეკით და ყრუ ფეხთაცემით მადის ქარავა-
ნი ბილიკზე. დატვირთული ორკუბიანი აქლემები რიტ-
მიულად მოიძვებიან და ერთერთი მათგანის ზურგზედ
ამხედრებული ყირლიზიც წინ და უკან ირხევა. გიკვირს,
რატომ არ დაემართება ზღვის ავადმყოფობა! მაგრამ ყირ-
ლიზი ბავშობიდანვე შეეჩვია აქლემის ზურგზე ქანაობას
და მისთვის ამ მერყევი მატარებლით მგზავრობა ისეთივე
ადვილია, როგორც ჩვენთვის ავტოქობილში ჯდომა. აქ-
ლემები ერთმანეთზე თოკით გადაბმულები არიან; თოკი
მათ მიბმული აქვთ ცხვირის ნესტოებში გაყრილ ჩხირებ-
ზედ, რაც აქლემების ტარებას აადვილებს.

ქარავნის თავში ფეხებს მიაბაკუნებს ვირი, რომელიც
უხარამზარ აქლემთან შედარებით ძალს უტრო მოგაგო-
ნებთ, ვიდრე სატვირთო და შესაჯდომ „ბედაურა“. მაგ-
რამ ამისდა მიუხედავად ვირზე ამხედრებულა ახმახი ყაშ-
ლარელი, მზისგან დამწვარი, წვერულვაშ-გაბურძენილი,
გამტვრიანებული. ეს „ქარავანბაში“ გახლავთ, მთელი ქა-
რავნის ხელმძღვანელი და გზის გამკვლევი; გრძელ ფეხებს
თითქმის მიწაზედ მიათრევს (ვირი პატარაა) და თუ ძა-
ლიან არა ცხელა, წვრილი ხმით ყაშლარულ საქარავნო
სიმღერებს გასძახის...

ქარავეანი— ეს არის მტვერისა და ჟრიამულის შეუჩერებელი ტალღა, რომელიც შორიდანვე ზარების რეკითა და ხმაურით გაფრთხილებთ, გემუქრებათ. ცხენს სადავეს მისწევთ და გზის ნაპირზე შეაჩერებთ, სანამ ქარავეანი გაივლის. რამდენიმე წუთის განმავლობაში თქვენს წინ მიიხევიან მახინჯი აქლემები, ყვირიან და ილანძღებიან ყაშლარელი მექარავენები, ქვებს უშენენ გაჯიუტებულ ცხოველს. მთელი ქარავეანი ლიოსის ხმელი მტვერის ღრუბლებშია გახვეული.

გაივლის ქარავეანი და ღრიანცელი თანდათან მისუსტდება.

ასე მიდიან ქარავენები აზიის გზებზე დილიდან საღამომდე. მზის ჩასვლის შემდეგ აქლემებს ტვირთს მოხსნიან და შუალამემდე გარშემო ატარებენ. ბუჩქნარისაგან კოცონს გააჩაღებენ და ფლავის, ან „შურფას“ ხარშვას დაიწყებენ. სპილენძის „კუნგანებში“ ქოთქოთებს წყალი შიგ ჩაყრილი „ქოქ-ჩაის“ ფოთლებით...

საქარავენო გზებზე ხშირად წააწყდები მომაკვდავ აქლემს, ან ცხენს, ზოგჯერ სახედარსაც—ყველა ვერ გაუძლებს ქვიან ბილიკთა სიმკაცრეს!

თავისი მოგზაურობის დროს ჩვენი ნაცნობები: მათე, ნიკოლოზი და მარკო ცხენებითა და აქლემებით სარგებლობდნენ.

მართალია, აღმოსავლეთ აზიაში მოგზაურობა ამჟამად ზღვითაც შეიძლება და შეიძლება ითქვას, რომ გემით მგზავრობა გაცილებით უფრო ადვილია, სწრაფი და თანაც ნაკლებად უსიამოვნო, ვიდრე შინაგანი აზიის საქარავენო გზებზე ცხენებით სიარული. ექვს გარეშეა, რომ რომელიმე თანამედროვე იტალიელს, —თუნდაც, მაგალითად, მარკო პოლოს ერთერთ შთამომავალს აზრადაც არ მოუვა ჩინეთში ხმელეთის გზებით წასვლა, არამედ საო-

კეანო გემში ჩაჯდება, გაივლის სუეცის არხს და ინდოეთის ოკეანეს გასცურავს.

მაგრამ იმ დროს, როდესაც მარკო პოლო ცხოვრობდა, თვით ევროპიელი მეხლვაურებიც, რომლებსაც შედარებით მტკიცე და გამძლე ხომალდები ჰქონდათ, გაურბოდნენ ოკეანის ვერაგ ტალღებს.

ქალაქ ლაიასიდან სამივე ვენეციელი გაემართენ ნავთსადგურ ო რ მ უ ხ ი ს ა კ ე ნ, რომელიც სპარსეთის უბესთან მდებარეობს. მათ იმედი ჰქონდათ, რომ აქედან მოახერხებდნენ გემით ჩინეთში წასვლას და ამით თავიდან აიცილებდნენ მომაბეზრებელსა და გაქიანურებულ მოგზაურობას თურანისა და მონღოლეთის უდაბნოებში. ის გზა, რომლითაც მარკო პოლო ორმუზუზ მივიდა, დანადგილებით არ არის გამოკვეთილი, ვინაიდან ამის შესახებ რუსტიჩიანოს ხელნაწერში მხოლოდ თითო-ოროლაცნობას იპოვნის მკვლევარი. მაგრამ იმის და მიხედვით, თუ რომელ ქვეყნება აღწერს თავის ნაამბობში მარკო პოლო, შესაძლებელი ხდება მისი გზის საერთო მიმართულების აღდგენა. რუსტიჩიანო პიზანელის წიგნში მოყვანილია ვენეციელი მოგზაურის მოთხრობები წინა აზიის რამდენიმე ქვეყნის შესახებ; ასეთია: მცირე სომხეთი, ოსმალეთი, დიდი სომხეთი, საქართველო, მოსულის სამეფო, ქალაქები—თაერიზი და ბაღდადი. რასაკვირველია, მას არ უნახავს ყველა ეს ადგილი საკუთარი თვალთ; მაგალითად, საქართველოში იგი არ ყოფილა; ასევე დარუბანდის კარებშიც. უნდა ვიფიქროთ, რომ ვენეციელების ქარავენმა გაიარა ოსმალეთი, სპარსეთი და აქედან უმოკლესი გზით სპარსეთის უბეს მიაღწა.

გზა და გზა ახალგაზრდა მარკო პოლო ხედავდა მისთვის სრულიად უცხო ქვეყნებს, სავსებით უცნობ ადმოსავლეთურ ყოფა-ცხოვრებას და ადათებს. მარკო პოლოს.

როგორც ნორჩ და ხალისით აღსავსე კაბუკს, არ აინტერესებს ამ საკვირველი ქვეყნების წარსული და დიადი ისტორიული ძეგლები, მას მხოლოდ აწმყო იზიდავს. კაბუკის მახვილი გონება სწრაფად ითვისებს იმ ნაირ-ნაირ შთაბეჭდილებებს, რომლებითაც მას უმასპინძლებდა აზია. იგი მოგვითხრობს თავრიზის ვიწრო და მრუდე ქუჩების, მიხვითების, დერვიშებისა და „ყორანის“ შესახებ: აღწერს ბაზრებს და მოედნებს, სავაჭრო ჯვეულებებს და საქვეყნო წესებს. თავრიზიდან გამგზავრებული ვენეციელები შევიდნენ სპარსეთის გულში, რომლის შესახებ მარკო ასე შეხიშნავს:

„ამ ქვეყანასა შიგან ბინადრობს ხალხი ბოროტი და მძარცველი; ყოველდღე მკვლელობა ხდება; აქაურებს ეშინიათ მხოლოდ თავისი მფლობელების—თათრებისა*). თორემ ესენი რომ არ იყონ, ყაჩაღები დიდ ზიანს მიაყენებდნენ ვაჭრებს. ამ ხელისუფლების დროსაჲ კი ვაჭრები ბევრსა ხარალობენ მათის წყალობით. უიარაღო ვაჭრებს შეუბრალებლად ხოცავენ, ან ძარცვავენ. ისინი ყველანი, მართალი გითხრათ მუჰამედის რჯულისანი არიან“..

მოგზაურებმა გაიარეს სპარსეთის ქალაქები: სავე (იხლანდელი თეირანის არემარეებში), იეზი, ქერმენი... გზა და გზა კაკბებზე და ხობბებზე ნადირობით თავს იქცევდნენ, ხშირად კანჯრებსაც ხედავდნენ. ქერმენში მარკოს ყურადღება მიიპყრო ფირუზის მალარობებმა, რკინის ხელოსნებმა და შევარდნით ნადირობამ.

„იქაურ მთებში,—გ ვ ი ა მ ბ ო ბ ს მო გ ზ ა უ რ ი,—ბუდობენ საუკეთესო ჯიშის და მსოფლიოში უსწრაფესი შევარდნები. მათ ვერც ერთი ფრინველი ვერ გაეპტევა“..

ქერმენის შემდეგ ვენეციელებს შეხვდათ ქალაქი ქამანდი. ამქამად ამ სახელწოდებით სპარსეთში არც ქალაქი და არც სოფელი აღარ არსებობს. დიდი ხნის ძიების შემდეგ, მაიორმა საიქსმა გამოარკვეა, რომ მარკოპო-

*) იგულისხმება მონღოლები.

ლოს ქამანდი იგივე თანამედროვე ქალაქი ჯირუფთი არის, რომელიც მდებარეობს მდ: ხალილ-რუდის მარცხენა ნაპირზე, ამ ქალაქის ერთერთ უბანს დღემდე ქამანდის-უწოდებენ.

ხალილ-რუდის ხეობაში მარკომ პირველად იგეჰა ცხელი ქვეყნების ხილეული: ინდის ხურმა, სამოთხას ვაშლი და სხ. ხილეულის გარდა მარკო პოლო აღწერს აქაურ კუხიან ხარს—ზებუს, დუჰიან ცხვარს, ტყის ქათამს.

ორმუზში ჩასვლამდე მარკოს მამასა და ბიძას ეგონათ, რომ თავს დააღწევდნენ შუა აზიაში ქარაენით მოგზაურობას და გემით წავიდოდნენ. მაგრამ, ჩავიდნენ თუ არა-ორმუზში, ისინი მიხვდნენ, რომ ეს ფუჭი იმედი იყო. მართალია, აქაური ნავთსადგურები ზღვაზე მიმოსვლით დაკავშირებული იყო ინდოეთთან, მაგრამ ნიკოლოზსა და მათეს ვენეციის „საუცხოვო“ ფლოტის შემდეგ სპარსეთის ხომალდები არა საიმედო და სახიფათო ნავებად ეჩვენათ. ორმუზში მყოფი ხომალდები მოკლებული იყო რკინის ლურსმნებს, ბაქანს და საფარველს ზღვის ტალღებისაგან დასაცავად. ერთის სიტყვით, ვენეციელებს ზღვაზედ გული აუცრუვდათ და ისევ ზმელეთის გზა აირჩიეს.

სწორედ ამ დროს მარკოც ავად გახდა. ხომალეთზე და სპარსეთზე გამოვლის დროს მათ მოუხდათ თოვლიანი მთების გადმოვლა და უცებ თავი ამოჰყვეს ტროპიკული სიცხით დაბუღულ ქვეყანაში. ჰავის უცაბედ ცვალებადობას მარკოს ნორჩმა ორგანიზმმა ვერ გაუძლო და ცხადა, ნავით მოგზაურობა მწველი მზის სხივების ქვეშ კიდევ უფრო გააუარესებდა მის მდგომარეობას.

ამიტომაც ვენეციელებმა ისევ ჩრდილოეთისაკენ იბრუნეს პირი.

ორმუზიდან ისინი გაემართნენ იმ მალღობი ქვეყნისაკენ, რომელსაც პ ა მ ი რ ი ანუ „ქვეყნიერების ბანი“ ეწო-

დება, მაგრამ, სანამ მთებამდე მივიდოდენ, მათ უნდა გაეცლოთ ვრცელი უდაბნო, ხორასანის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში მოქცეული.

უსიკოცხლო და მკაცრი უდაბნო, სპარსელთა. თქმულებების თანახმად ითვლება ბოროტების ღმერთის—არიმანის სამფლობელოდ. ამ უდაბნოზე ოდესღაც გაიარა ალექსანდრე მაკედონელმა თავისი ლაშქრით და სახსოვრად დასტოვა მრავალი ლეგენდა „ისკანდერ ზიულკარნემის“*) შესახებ. სწორედ აქვე უნდა მომხდარიყო მაკედონელთა შეტაკება სპარსეთის მეფის—დარიოსის ჯართან.

მარკო პოლო ამ უდაბნოს ასე აღწერს:

„ქერმენიდან შვიდი დღე უნდა იმგზავრო მოსაწყენ გზაზე. და აი რანაირად: სამ დღეს წყალი ან სულ არ არის ან ძალიან ცოტაა, და რაც არის, ბალახით მწვანეა; ისეთი მწარეა, რომ ვერავის ვერ დაუღლეია იგი. ვინც თუნდ ცოტაოდენს გადაყლაპავს, იმას ათჯერ გააფლარათებდა, ასე მოუვა იმასაც, ვინც დაკვნიტავს იმ მარილს, რომელიც ამ წყალში არის. ვინც აქეთ მოდის, უთუოდ სასმელი წყალი თან მოაქვს. პირუტყვიც არ დაღვეს აქაურ წყალს, სანამ ძალიან არ მოსწყურდება. დანარჩენ ოთხ დღესაც ასეთ უნაყოფო უდაბნოზე მიდინარ—არც წყალია, არც ხე, არც საქონელი, გარეული ვირების (კანჯრების) გარდა“.

ჯერ კიდევ სპარსეთის მიწაზედვე პოლოების ქარაევანმა აღმოსავლეთისკენ გაუხვია და მიაღვა ქალაქ ბალქს, რომელიც სპარსეთის საზღვართან მდებარეობდა. აქ, ძველი თქმულების თანახმად, ალექსანდრე მაკედონელმა დარიოსის ასულთან—როქსანასთან იქორწილა. ოდესღაც ბალქს „ქალაქთა დედას“ უწოდებდენ მისი მარმალის სასახლეებისა და წალკოტისავით უხვი ბაღების გამო, მაგრამ ჩინგის-ყაენის ურდოებმა გრიგალივით გადმოუარეს და გაანადგურეს ტურთა ქალაქი. მონღოლებმა ამოწყვი-

*) ალექსანდრე მაკედონელის სპარსული სახელი. ნიშნავს ორ-რქიან ალექსანდრეს.

ტეს ბალქის მოსახლეობა, დაანგრიეს ციხე-სიმაგრენი და სასახლეები. არაბ მოგზაურს იბნ-ბათუთას, რომელიც ბალქს მარკო პოლოზე 60 წლით გვიან ეწვია, დახვდა მზვითებისა და სკოლების ნახევრად დანგრეული კედლები.

ბალქიდან დაწყებული, ვენეციელების ქარავეანი ტყიან ხეობებს მიჰყვებოდა. მთის საღ ჰაერზედ მარკო ჯანზედ მოვიდა და ალბად ამ მიზეზისა გამო, რუსტიჩიანო პიზანელის წიგნში ვენეციელის ნაამბობს უფრო ხალისიანი და ყოჩაღური ელფერი აქვს, ვიდრე მთებამდე მონათბრობს.

მაგრამ მაინც თავისი გზისა და შთაბეჭდილებების შესახებ მარკო ძალიან მოკლედ მოგვითხრობს. როგორც კინო-ფილმში, ისე სწრაფად ელავენ ქალაქთა სახელები: თაიქანი, ყიშმი, ბადახშანი...

ამგვარად ვენეციელებმა უკვე მიაღწიეს თანამედროვე ავღანისტანის მთიან ნაწილს ანუ ბადახშანს, სადაც ვიწრო ხეობაში მოსჩქედს ამუ-დარიას სათავე—მდინარე ფანჯი. მარკო პოლო მოგვითხრობს, რომ აქ არის საუკეთესო ლალის მალაროები და თანაც დასცინის ბადახშანის მცხოვრებლებს:

„აქაური ხალხი, შალეულის სიძვირის გამო უფრო ნადირთა ტყავებითა შემოსილი. წარჩინებული კაცნი და ქალნი ისეთ შალვარს ატარებენ, რომ ზოგ შალვარს ას არშინზე მეტი ბამბის ქსოვილი უნდება, ზოგს ოთხმოცი, და ზოგსაც სამოცი. ამას იმიტომ სჩადიან, რომ სქელები გამოიჩინდენ, ვინაიდან კაცებს უყვართ სქელი ქალები“.

გადავიდენ რა ამუ-დარიაზე, ანუ, როგორც ძველად უწოდებენ—მდ. ოქსუსზედ, ვენეციელები მიაღგენ მრისხანე პამირს—„ქვეყნიერების ბანს“.

„ქვეყნიერების ბანი“ ამ ქვეყანას ტყუილად არ უწოდეს. ეს მართლაც ბანივით მალალი და მოვაკებული ზე-

განი დაჰყურებს ავღანისტანს, თაჯიკების, უზბეკებისა და ყირღიზების ქვეყანას, სინ-ცზიანს (ჩინეთის დასავლეთ პროვინციას). მაგრამ პამირის ზედაპირი გადაკვეთილია მალალი მთაგრეხილებით, რომლებზედაც ზამთარ-ზაფხულთოვლი ბრწყინავს, ხეობებში კი უზარმაზარი ყინვარებია ჩამოწოლილი. აქაური მწვერვალები ზღვის დონიდან 6—7¹/₂ კილომეტრის სიმაღლეზედაა ამართული და მათთან შედარებით იალბუხი და მყინვარ-წვერი პატარა გორაკებად მოგვეჩვენებოდა. მთაგრეხილებს შორის ჩაწოლილია თხელი ბალახით დაფარული ვაკეები, ტბები და ღრმა ხეობები. ბალახოვან მინდვრებზე, რომლებიც თითქმის 9 თვის განმავლობაში თოვლითაა გადათეთრებული, დაძრწიან გარეულ ნადირთა ჯოგები. მგლის, დათვისა და მელას გარდა პამირი მდიდარია მთის ვეფხებით (ჯიქი), სლურებით, არხარებითა და ქიიკებით.

ჩვენ მიერ ეხლახან ჩამოთვლილი ცხოველები თავისი შესანიშნავი თვისებების გამო განმარტებას საჭიროებენ.

სლური პატარა ცხოველია. იგი მოგაგონებთ მაჩვსა და, ამავე დროს, მელასაც, ვინაიდან ქურქი ყვითელი აქვს. ეს ცქვიტი და მუდამ მოფუსფუსე ნადირი, რომელსაც „პამირის მილიციელს“ უწოდებენ, ბინადრობს მიწაში ღრმად ჩათხრილ სოროში, სადაც ზამთრის სარჩოს ინახავს. თუ რატომ დაერქვა სლურს ასეთი უცნაური სახელი, ეს ყველამ იცის, ვისაც პამირზე უმოგზაურია. დაინახავს თუ არა ადამიანებს, სლური მოკურცხლავს თავის სოროსკენ, მაგრამ მაშინვე არ დაიმალება, ვინაიდან მეტი-მეტად ცნობის მოყვარეა. უკანა ფეხებზე დაცუქტდება და წინა თათებს გულზე დაიკრბიბავს; შემდეგ დაიწვრიპინებს ისეთი ხმით, რომ მაშინვე მილიციელის სასტვენს გაგახსენდება. ამ ხმის გაგონებაზედ ახლო-მახლო მყოფი ნადირები თავის სოროებს მოუბრუნდებიან, შესაგაღ-

თან დასკუბდებიან და თვალს გადავენებენ. მაგრამ საკმარისია ცხენიდან ჩამოხტე და თოფი მოიმარჯვო, რომ ელვის სისწრაფით სლურები ჩაძვრებიან სოროებში. სლურზე ნადირობას მხოლოდ მარჯვე მსროლელი შესძლებს, ვინაიდან თუ ტყვიამ სლურს მაშინვე ბოლო არ მოუღო, დაქრილი ნადირი სოროში ჩაძვრება და შემდეგ თუნდაც მოკვდეს,—მისი ამოღება თითქმის შეუძლებელია. ყირღიზები ამბობენ, რომ დათვი სიმშვილობის დროს თათებით თხრის სლურის სოროს და ბუნაგშივე სჭამს „პამირის მილიციელს“.

რაც შეეხება არხარსა და ქიიკს, ეს ორი რქოსანი მთის ცხოველი პამირის თავისებურობას წარმოადგენს და მხოლოდ შუა აზიაში გვხვდება. არხარი — ესაა ვეებერთელა ცხვარი, დაგრეხილი და სქელი რქებით. თითო წყვილი არხარის რქა $1\frac{1}{2}$ ფუტს აიწონის, ხოლო თითონ ცხოველის წონა 10 ფუტამდეც აღწევს. ქიიკი ჩვენებურ ჯიხეს მოგვაგონებს და გაცილებით უფრო მცირე ზომისაა, ვიდრე არხარი. პამირზე ორივე ცხოველი ძალიან ბევრია. ეხლაც კი, როდესაც მონაძლირეები კარგ თოფებს ხმარობენ, ხშირად შეკვდებიან მოსეირნე ჯოგის, რომელშიც 200—300 არხარს, ან ქიიკს დაინახავენ.

მარკო პოლოს მოგონება პამირის შესახებ, მოკლეა და თითქმის არ შეიცავს ზუსტ მითითებებს ვენეციელების გზის შესახებ „ქვეყნიერების ბანის“ გადაკვეთის დროს. პამირზე გადასვლას იგი ასე აღწერს:

„ეახანიდან *) სამი დღე მიემგზავრები ჩრდილო აღმოსავლეთისაკენ სულ მთა-მთა და ადინხარ, როგორც ამბობენ, მსოფლიოში

*) ამ სახელწოდებით პამირის დასავლეთით დღესაც ცნობილია თაჯიკების ერთ-ერთი ტომით დასახლებული ხეობა და აგრეთვე იქვე ამართული მალალი მთაგრეხილი. ამავე სახელწოდების სოფელი და მთები არის ზემო-იმერეთშიც.

უმალღეს ადგილზე. ამ მალალ ადგილზე. ორი მთის შუა მდებარეობს ვაკე, რომელზედაც საუცხოვო მდინარე მოსჩქედს. აქაური საძოვრები მთელს მსოფლიოში უმჯობესია; ყველაზედ უფრო მკლე საქონელიც კი ათ დღეში გასუქდება. გარეჟლი ნადირები ძალიან ბევრია. ბლომდაა დიდი გარეჟლი ცხვრები ექვსმეტყველიანი რქებით; ასეთი რქებიდან მწყემსები აკეთებენ ჯამებს საკმლისათვის და აგრეთვე ხმარობენ ფარეხების შემოსალობავად. 12 დღე უნდა იარო ამ ვაკეზე—მას პამირს უწოდებენ; არსად არც სოფლები შევხვდება და არც ბალახი; სანოვაგე თან უნდა გქონდეს წალბული. ფრინველები არ მოიპოვება იმიტომ, რომ ეს ადგილები ძალიან მალაა და ჰყინავს. დიდი სიცივისაგან აქ ცეცხლიც ბუუტავს და უფრო სხვათერისაა, ვიდრე ჩვეულებრივად. ფრინველის მოხარშვაც აქ გაძნელებულია“.

მარკო მართალს ამბობს: დიდ სიმალეზე, სადაც ჰაერი ვათხელებულია, წნევის სიმცირის გამო წყალი შედარებით დაბალ ტემპერატურაზედ იწყებს დუღილს და იმიტომ საჭმელს ცუდათ ხარშავს. რაც შეეხება ფრინველთა არ ყოფნას, ეს არ არის მთლიანად მართალი, ვინაიდან 1878 წელს რუსმა მკვლევარმა სევერცოვმა პამირის ზეგანზე აღმოაჩინა 112 სახის სხვადასხვა ფრინველი.

რუტინიანო პიზანელის ხელნაწერში ვერ იპოვნით ვერაფრითარ ცნობებს ვენეციელების მარშრუტის შესახებ პამირზე. მაგრამ რამ უხიოს მიერ ზეპირი გადმოცემებით შევსებულ ვარიანტებში ნახსენებია „დიდი ტბა, რომელიც ორი მთის შორის ვაკეზედ მდებარეობს“. მარკო პოლოს მკვლევარები ფიქრობენ, რომ ეს ტბა ზორ-ყული უნდა იყოს.

ასეა თუ ისეა, ვენეციელებმა პამირი მთელ სივრცეზე გადაჰკვეთეს და გადააბიჯეს ჩინეთის თანამედროვე დასავლეთ საზღვარს.

ის ქვეყანა, რომელშიც მოხვდენ პამირიდან წასული ვენეციელები, რამდენიმე სახელწოდებითაა ცნობილი. ჩი-

ნელები მას სინ-ცზიანა უწოდებენ, რუსეთში იგი ცნობილია ჩინეთის თურქესტანად ანუ აღმოსავლეთ თურქესტანად, მაგრამ უფრო სწორე იქნება, თუ ვინმართ ირანულ სახელწოდებას, რომელიც გვხვდება ევროპულ რუკებზედ და აგრეთვე ქართულ ლიტერატურულ ძეგლებშიც—„აღმოსავლეთ თურანს“ *).

ეს ქვეყანა სიმაღლით გაცილებით ჩამოუვარდება პამირს, მაგრამ ასეთივე მკაცრი და უდაბურია.

აღმოსავლეთ თურანი წარმოადგენს ჩავარდნილ ტაფობს. ჩრდილოეთიდან მას კედელივით აფარია ტიანშანის მთაგრეხილთა სისტემა, ხოლო სამხრეთიდან—ტიბეტის მოსაზღვრე ქედები. მთელი ტაფობის სიგრძეზე, დასავლეთიდან-აღმოსავლეთისაკენ მიედინება მდინარე თარიმი. ამ მდინარის შესანიშნავი თვისება ის არის, რომ იგი შუა აზიაშივე წყდება, არ უერთდება არც ერთ ზღვას და აჩენს ლობნორის ტბას.

მართალია, თურანის მხარის უდიდესი ნაწილი ხრიოკ ადგილებს წარმოადგენს და ალაგ-ალაგ ვრცელი უდაბნოებიცა გვხვდება, მაგრამ იქ, სადაც სარწყავი წყალი მოიპოვება, ბაღები და ქალაქ-სოფლებია გაშენებული. ყაშლარი, ხოტანი, იარკენდი—ესაა თურანის მთავარი ქალაქები, რომლებიც ჩინელ „დაპო-თაის“ (გუბერნატორს) ემორჩილება. თურანის ოაზისებში უხვად მოდის ბამბა, ყურძენი, გარგარი და ნესვი, ხოლო მთის ფერდობზე მდებარე საძოვრები ხელს უწყობენ მესაქონლეობას. სინ-ცზიანის ადგლობრივი ძოსახლეობა, რომლის უმეტესი ნაწილი თურქულ ეროვნებათა ერთ-ერთ ჯგუფს ეკუთვნის და ენათესავება ჩვენს უზბეკებს, უმთავრესად მებაღეობას, ბამბისა და ბრინჯის მოყვანას მისდევს. გარ-

*) დასავლეთ თურანს შეადგენს შუა აზიის საბჰკოთა რესპუბლიკები ანუ ქვეყანა სირ-დარიას და ამუ-დარიას ხეობებს აქეთ-იქით-

და ამისა, ბევრნი თავს ირჩენენ მექარავენობით და მთელ თავის სიცოცხლეს საქარაენო ბილიკებზე ხეტიალში ატარებენ.

გზა „ქვეყნიერების ბანიდან“—ჩინეთისაკენ ბევრ ადგილას უდაბნოებზედ გაივლის. საითაც არ გაიხედავ, მოსჩანს ნაცრისფერი „ბარხანები“, ე. ი. ქვიშის გორაკები, რომლებიც უდაბნოს ქარს გადააქვს ადგილიდან-ადგილზე. ფხვიერ ყამირში ხშირად აქლემებიც მუხლამდე იფლობიან. არსად წყალი არ გხვდება; იშვიათად თვალს მოჰკრავ თავჩაქინდრულ ტამარისკის ჩირგვს და მერე ისევ ბარხანები, ბარხანები და ბული...

მარკო პოლოც შენიშნაჲს აქაურ უდაბნოების შესახებ:

„აქ ერთი საკვირველება ხდება: თუ ღამე უდაბნოში ქარავანი მიდის და ვინმე თავის ამხანაგებს ჩამორჩება, როგორც კი აიგი გაედევნება ქარავანს, მას მოესმის ავსულების საუბარი; მოეჩვენება, თითქოს მას უძახიან ამხანაგები და ზოგჯერ ავსულები გზას აურევენ, ისეთ ადგილში შეიტყუებენ, რომ იქიდან თავს ვეღარ დააღწევს და დაიღუბება. გარდა ამისა, ხალხს დღითაც ესმით ავსულების ლაპარაკი და ისე ეჩვენებათ თითქოს დოღს უკრავნო“..

რა თქმა უნდა, ჩვენ ვერ დავეთანხმებით პატივცემულ ვენეციელს ავსულების შესახებ, მაგრამ მარკო პოლო მთლიანად არა სცდება. ინგლისელი მეცნიერის ჰენრი იულიის მოწმობით ასეთსავე მოვლენას შეხვედრია მრავალი ძველი და ახალი მოგზაური არა მარტო თურანში, არამედ გობისა და საჰარის უდაბნოებშიც. ეს უნაური ბგერები ჯერ ზუსტად არაა ახსნილი, მაგრამ ფიქრობენ, რომ „დოღის დაკვრისა“ და სანადირო საყვირის ხმებს გამოსცემს ქარის მიერ კლდეებზე მიხვეტილი ქვიშის მარცვლები.

ლობ-ნორის ტბასთან იმ მეცნიერებმა, რომლებიც სპეციალურად იკვლევდნ მარკო პოლოს მიერ გავლილ

გზა, დაჰკარგეს ვენეციელების კვალი. ეს გასაკვირველი არც არის, ვინაიდან ამ 700 წლის განმავლობაში გამოი-ცვალა არა მარტო ადგილთა სახელწოდებები, არამედ თვით ეს არემარეებიც. ქვიშის ბარხანები ქარის მეოხე-ბით თანდათან მოდიან იერიშით სოფლებზე და ქალა-ქებზე, სწყვიტავენ სარწყავ არხებს, ქვიშაში ჰფლავენ სახლებსა და ქუჩებს. ადამიანები მირბიან დამარხული სოფლებიდან და ბინავდებიან სხვა ადგილას, რომლიდა-ხაც ქარმა ახვეტა ქვიშა. საუკუნეთა განმავლობაში ქარ-სა და ქვიშას შეუძლიათ სრულიად შეცვალონ ადგილ-მდებარეობა.

ბოლოს და ბოლოს, დიდძალი შრომისა და დროის დახარჯვით, მეცნიერებმა აღადგინეს მარკო პოლოს მარ-შრუტი იმ ცნობებისა და სახელწოდებების მიხედვით, რომლებიც აღმოაჩინეს რუსტიჩიანო პაზანელის ნაწერში. აღმოჩნდა, რომ მარკო პოლოს მიერ განვლილი ქალაქი „სასიონი“ ყოფილა თანამედროვე შა-ჩყოუ, „კალაჩიანი“ — ალაშანი, „კანპიჩონი“ — გან-ჩყოუ-ფუ და სხვ.

შა-ჩყოუში ვენეციელები მივიდნენ იმის შემდეგ, რო-დესაც ერთი თვის განმავლობაში დიდის გაჭირვებით გაიარეს უდაბნო გობის სამხრეთი ნაწილი. აქედან ისინი გაემართნენ აღმოსავლეთისაკენ და მალე მიაღწიეს ქ. სუ-ჩყოუს, სადაც მარკო პოლომ პირველად იხილა აზიის საოცრება — „ჩინეთის დიდი კედელი“. ჩვენ ვამბობთ: „იხილა“, მაგრამ ამის უშუალო საბუთი არა გვაქვს, ვი-ნაიდან ვენეციელი მოგზაური ამ შესანიშნავ ნაგებობას ერთი სიტყვითაც არ იხსენიებს. როგორც შემდეგში და-ვინახავთ, მარკო პოლოს ასე ხშირად ემართება: უზარ-მაზარს-ვირ ამჩნევს და წვრილმანებზე ი ბევრ სიტყვასა ხარჯავს. შეუძლებელია, რომ სუ-ჩყოუში მას არ ენახოს „დიდი კედელი“; ასევე წარმოუდგენელია, რომ იგი არ

შეხვდა მაშინ ევროპაში სრულიად უცნობს, მაგრამ ჩინეთში მეტად გავრცელებულ და ყველასათვის საყვარელ სასნიელს—ჩაის. მარკო პოლო არაფერს არ გვიამბობს ამის შესახებ და ლაპარაკობს იმაზე, თუ რითა ვაჭრობენ სუ-ჩეოუს სოვდგარები!

ვინაიდან ჩვენ ვერ გავიზიარებთ მარკო პოლოს უყურადღებობა „ჩინეთის დიდი კედლისადმი“, საჭიროა გავიხსენიოთ ამ საკვირველი ნაგებობის თვისებები.

„ჩინეთის დიდი კედელი“ უხსოვარ ხანაში ააგეს შრომის მოყვარულმა ჩინელებმა, მონღოლთა ურდოებისაგან თავის დასაცავად. კედლის სიგრძე, მისი ყველა ტოტების ჩათვლით, 3.300 კილო მეტრს ეტოლება. რგი გაჭიმულია გობია მლაშე უდაბნოებიდან—ყვითელი ზღვის ნაპირამდე, მთლიან ზღუდესავით, რომელსაც გადაულობავს ყველა ხევ-ხუვები, გზები და ბილიკები. კედლის სიგანე უდრის საშუალოდ 6 მეტრს, ხოლო სიმაღლე 8-ს. როგორც გამოანგარიშებულია, ჩინეთის დიდ კედელზე დაიხარჯა 160 ძილიონი კუბური მეტრი ქვა, ქვიშა და კირი!

ვეებერთელა კედელი მისდევს გორაკებსა და ხევებს: ალაგ-ალაგ მასში ჩატანებულია კოშკები, ციხეები და ალაყაფის კარები. მათს ასაშენებლად იმპერატორმა „ცინ-ში-ხუან-დი“-მ, 2.000 წლით ადრე ჩვენი წელთაღრიცხვის დასაწყისამდე, გარეკა კალატოზები, მზიდველები, მღესავები და ხუროები, აიძულა ემუშაენათ კედლის მშენებლობაზე. იმპერატორი სიკვდილით დაემუქრა ყველას, ვინც ქვის კედლის აშენების დროს ისეთ ადგილს დასტოვებდა ამოუვსებელს და გაუღესავს, რომ შიგ ლურსმნის წვეტი ჩატეულიყო...

„ჩინეთის დიდი კედელი“ შენდებოდა 15 საუკუნის განმავლობაში. მონღოლეთის უდაბნოში ჰავა მეტად მერყევი და მკაცრია, ამიტომაც ყოველგვარი ნაგებობა, თუ

ჩინეთის დაღე კედელი, რომე იკ აგებულ იქნა ჩინეთის იმპერიის მონღოლებიკაგან და-
საკავად. რაგორკ კიციტ, კედელკა ეს დანიშნულეზა ვერ შესრულა და ჩინგიზ-ყაენის
ურდოეგმა მაინც დაიპყრეს ჩრდილო ჩინეთი

ოგი ხშირად არ შეაკეთეს, შეიძლება რამდენიმე წელწად-ში დაინგრეს. ამის გამო, ჩინეთის კედლის არც ერთი ნაწილი არ შეიძლება მივაკუთვნოთ იმპერატორ ცინ-ში-ხუან-დის ხანას. საშუალო საუკუნეებში კედელი რამდენიმეჯერ განახლდა და შეკეთდა. არც ერთი კომპი. ან ალაყაფია კარი, რომელიც არქიტექტორის თვალსაზრისით რაიმე ინტერესს წარმოადგენს, არაა XIV საუკუნეზე უფრო ადრე აგებული.

ძაგრაშ, მიუხედავად იმისა, რომ ჩინელი იმპერატორები დიდძალ ენერგიასა და დროს ხარჯავდნენ დიდ კედლის შესანახად, კედელმა თავისი დანიშნულება ძთლიანად ვერ გაამართლა. როგორც ვიცით, მე-13-ე საუკუნის დასაწყისში მომთაბარე მონღოლებს სათავეში ჩაუდგან იჩიერი და მძლავრი ბელადი—თემუნჩინი, შემდეგში ჩინგ ხ-ყაენათ წოდებული. მონღოლთა დაქსაქსული ძალები შეერთდა; ელამი და ცხვრის ქონით გაუღებთალი შეჯოგეები თავისი ბანჯღვლიანი იორლა ცხენით გრიგალივით დაატყდნ ჩინეთს, გადაამტვრიეს „დიდი კედელი“ და „ციური იმპერიის“ დიდ ნაწილს დაეპატრონენ.

შემდეგში, როდესაც დაარსდა მონღოლეთის იმპერია და ჩინელი იმპერატორების ადგილი ჩინგიზ-ყაენის შთამომავლებმა დაიკავეს, ამ უკანასკნელებმა მიბაძეს თავისი ჩინელი წინამორბედების ზოუნვას და სისტემატიურად ააბლებდნ „დიდ კედელს“.

ცხლა, როდესაც გავეცანით საინტერესო კედელს, შეგვიძლია ვენეცილებთან ერთად განვაგრძოთ მსვლელობა ბუპილაო-ყაენის სატახტო ქალაქისაკენ.

სუ-ჩეოუდან მარჯო პოლო, მისი ძამა და ბიძა ჯერ „დიდი კედლის“ შინაგან მხარეს მიყვებოდნენ, შემდეგ გავიდნ კედელში ერთ-ერთი კარით და გადაჰკვეთეს მონღოლეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთის ნაწილი. სიუან-ხუა-

ჟუს რაიონში მათ ისევ გადაჰყვითეს ჩინეთის ზღუდე და უმოკლესი გზით პეკინისაკენ გაეშურენ.

1275 წლის ზაფხულში მათ უკვე მიაღწიეს მიზანს.

როგორ დახვდა ხუბილაი-ყაენი ვენეციელებს

ჩვენი მოგზაურები პეკინიდან ჯერ კიდევ 40 დღის სავალხედ იმყოფებოდნენ, როდესაც ხუბილაი-ყაენმა ვენეციელ სტუმრებს განსაკუთრებული რაზმები შეაგება. ყაენის სასახლეში სამზადისი ატყდა. შორეული დასავლეთიდან მოსული ს ჭუმრების დასახვედრად.

სანამ მარკო პოლო პეკინის გზას იხსდევს, ორიოდ სიტყვა ვთქვათ ხუბილაი-ყაენისა და მისი წინაპარების შესახებ.

ჩინგიზ-ყაენი ანუ თემუჩინი იყო შვილი ნონლოლ ესულაისა, რომელიც ერთ-ერთ „კეთილშობილ“ მონღოლურ გვარს ეკუთვნოდა და თავი მოჰქონდა იმით, რომ იგი ლიგენდარული „რუხი მგელის“ შთამომავალი იყო. ესულაის ძავისი „მთავარი“ ცოლისაგან — ოლუნ-იეკესაგან შეეინა ვაჟიშვილი — თუმუჩინი, რომელსაც შემდეგ კიდევ ოთხი ვაჟი მოჰყვა. 13 წლის თემუჩინს მამა მოუკვდა. მონღოლებმა, რომლებიც ესულაის ემო-ჩილებოდნენ, აღარ ინდომეს მისი მემკვიდრისადმი მორჩილება და აჯანყდნენ. ესულაის მეუღლემ ამდენი სიმტკიცე გამოიჩინა, რომ თავის მცირეწლოვან შვილს შეუნარჩუნა მისი მამულის ნაწილი. ამის შემდეგ, როდესაც ესულაის გამოტირების ვადა გათავდა, ოლუნ-იეკე ცოლათ გაჰყვა მონღოლთა „წმიადანს“ — მინღლიგს, რომლის შვილიც (კუუქ-ჩე) ჯადოქარი იყო და, მონღოლების რწმენით, ღრუბლებზედ შემჯდარი პირდაპირ ცაში აღიოდა ხოლმე.

მაშინაცვლის გავლენამ სარგებლობა მოუტანა თემუ-
ჩინს—იმ მხრივ, რომ მას შერჩა თავის ქვეშევრდომები
და მამული. თემუჩინი, რომელსაც მტკიცე ხასიათი და
ორგანიზატორის ნიჭი ჰქონდა, თანდათან ძალღონეს იკ-
რებდა, თავისი დროშის ქვეშ აერთიანებდა მთა-ბარში
გაფანტულ მეჯოგე მოხლოლებს, იგი არ ერიდებოდა არც
ძალდატანებას, არც ხრიკებს იმისათვის, რომ თავისი გავ-
ლენა გაეძლიერებინა. 1206 წელს თემუჩინმა თავისი სა-
ტახტო ქალაქი გადაიტანა ყარა-ყორუმში, რომელიც ძვე-
ლად თურქებს ეკუთვნოდა. 19 სხვა და სხვა ხალხისა და
ტომის წარმომადგენლებისაგან მან შეჰყარა საბჭო—„ყუ-
რილთაი“; რომელმაც თემუჩინი უზენაეს მეუფედ გამოა-
ცხადა. ამავე ყრილობამ მიანიჭა მას „ჩინგიზ-ყაენის“, ე.
ი. „შეუდრეკელი მფრის“ სახელი.

ამის შემდეგ ჩინგის-ყაენის ბედის ჩარხი სწრაფად
დატრიალდა. ჩინგის-ყაენმა გააუმჯობესა მონღოლების სამ-
ხედრო წყობის წესები, შეჰქმნა მძლავრი და გაწვრთნი-
ლი ლაშქარი. როგორც ზევით უკვე დავინახეთ, მან დაი-
პყრო აზიის უდიდესი ნაწილი და რუსეთი: 1209 წელს
მონღოლებმა დაიკავეს ციმბირი; 1210-დან 1217 წლამდე
ჩინგიზ-ყაენმა თანდათან ხელში ჩაიგდო ჩრდილო ჩინეთი;
1219 წელს მას დაემორჩილა ხვარაზმის სამეფო; 1220
წელს კი სამარყანდი და ბუხარა, საიდანაც მონღოლ-
ები რამდენიმე თვის განმავლობაში ტფილისსაც მის-
წვდნ.

ჩინგიზ-ყაენი მოკვდა 1227 წელს. ამ დროს მოწინავე
მონღოლთა რაზმებმა უკვე ევროპის საზღვარი გადალა-
ხეს და ხმელთაშუა ზღვას მიაღგენ, აქ მათ თავისი ცხე-
ნები აღრიატიკის *) ტალღებში აბანავეს, უკან მობრუნ-

*) აღრიატიკა — ზღვა იტალიის აღმოსავლეთით.

დენ და თავისი სამცხოვრობელოების დასავლეთი საზღვარი რუსეთის ველებზე გახაზეს.

ჩინგიზ-ყაენის სიკვდილის შემდეგ, ახალი იმპერია დაქუცმაცდა. ჩინგიზ-ყაენის შთამომავლებიდან ზოგი გამეფდა, ზოგი კი შინაურ კინკლაობასა და ჩხუბში ჩაება. ჩინგის-ყაენიდან ხუბილაი-ყაენამდე ოთხი „დიადი ყაენი“ გამოიცვალა, ხოლო ხუბილაი-ჩინგის-ყაენის შვილის შვილი იყო!

ჩინეთ-მონღოლეთის მეუფე, ხუბილაი-ყაენი ჩინური კულტურის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა. მისი მხედართმთავრები სრულიადაც არ იყვნენ თავაშეებული და მძარცველი მეომრები. ყველგან. სადაც კი მონღოლეთი ახალ ქვეყანას დაიპყრობდენ, ისინი ამყარებდენ წესრიგს, აწარმოებდენ 10 წელზე უფრო ხნიერ მამაკაცთა აღრიცხვას ჯარში წასაყვანად.

იქ, სადაც ამჟამად ძლივს ლა მოჩანს დანგრეული ქალაქი შან-დუ, მარკო პოლოს დროს ამართული იყო ხუბილაის მარმალის სასახლე. ოქროთი მოვარაყებულ ოთახები, საუცხოვო სანადირო ბაღი, რომელშიც დარბოდენ შვლები, ირმები და ანტილოპები, გადასატან-გადმოსატანი ბამბუკის ფანჩატური, საჯიხიბოებო, გალიაში ჩამწყვდეული ნადირები, მწვეარ-მეძებრები, ბუდდის ჯების *) სალოცავები, მაჰმადიანთა მიზგითები, ასტრონომიული ობსერვატორიები—აი ის, რაც ამშვენებდა ამ ადგილს 6¹/₂ საუკუნის წინად.

მიუხედავად იმისა, რომ ნიკოლოზმა და მათემ ევრო-

*) ბუდდიზმი—რელიგიური მიმდინარეობაა, რომელიც გავრცელებულია იაპონიაში, ჩინეთში, ინდო-ჩინეთში, მონღოლეთში, ტიბეტში და სხ. მის მამა-მთავრად და ღმერთად ითვლება ზღაპრული, ვინმე ბუდდა. (შაკია-მუნი)

პიდან თან არ როიყვანეს დაპირებული ოსტატები და მეცნიერები, ხუბილაიმ მაინც ძოწყალებით მიიღო ვენეციელები.

მარკო მოგვითხრობს:

„ორივე ძმებმა მუხლი მოიყარეს მის წინაშე და, როგორც კი შევედლოთ, მოწიწებით სალამი ძიუძღვნეს, მაგრამ დიდმა ყანმა ისინი მაშინვე ააყენა; გაუმასპინძლდა პატივით, მხიარულებით, ღრეობით, გამოჰკითხა ჯანმრთელობა; —როგორ ცხოვრობდენ სამშობლოში. ძმებმა უპასუხეს, რომ კარგად ცხოვრობდენ; რომ მათ ახარებს დიადი ხანის ჯანმრთელად და მხიარულად ყოფნა. შემდეგ წარუდგინეს მას ფირმანები და ის წერილები, რომლებიც გამოიტანა წინამძღვარმა (რომის პაპმა). დიდი ყენი მეტად კმაყოფილი დარჩა“.

ვენეციელებმა მიართვეს ხუბილაის აგრეთვე იერუსალიმიდან წამოღებული წმინდა მრონი.

ხუბილაის ირიბად დალაგებულმა თვლებმა შეამჩნიეს მარკო, მარჯვე და მოხდენილი ჭაბუკი. „ეს ვინ არის?“. — იკითხა ყენმა: — ხელმწიფე „— უპასუხა ნიკოლოზმა. — ეს გახლავთ ჩემი შვილი და თქვენი მსახური. — კეთილ იყოს მაგია მობრძანება. — სთქვა დიდმა იმპერატორმა“.

ახალგაზრდა მარკომ სწრაფად შეითვისა მონღოლური ენა, შეისწავლა მათი ზნე-ჩვეულებები და ის ოთხი სამწერლობო ანბანი, რომელნიც მონღოლების იმპერიაში ერთმანეთს ეტოქებოდენ. არაბული, უიგურული და სირიული წერა მან ადრეც იცოდა, აქ კი მონღოლური კვადრატული წერა ისწავლა. მარკოს ნიჭმა, სიმკვირცხლემ და მოთიქრებამ მალე მიიპყრეს ხუბილაი-ყენის ყურადღება. ყანმა ვენეციელი ჭაბუკი დანიშნა მოხელედ, რომელიც მის განსაკუთრებულ დავალებებს ასრულებდა.

* — როგორც კი დიდმა ყანმა დაინახა, რომ მარკო ჭკუნის პატრონია. მაშინვე გაგზავნა შიკრიკად ისეთ ქვეყანაში, სადაც მისასვლელადაც ექვსი თვეა საჭირო. მარკომ ეს დავალება პირნათ-

მონღოლეთის იმპერიის მბრძანებელი და მარკო
პოლოს მფარველი ხუბილაი-ყაენი

ლად და კარგად შეასრულა. იგი ხშირად ზედებოდა სხვა და სხვა კუთხეებიდან დაბრუნებულ ხუბილაის შიკრიკებს და თანდათან რწმუნდებოდა, რომ მათ არ შეეძლოთ, როგორც საჭიროა, ყველაფერი მოეხსენებიათ ყაენისათვის. ხუბილაი მათ ამისათვის ტუტუცებსა და ბრიყვებს უწოდებდა და ამბობდა ხოლმე, რომ მას სურს მოისმინოს არა მარტო ის, რისთვისაც გაგზავნა შიკრიკი. არამედ უნდა გაიგოს დაწვრილებითი ცნობები შორეულ ხალხთა ზნე-ჩვეულების შესახებ. მარკოს შესწევდა ამის უნარი. რადგანაც

მარკო დესპანებთან ერთად გაგზავნეს, იგი გზადაგზა იხსომებდა ადგილობრივ ხნე-ჩვეულებებსა და ღირსშესანიშნავ ფაქტებს, ამიტომ მან შესძლო დაეკმაყოფილებინა ყაენის მოთხოვნა“.

მარკოს მოხსენებით გახარებული ხუბილაი მის შესახებ ალტაცებას გამოთქვამდა:

— „ყოჩაღი ბიჭი ყოფილა! მკვირცხლია და თავის ტოლებს ყველას აჯობებს, უეჭველად ბრძენი და დიდი კაცი განოვა“.

თავისი კეუისა და მოხერხების წყალობით, მარკო თანდათან მალლა მიიწევდა; ყაენის მოწყალებას იხვეჭდა და მის ქვეშევრდომთა მოკრძალებას. თითონ მარკო პოლო თავის ნაამბობში არ გვაცნობებს იმ როლის შესახებ, რომელსაც იგი ხუბილაის სასახლეში ასრულებდა, მაგრამ მარკო პოლოს მკვლევართა მიერ მოძებნილ იქნა ისეთი საბუთები, რომლებიც აშუქებენ ამ საყურადღებო საკითხს.

ფრანგმა მეცნიერმა პოტიემ, ჩინური მატრიანების შესწავლის დროს მიაგნო ღირსშესანიშნავ ცნობას, რომელიც 1277 წელს შეეხება. ამ ცნობაში ნათქვამია, რომ ვინმე პოლო დაინიშნა მეორე კლასის კომისრად *) და ჩაირიცხა იმპერატორის საიდუმლო საბჭოში. რაც შეეხება ნიკოლოზსა და მათეს, უეჭველია, ისინიც ასრულებდნენ ხუბილაის სხვადასხვა დავალებებს.

ვენეციელებმა ჩინეთში 17 წელი გაატარეს და ამ ხნის განმავლობაში უდიდესი პატივი და გავლენა მოიხვეჭეს. ხუბილაის უყვარდა იტალიელები და განსაკუთრებით კი მარკო, რომელსაც ავალებდა უმნიშვნელოვა-

*) როგორც ცნობილია, ჩინეთში არსებობდა მოხელეების 10 კატეგორია. ამგვარად, მარკო პოლოს ხუბილაის სამეფოში ერთ-ერთი უზენაესი თანამდებობა ჰქონია.

ნესი დიპლომატიური და სახელმწიფოებრივი საქმეების შესრულებას. როგორც თვით მარკო მოგვითხრობს, წარჩინებულ მონღოლებს შურდათ მისი ბედი, ვინაიდან მათ არ გააჩნდათ ახალგაზრდა იტალიელ ას გონებრივი ღირსებები.

როგორია, რას წარმოადგენს / თვით უზენაესი მეუფე და ციური იმპერატორი—ხუბილაი?!. ის უკვე მოხუცია, სამოც წელს გადაცილებული. შუა ტანისა და სიმსუქნისაგან საზამთროსავეთ მრგვალი. მისი სქელი სხეული შემოსილია ყვითელი ფერის უძვირფასესი ტანსაცმელით, რომელზედაც გამოჩატულია ფრინველები და გველეშაპები. ბრტყელ სახეს გარშემო მოკლე წვერი შემორტყმია. თვალები—წვრილი და შავი, იცქირებიან დაჯინებულის ინტერესით; მათში ისეთი აზრი და მოთქმობა გამოჰკრთის, როგორსაც არ მოელი ამ უშნოდ გასუქებული მოხუცისაგან. მარკომ იცის, რომ ევროპელებს არ მოსწონთ მონღოლთა მიტყულებილი ცხვირები და ამიტომაც თავის ნაამბობში ჩქარობს ხუბილაი-ყაენის გარეგნობის შექებას:

„სახე თეთრი აქვს და ვარდის ფერიც გადაჰკრავს. ცხვირიც კარგი აქვს, არა უშავს, როგორც წესი და რიგი მოითხოვს“.

სასახლეში მონღოლთა იმპერატორი უზენაეს და ციურ არსებათაა მიჩნეული. როდესაც ხუბილაი შემოდის სანადიმო დარბაზში, ყველა მისი ქვეშევრდომები პირქვე ემხობიან და რამდენიმე წუთის განმავლობაში დამხობილნი რჩებიან. საკმელ-სასმელს ხუბილაი-ყაენს მიაართმევენ მონღოლთა იმპერიის დიდებულნი, რომლებსაც ამ დროს პირი აბრეშუმითა აქვთ შეხვეული, რათა ქვეშევრდომების უწმინდურმა სუნთქვამ არ წაბილწოს მეუფის ტაბლა. როგორც კი იმპერატორი სასმელს მოინდომებს, მა-

შინვე იგრიალებს მუსიკა დი დამსწრენი მუხლმოყრით
თაყვანსა სცემენ თავის ბატონს.

მიუხედავათ ასეთი ცერემონიისა,*) სუფრის გარშემო
მსხდომი მონღოლები უხერხულად თავს სრულიადაც არა
გრძნობენ. ყველა სჭამს იმდენს, რამდენსაც კი ძოვრევა
და ამიტომაც ნადიმის გათავების შემდეგ ზოგიერთი ფეხ-
ზე ძლივს-ლა დგას. ვისაც სურს მასპინძელს პატივი სცეს,
მან... რამდენჯერმე უნდა „დააბოყინოს“, რაც გაძღომის
ნიშანია.

ქეიფის შემდეგ მასპინძელიცა და სტუმრებიც გართო-
ბას იწყებენ. დარბაზში შემოდინან მოცეკვავე ქალები, ჯამ-
ბაზები და ოინბაზები. განსაკუთრებით შესანიშნავია ეგ-
რედ წოდებული „კალათის ოინი“, რომელიც ინდოეთში
დღესაც კი გვხვდება და აღმოსავლეთის ერთერთ საოც-
რებას წარმოადგენს. იგი დამყარებულია მაყურებელთა
მასიურ ჰიპნოზზე.**)

სცენაზედ გამოდის მოხუცი გაძვალტყავებული ფაკი-
რი, (მოხეტიალე ბერი), სრულიად ტიტველი; მხოლოდ
თეძობის ირგვლივ ტილო აქვს შემოხვეული. მას გამო-
აქვს დახვეული სქელი ქოქოსის თოკი და მალლა შეაგ-
დებს. თოკი გაიშლება და მაყურებელთა გასაკვირვებლად,
ვერტიკალურად ჩერდება. მისი ზემოთა ბოლო უხილავია,
საღლაც ჭერში ჰქრება.

ფაკირის თანაშემწე, 12—13 წლის მკვირცხლი და
მარდი ბიჭი მაიმუნისავით აფოფხდება თოკზე და უცებ
გაუჩინარდება. ფაკირი გაბრაზებით უძახის მას, უბრძა-
ნებს ჩამოვიდეს უკან, მაგრამ მისი ბრძანება არ სრულ-
დება. მაშინ გააფთრებული მოხუცი კბილებით მოღუნულ

*) ცერემონიალი—სახეიშო მოკმედების წესი.

***) ჰიპნოზი—შთაგონება, ადამიანის მიერ მეორე ადამიანის ნების-
ყოფის დამორჩილება.

მახვილს იკავებს და მიცოცავს თოკზე; მიაღწევს ქერს და ისიც გაჰქრება. შემდეგ ზემოდან მოისმის სასოწარკვეთილი ყვირილი.

უცბად მიწაზედ ჩამოვარდება მოკვეთილი ხელი; მეორე ხელი, შემდეგ ფეხები, ტანი და ბოლოს საბრალო ბიჭის თავი. ბოროტად მოცინარი ფაკირი ჩამოცოცდება თოკიდან, გასისხლიანებულ ასოებს აჰკრიფავს, კალათაში ჩააწყობს; სამჯერ ტაშს დაუკრავს და... ჰოი, საოცრება! ბიჭი ცოცხალი და უვნებელი ამოხტება კალათიდან.

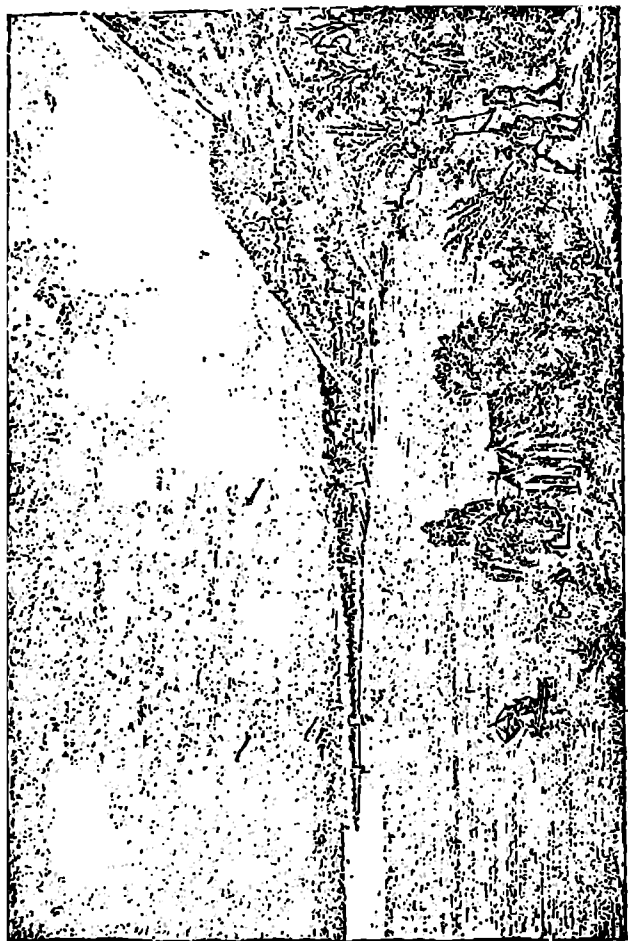
ეს ფოკუსი შეუჩვეველ მაყურებელზედ მეტად მძიმე შთაბეჭდილებას ახდენს. როდესაც არაბმა იბნ-ბათუთამ პირველად უცქირა ამ ოინს, კინალამ შიშისაგან გრძნობა არ დაჰკარგა. ხუბილას სასახლეში კი, „კალათის ოინს“ ხშირ-ხშირად უჩვენებდენ.

ყოველივე ეს მაშინდელი ევროპისათვის უცხო ხელი იყო და ამიტომ მარკო პოლოს მოთხრობებს ხუბილაი-ყაენის სასახლის ყოფა-ცხოვრების შესახებ იტალიაში ყველა დიდის ინტერესით ყურს უგდებდა, — თუმცა მათი ქეშმარიტება ყველას არა სჯეროდა.

17. წელი მოწლოლთა იმპერატორის სამსახურში

როგორც უკვე ავღნიშნეთ, მარკო პოლომ 17 წელი გაატარა აღმოსავლეთის ქვეყნებში, სადაც მოწლოლების სამეფო კარზე ერთერთ უმაღლეს პიროვნებად ითვლებოდა.

ამ 17 წლის განმავლობაში მარკო სრულიადაც არ იყო ერთ ადგილას გაჩერებული, არამედ პირიქით: მრავალი ახალი კუთხე გაიცნო, ბევრი ქვეყანა შემოიარა, ხუბილაი-ყაენის დავალებების ასრულების დროს.

ტმადარი (ჩინეთი)

მარკო პოლო, როგორც მახვილი გონებისა და მტკიცე მენსიერების პატრონი, თავის ნაამბობში ბევრს საყურადღებო ფაქტებს გადმოგვცემს აღმოსავლეთის მაშინდელი ისტორიიდან და სხვადასხვა ძველი ქვეყნების ეკონომიკას, მოსახლეობასა და მის ყოფა ცხოვრებას გვაცნობს.

მარკო პოლოს მეოხებით, ევროპამ პირველად გაიგო ქალაქის ფულის არსებობა. მონღოლებზე ადრე ქალაქის ფულს ხმარობდნენ ჯერ კიდევ მე-9 საუკუნეში ჩინელები. 1160 წლის ახლო მდებარე ექვსწლიან პერიოდში ჩინელებმა გამოუშვეს ქალაქის ფულის ნიშნები დაახლოებით 43 მილიონი უნცია*) ვერცხლის ღირებულები-სა. უნდა აღინიშნოს, რომ ჩინეთში და მის მეზობლად მდებარე ქვეყნებში ქალაქის ფული ხელისუფლების სათავეში მდგომი გავლენიანი პირებისათვის მძლავრ საშე-შოსავლო წყაროს წარმოადგენდა. მაგალითად, მანჯურიის იმპერატორებს 7 წლის განმავლობაში ბრუნვაში ჰქონდათ საკუთარი ასიგნაციების**) დიდი რაოდენობა, რის შემდეგაც შეცვალეს ისინი ახალი ნიშნებით იმნაირად, რომ ქალაქის ფულის პატრონებმა 80 პროცენტი წააგეს. მანჯურელების მაგალითს ბაძავდნენ მონღოლებიც და 1236 წელს ხუბილაიმ ძლიერ გააფართოვა ქალაქის ფულის ნიშნების გამოშვება.

ამის შესახებ მარკო პოლო გვიამბობს:

„ხშირად მოდიან ხოლმე ვაჭრები; მოაქვთ მარგალიტი, ძვირფასი თვლები, ოქრო, ვერცხლი, ოქრომკედისა და აბრეშუნის ქსოვილები. ეს ყველაფერი მათ საჩუქრად მოაქვთ დიუ ყაენთან. დიდი უაენი ზღუხმობს საგანგებოდ ამ საქმისათვის ამოჩუქულ 12 ბრძე-კარისკაცს და უბრძანებს გასინჯონ ვაჭრების ძღვენი, შეაფასონ

*) უნცია—28,35 გრამი.

***) ასიგნაცია—ქალაქის ფულის ნიშნები.

და გადაუხადონ მათ სათანადო ღირებულება. ბრძენები ყველა ნივთებს დაათვალიერებენ და ფასს ქალაქის ნაჭრებით უხდნიან; ვაჭრებსაც დიდის სიამოვნებით მიაქვთ ქალაქის ფული და ხმარობენ მას დიადი ყაენის მიწაწყალზე, საქონლის შეაძენად.

„კიდევ ერთს გეტყვით: წელიწადში რამდენიმეჯერ მთელ ქალაქში გამოდის ბრძანება, რომ ყველამ ვისაც კი ძვირფასი თვლები, მარგალიტი, ოქრო და ვერცხლი აქვს, მთლიანად მოიტანონ დიადი ყაენის ზარაფხანაში. ასეც იქცევა ყველა, მიაქვთ განძეული და ფასს ქალაქით იღებენ. ამიტოვაც, რაც კი ყაენის სამფლობელოში თვალ-მარგალიტი და ოქრო-ვერცხლი ძობილია, ყველათვის პატრონი თვით ყაენია“.

ბოლოს და ბოლოს, ბევრი ქალაქის ფულის გამოშვება სახელმწიფოსათვის ძალიან საზარალო და ვაჭრობაში ხელისშემშლელ მოვლენად გადაიქცა. მაგრამ, ყოველ შემთხვევაში, ჩინეთში მიღებული საკრედიტო ბილეთების სისტემა მაინც უკეთესი იყო, ვიდრე მაშინდელი ევროპის ბაზრებზე გამეფებული ფულის მოუწესრიგებლობა.

როგორც ვიცით, შემდეგში ქალაქის ფულმა ევროპაშიც მოიღვა ფეხი და ამჟამად მთელ მსოფლიოში სწევს „კეთილშობილ“ ლითონების მაგივრობას.

ფულის სისტემის გარდა, მარკო პოლო აგვიწერს საფოსტო კავშირს, რომელიც ჩინეთში მშვენივრად იყო მოწყობილი. საფოსტო სადგურებით, გზებითა და ტრანსპორტით *) სარგებლობდნენ იმპერატორის მოხელეები და მათ შორის თვით ჩვენი ვენეციელი მოგზაურიც. დაახლოებით ყოველი 30 კილომეტრის მანძილზე მოწყობილი იყო საფოსტო სადგური — დიდი, საუცხოვოდ აშენებული სახლი. თითოეულ სადგურს ჰყავდა 400 ცხენი, რომელთა ნაწილი ყოველთვის იხად იყო დიადი ყაენის შიკრიკებისათვის. გარდა ამისა, იმპერატორის მიხელისა-

*) ტრანსპორტი — მიმოსვლის და გადაზიდვის საშუალებანო.

თვის ყველა სადგურში ჰქონდათ მდიდრული ლოგინები და აბრეშუმის საბნები.

შორეულ მოგზაურობებში მარკო პოლომ ნახა და გაცნო ის ქვეყნები, რომლებიც დღეს ცნობილია ტიბეტის, მონღოლეთის, ინდოჩინეთის და სხ. სახელით. ვენეციელი მოგზაური, სხვათა შორის, ხუან-ჰეს და იან-ცზი-კიანგის წაყოფიერ ხეობებსაც ეწვია, რომლების ნაპირებზეც აღორძინდა და ჰყვარდა ძველი ჩინეთის კულტურა.

მარკო პოლოს მოგზაურობის დროს ხუან-ჰე სანაოსნოდ უფრო მოსახერხებელი იყო, ვიდრე ამჟამად, რაც ოკეანის დონის ცვლილებით აიხსნება. ამიტომაც ჩინეთის შინაგან ნაწილებში მისასვლელად პოლო ნაევბით სარგებლობდა. მან ინახულა ჩინეთის ის განთქმული არემარეები, რომლებშიც ნიადაგი ე. წ. ლიოსისაგან შესდგება.

ლიოსი წარმოადგენს შუა აზიის მთებიდან ქარის მიერ ჩამოტანილ თიხნარს მტვერს გაფენილს ჩინეთის დაბლობებზე და დროთა განაპელობაში მკვრივად დატკეპხილს. ლიოსი — საუკეთესო ნიადაგია, მასხედ მშვენიერი მოსავალი მოდის და განაყოფიერებასაც სრულად არ მოითხოვს. ლიოსი იმდენად რბილია, რომ მიწის მოხვნის დროს ჩინელები ხშირად უპირუტყოდაც იოლათ მიდიან და ნიბებით ბარავენ ნიადაგს. ლიოსშივე აკეთებენ ოთახებს, რომლებიც სახლების მაგივრობას უწევენ.

სამაგიეროდ, ლიოსიან მხარეში ადამიანს ძალიან აწუხებს მტვერი და ტალახი. ქარის ერთ წამობერვას შეუძლია მტვრის ღრუბლებით აავსოს სივრცე, ხოლო წვიმას წებოსავით ტალახი მოსდევს. ლიოსის სითბილის გამო, აქაური გზები ეტლების მიმოსვლით თანდათან ღრმავდება და ზოგიერთ შემთხვევაში 10—30 მეტრის სიღრ-

შე დერეფნადაც გადაიქცევა, მიღრხარ და თავს საპყრო-
ბილეში გრძნობ.

მარკო პოლოს უამბეს, რომ აზიის მთებში ცხოვრობს
ხალხი, რომელსაც ძაღლის თავები აზია. მარკო პო-
ლოს სჯეროდა ასეთი მახინჯი აღამიანების არსებობა.

როგორც უკვე ითქვა, ხუან-ჰეს გარდა, მარკო პოლოს
ეწვია: ჩინეთის მეორე დიდი მდინარის — იან-ცზი-კიანგის
ხეობასაც. მართალია, ამ მდინარეშიც, ლიოსის ბეობე-
ბით, წყალს ყვითელი ფერი გადაჰკრავს, მაგრამ ჩინელები
მას მაინც „ცისფერ მდინარეს“ უწოდებენ, ვინაიდან
მათის წყლით ეს მდინარე მიძღვნილია ცისდმი. მდი-
ნარეზე მიდი-ჰოდის მრავალი ნავა; ჩინელები მეთევზეო-
ბას მისდღვენ იან-ცზი-კიანგის ნაპირებზე და არა ერთ-
გან შეხვდები წყალზედ გამართულ ბოსტნებსაც: ტივებ-
ზე მიწასა ყრიან და ზედ ბოსტნეული მოჰყავთ.

იან-ცზი-კიანგის უზარმაზარმა შენაკადმა მინ-ცზიანმა,
როელიც ქალაქ ჩენ-ლუ-ფოზედ მიედინება, მარკო პო-
ლო განცვიფრებაში მოიყვანა:

„სიგანეზე მდინარო, სწორედ რომ ვთქა, ნახევარი მილი იქნება და მეტად ღრმაა. მიდის ძალიან შორს, თვით ოკეანემდე და იწოდება „კიან სუი“-დ, მდინარის ნაპირებზე უაპრაჟი ქალაქები და კოშკებია აგებული, ვისაც საკუთარი თვალათ არ უნახავს, ის ვერ დაიჯივრებს, რამდენ საქონელს მიატურებენ ვაჭრები ამ ზღვასავით განიეო მდინარეზე“...

რუსტიჩიანო პიზანელის ხელნაწერის ის ნაწილი, რომელიც შეეხება მარკო პოლოს მიერ მონღოლთა იმპერატორის სამსახურში გატარებულ ხანას, წარმოადგენს კრელ კრებულს, რომელშიც თავმოყრილია ცნობები აღმოსავლეთ აზიის გეოგრაფიიდან, ეტნოგრაფიიდან, ისტორიიდან, პოლიტიკური და ეკონომიური ცხოვრებიდან და სხ. რასაკვირველია, მარკოს ნაამბობში ჩვენ ვერ ვიპოვით რაიმე სისტემატიურ აღწერილობას და ვერც მოვითხოვთ ამას, ვინაიდან ვენეციელ ვაჭარს მიხნად არა ჰქონია ეს დასახული. ისტორიკოს-გეოგრაფები მაღლიერნი უნდა იყვნენ იმ ცნობებითაც, რომლებსაც იძლევა რუსტიჩიანოს ჩანაწერი. ამ ცნობების შედარება ჩინურ ხელნაწერებთან საშუალებას იძლევა აღდგენილი იქნეს იმ დროინდელი ჩინეთის უტყუარი სურათი, თორემ ამ ხელნაწერის გარეშე ძრავალი რამ თანამედროვე მეცნიერებისათვის სავსებით უცნობი და გაუგებარი დარჩებოდა.

- მარკო პოლოს ნაამბობი საინტერესოა კიდევ იმ მხრივაც, რომ შესაძლებლობას გვაძლევს გავიგოთ, თუ რა ცვლილებები მოხდა 6-7 საუკუნის ძანძილზედ იმ ქვეყნებში, რომლებსაც იგი აგვიწერს. მაშინდელი სოციალური და პოლიტიკური ყოფა მკათიოდ მოჩანს მარკოს მიერ აღწერილი ეპიზოდებიდან და მის მიერვე გამოთქმული მოსაზრებებიდან.

თუ ჩვენ მიხნად დავისახავთ გავიმეოროთ ვენეციელის მოგზაურობა და მისი მარშრუტით აზიის საქარავნო გზებს

ვიწრო კლდოვანი ხეობა ჩინეთის იმპერიის სამხრეთ ნაწილში,
ინდო ჩინეთის საზღვრის ახლო.

გავყვებით, დავინახავთ რომ აზიის ქვეყნებს სხვადასხვანაირი ბედი ეწვია.

სპარსეთში, ავღანისტანში, მონღოლეთსა და ჩინეთში ცხოვრება თითქმის არ შეცვლილა. თავრიზში ბაზრობა ეხლაც იმნაირია, როგორც მარკო პოლოს დროს იყო; სპარსეთის უდაბნოებში და სინ-ცზიანის ბილიკებზეც მგზავრს ისევ მოელის ყაჩაღების მხრივ ხიფათი, რომლის შესახებაც ჩვენი მოგზაური მოგვითხრობს. მონღოლები კულტურისა და ყოფა-ცხოვრების მხრივ ეხლაც თითქმის იმავე დონეზე იმყოფებიან, როგორც მე-13 საუკუნეში და ტიბეტიც საშუალო საუკუნეების სიბნელითაა მოცული.

კულტურულმა ევროპელებმა, რომლებმაც თავისი გავლენის ქვეშ მოაქციეს ხსენებული ქვეყნები, ადგილობრივ მოსახლეობას კარგი ვერაფერი მოუტანეს. დეე, გაიყვანონ ინგლისელებმა საავტომობილო გზები და თავისი კოლონიების ცენტრებში უნივერსიტეტებიც გახსნან—სულ ერთია ეს ყველაფერი აზიის შეილებსთვის არ არის მოწყობილი. უცხოეთის იმპერიალისტებს ურჩევნიათ კოლონიებში კულტურულად ჩამორჩენილი ხალხი ყავდეთ, ჯიდრე შეგნებული ერი, რომელიც „თეთრ ბატონებს“ ზარბაზნებს დაუმიზნებს და თავისუფლებას მოითხოვს.

სწორედ ამიტომაც ხდება, რომ კაპიტალისტები ცდილობენ არ მიუშვან აღმოსავლეთის დამონებული ერები კულტურასთან. ვინაიდან რელიგია ყოველთვის ეწინააღმდეგება ახალ კულტურას, ამიტომ იმპერიალისტები რელიგიას მუდამ მხარს უჭერენ. ვინ არ იცის, მაგალითად, რომ ტიბეტელების „ცოცხალი ღმერთი“—დალაი-ლამა და ისმაილიტების (თაჯიკებისა და ავღანების) „ცოცხალი ღმერთი“ აღა-ყაენი სინამდვილეში დიდი ბრიტანეთის აგენტები და ყურმოჭრილი ყმები არიან?! ამგვარად იმპერიალისტებმა ყოველგვარი ხრიკებითა და ძალდატა-

ნებით შეძლეს აზიის ქვეყნების განვითარების შეჩერება, ერთ წერტილზე გაყინვა.

ცხოვრება ძირფესვიანად შეიცვალა მხოლოდ იმ ქვეყნებში, რომლებიც საბჭოთა კავშირის აზიურ ნაწილშია მოქცეული. ასეთია თურქმენისტანი, თაჯიკისტანი, ყირღიზეთი და ჩრდილო-მონღოლეთი. „ყორანისა“ და ფეოდალური ჩაგვრის ქვეყანაში დღეს მშრომელთა მთავრობა იშენებლობაა. ეწევა. „ქვეყნიერების ბანს“ პამირს უკვე გარშემო ურბენს საავტომობილო გზატკეცილი, რომლითაც აქაური ხეობების მოსახლეობას ეგზავნებათ პური, ხივთიერ და კულტურულ მოთხოვნილებათა საგნები. თურქმენისტანის უდაბნო უახლოეს წლებში მთლიან წალკოტად გადაიქცევა და მარკო პოლო რომ გაცოცხლდეს, იგი ველარ იცნობდა ყარა-ყუმის უდაბნოს...

მარკო პოლოს იტალიაში დაბრუნება და ცხოვრება

1286 წლის გაზაფხულზედ საქართველოში მყოფს, სპარსეთის მფლობელს, მონღოლ ილხან არღუნს მოუყვდა ცოლი—ბულღან-ხათუნი.

დაქვრივებულმა ილხანმა განიხრაბა ახალი ქორწინებით განმტკიცებინა თავისი ნათესაობრივი კავშირი ჩინეთის იმპერატორთან და მონღოლეთის თავად-აზნაურობასთან. ხუბილად-ყავნს დესპანები გაუგზავნა და საცოლედ სთხოვა.

ბეკინში ილხანის საცოლედ უფლისწული კუკაჩინა ამოარჩიეს. მარკო პოლოს თქმით, კუკაჩინა „17 წლის, ლაპაზი და საამური შესახედავი“ ქალი იყო, რომელიც ბულღან-ხათუნის გვარს ეკუთვნოდა.

ილხანის დესპანებმა დიდის ზემით წიყვანეს პატარძალი და საქარაენო გზებს გაუდგენ, მაგრამ ამ დროს იმ-

პერიის დასავლეთ საზღვართან ომი ატყდა და პატარძალი მყარებთან ერთად უკან დაბრუნდა.

ამ ომენტით ჩვენმა ვენეციელებმა ისარგებლეს, რომლებსაც აქამდე ხუბილაი-ყაენი იტალიაში დაბრუნების ნებას არ აძლივდა. სამივენი მივიდნენ ინპერატორთან და ნება სთხოვეს გააყოლოდნენ საზღვაო გზით ილხანის საცოლეს-პარსეთში.

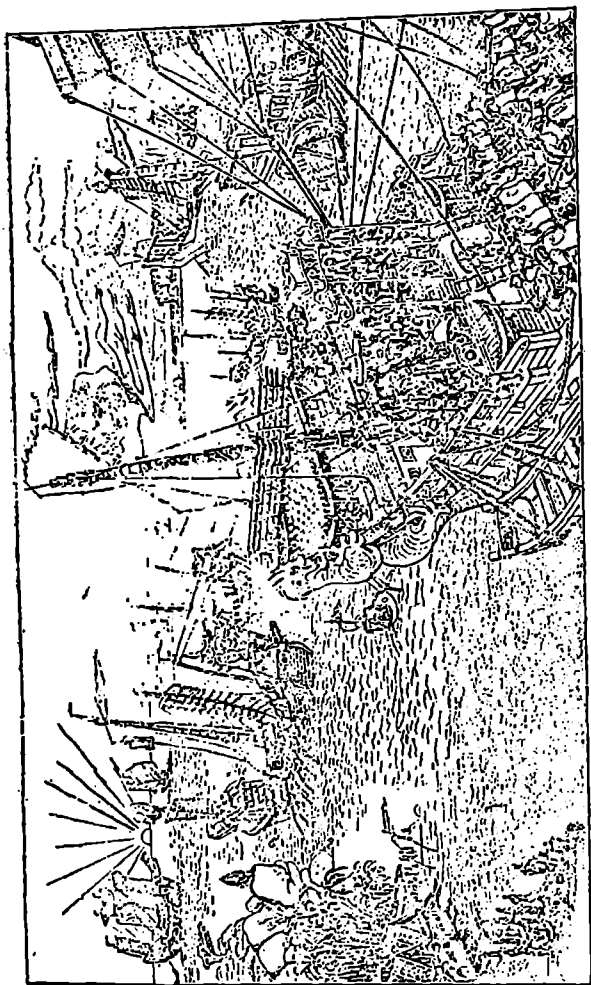
ინპერატორმა ცოტა ხანს იყოყმანა, მაგრამ ბოლოს მაინც დათანხმდა და ვენეციელები კუკაჩინას მეთვალყურეებად დანიშნა.

მარკო პოლო ნაწილობრივ უკვე იცნობდა იმ ქვეყნებს, რომლებზედაც მათ ეხლა ხომალდით უნდა გაეარათ, ვინაიდან 1287-დან 1292 წლამდე მან ხუბილაი-ყაენის დიპლომატიური დავალებების შესასრულებლად იმოგზაურა ზონდის არქიპელაგზე, სიამში და ინდოეთში.

ზღვის ქარმა გააქროლა მათი ხომალდი სამშობლოსაკენ. გაიარეს კუნძული სუმატრა, ინდოეთის ნაპირები, ცოტა ხნით შეჩერდნენ ნიკობარისა და ანდამანის კუნძულებთან, ცვილონთან, შევიდნენ თანამედროვე ბომბეის უბეში და როგორც იყო, ორი წლის მოგზაურობის შედეგ, სპარსეთის ნავთსადგურ ორმუზში მივიდნენ.

ვენეციელებმა კეთილსინდისიერად შეასრულეს ხუბილაის დავალება და კუკაჩინა უვნებლად გადასვეს სპარსეთის მიწაზე.

მაგრამ ამ დროს თვით საქმრო—ილხან არლუნი ცოცხალი აღარ იყო. ჯერ კიდევ 1291 წელს, როდესაც კუკაჩინა ხუბილაის სასახლეში იმყოფებოდა, ილხანი ავად გახდა და ლოგინად ჩავარდა. ტიბეტელმა ექიმაშებმა ილხანს რაღაც „წამალი“ დააღვეინეს, რომელშიც ყაენის ერთერთმა ცოლმა მისი გულის მოსაგებად შელოცვილი ფესვები ჩაურია. ცოტა ხნის შემდეგ ილხანი სააქაოს

ასე გამოიყურებოდა მარკო პოლოს დროს ხეტილა-ყენის ფლოტი. ასეთი ხომალდებით შემოუარა მარკო პოლმ მთელ აზიას, როდესაც ჩინეთიდან სამშობლოში დაბრუნდა.

გამოეთხოვა და საიქიოს გაემგზავრა. მეტიჩარა ჭალი, რათქმა უნდა, მდინარეში გადაისროლეს, მაგრამ ილხანს ამით ვერაფერი ეშველა.

ილხანის ადგილი მისმა ძმამ გაიხატა დაიჭირა, ხოლო მისი მემკვიდრე ლაზანი კი ცარიელზე დატოვა. სამაგიეროდ ლაზანმა გაიხატუს ბრძანებით კუკაჩინა მიიღო. ვინც მის მამას უნდა შეერთო ცოლად, ლაზანს დარჩა. ვენეციელებმა ლაზანს პატარძალი ჩააბარეს და თავისუფლად ამოისუნთქეს, ვინაიდან ეხლა სამშობლოს გზა მათთვის ღია იყო.

„რაღა ბევრი ვილაპარაკო?—გვიამბობს მარკო პოლო.—სამივენი გამოვემშვიდობეთ გაიხატუს, გზას გაუღეჭით. მივედით ტრაპიზონში, იქიდან კონსტანტინეპოლში, ნეგროპონტში და 1295 წელს ვენეციასაც მოვატანეთ“.

*
*
*

ვენეციაში ნიკოლოზი, მათე და მარკო თითქმის აღარავის ახსოვდა. დიდი ხანია, რაც ისინი ყველას მკვდრები ეგონათ და ამიტომ, როგორც სრულიად უცხო ხალხს, ისე შეხვდნენ. როდესაც პოლოებმა თავისი ვინაობა აცნობეს; ყველა უნდობლად მოექცა; არ დაუჯერეს, რომ ეს, თათრულ ტანსაცმელში გამოწყობილი, მზისა და ქარისაგან დამწვარი უცნობები—არიან მათი ძველი მეზობლები და თანამემამულენი.

რამუხიო მოგვეთხრობს, რომ ურწმუნო მეზობლების დასაჯერებლად ვენეციელმა მოგზაურებმა შემდეგ საშუალებას მიმართეს:

ძმებმა ნიკოლოზმა და მათემ წვეულება გამართეს და ყველა თავისი ნათესავ-ნაცნობები დაპატიჟეს. როდესაც სტუმრები შეიკრიბნენ და მიუსხდნენ მაგიდას, მასპინძლები

შიგნითა ოთახებიდან წითელ აბრეშუმის გრძელი ტან-საცმელით მოკაზმულები გამოვიდნენ. ჩამოართვა; თუ არა ლაქიამ სტუმრებს ხელების დასაბანი წყალი, პოლოები ისევ გავიდნენ და სხეანაირი, ალისფერი დამასკინის სამოსელით მოველინენ დამსწრეებს. პირველ კერძის შემდეგ იგივე გაიმეორეს. ნიკოლოზმა, მათემ და მარკომ ეხლა მოვარდისფრო თათრული ხალათები ჩაიცვეს. შემდეგ ძვირფასი ქსოვილი დასჭრეს და ნაჭრები მსახურებს დაურიგეს. მესამედ კი მოგზაურები გამოვიდნენ ხავერდის ტანისამოსით, რომელსაც იმ დროს ვენეციაში ხმარობდნენ, ეს ტანსაცმელიც მსახურებს გაუნაწილეს. მასპინძლების უცნაურმა ქცევამ სტუმრებში განცვიფრება და შიში აღძრა. ბოლოს და ბოლოს, პოლოებმა ისევ ის ტანსაცმელი ჩაიცვეს, რომლითაც მოვიდნენ ვენეციაში, შემდეგ დანებით სარჩული გამოსჭოეს და აღფრთოვანებული მაყურებლების წინაშე გადმოალაგეს უამრავი ძვირფასი თვალი: ალმასი, ლალი, ზურმუხტი. საფირი, მარგალიტი, ფირუზი, კარბუნკული და სხვ. ყველას გაცეცების ყვირილი აღმოხდა. უნდა აღენიშნოთ, რომ ხუბილაის სატახტო ქალაქიდან წამოსვლის წინ მოგზაურებმა მთელი თავისი ქონება თვალმარგალიტზე გადაცვალეს და იმდენი განძი შეაგროვეს, რომ ეხლა ვენეციაში მათზე მდიდარი კაციც არ მოიძებნებოდა.

ახალი ამბავი ქალაქს ელვის სისწრაფით მოედო. მთელი მოსახლეობა პოლოს სახლთან შეიკრიბა. შორეული ჩინეთიდან დაბრუნებულებს ეხვეოდნენ და კოცნიდნენ, ულოცავდნენ, ესალმებოდნენ. ამგვარად პოლოებმა თავიანთი სახელი აღიდგინეს და მოქალაქეობრივი უფლებებიც დაიბრუნეს.

მკითხველერმა ამ ნარკვევის შესავლიდან უკვე იციან მარკოა გენუელთა ტყვეობაში ძონედრის ამბავი, რაც

მოხდა ჩინეთიდან დაბრუნების მესამე წელს. ვენეციასა და გენუას შორის ზავის დადების შემდეგ, მარკო პოლო მშობლიურ ქალაქში დაბრუნდა და ამის შემდეგ სიკვდილამდის ვენეციის წარჩინებულ, პატიოსან და დარბაისელ მოქალაქედ ითვლებოდა.

სანამ მარკო გენუის საპყრობილეში იჯდა, მისმა მამამ—მოხუცმა ნიკოლოზმა ცოლი შეერთო და მეორე ვაჟი შეეძინა. ტყვეობიდან დაბრუნებულ მარკოს სახლში პატარა ძმა დახვდა. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ძმა მას მამის მემკვიდრეობის ნაწილს ართმევდა, მარკოს ამაზე ჯავრით თავი არ შეუწუხებია და შემდეგში თითონაც დაცოლშვილებულა. მორეტტა და ფანტინა—ასე უწოდებდნენ მის ქალიშვილებს:

მარკო პოლოს ცხოვრების უკანასკნელი წლების შესახებ ცნობები თითქმის არ შენახულა. ღარჩენილია მხოლოდ ერთი საბუთი—„ვენეციის უზენაეს საბჭოს“ დადგენილება მარკო პოლოზე ჯარიმის დადების შესახებ. როგორც ამ საბუთიდან ირკვევა, „კეთილშობილი მოქალაქე მარკო პოლო“ წესიერად არ ინახავდა წყლის გასასვლელ მილს ქუჩაში, რისთვისაც ჯარიმა მიესაჯა. ამ დროს მისი ორივე ქალიშვილი უკვე გათხოვილები იყვნენ, რაც ჩანს მის მიერ 1324 წელს დაწერილი ანდერძიდან.

1325 წელს, როგორც საბუთებიდან ვგებულობთ, მარკო პოლო—მონღოლეთის იმპერატორის სტუმარი და მოხელე, უდიდესი მოგზაური, უკვე გარდაცვლილი იყო.

17 წელი გავიდა იმის შემდეგ, რაც მარკო პოლო თავის მამასთან და ბიძასთან ერთად შორეულ ქვეყნებში გაემგზავრა. ერთ მშვენიერ დღეს მოგზაურებმა მოულოდნელად მიაკაჟუნეს თავისი სახლის კარზედ, ნშობლიურ ვენეციაში.

ს ვ ე ნ ჰ ე დ ი ნ ი ცენტრალური აზიის დაულალავი მკვლევარი

როგორ გაეღვიძა პატარა სვენს
მოგზაურობის წყურვილი

1879 წელს შვედეთის დედაქალაქს—სტოკჰოლმს
მოადგა გემი.

ნავთსადგური დროშებით, მწვანე ტოტებითა და ფე-
რადი სანათურებით იყო მორთული. ნაპირზე თავი მოე-
ყარა თითქოს სადღესასწაულოდ მოკაზმულ ხალხს, რო-
მელიც ბალტიის ზღვიდან შემომავალ პატარა გემს ზარ-
ბახნების ქექა-ქუხილითა და „ვაშას“-ს ძახილით ხედე-
ბოდა.

ამ ხალხში ერია პატარა ბიჭი—სვენი, სტოკჰოლმელი
ცოქალაქის ლუდვიგ ჰედინის ვაჟიშვილი, რომელიც სხეებ-
თან ერთად მოუთმენლად ელოდა გემის ნაპირზე მიდ-
გომას.

ან კი როგორ არ უნდა ეცადნა, როდესაც ამ შედა-
რებით მცირე გემმა ზღაპრული თავგადასავალი გამოი-
არა?! ეს ხომ ის გემი იყო, რომლითაც შვედეთის გამბე-
დავმა მოგზაურობდა—ნორდენშელდმა და პოლან-
დერმა მთელს აზიას გარშემო შემოუარეს!

ნორდენშელდმა და მისმა თანამგზავრებმა პირველად გაარღვიეს ყინულოვანი ზღვები და ციმბირის დაუსრულებელი ჩრდილო სანაპიროების გასწვრივ თავისი გემი „ვეგა“ უხიფათოდ გაატარეს.

უხიფათოდ?!. არა, ეს არ არის მართალი. ყინულოვან ზღვეებში სიკვდილის ხიფათი ყოველ ნაბიჯზეა მოსალოდნელი, მაგრამ ნორდენშელდისა და მისი გემის ეკიპაჟის გმირობამ ყველა განსაცდელი სძლია.

პატარა სვენი სხვებსავით აღტაცებულია ნორდენშელდისა და პოლანდერის გმირობით.

აი, გემის ბაქნიდან ნავთსადგურის ბაქანზე ორი კაცი გადმოვიდა. მოზღვავებული ხალხი სწრაფად გარს შემოეხვია ჩამოსულებს. ნორდენშელდი და პოლანდერი ხელს ართმევენ ყველას, ვინც კი მათი ამავის პატივსაცემად მოსულა. ფოტოგრაფები წამდაუწუმ აჩნაკუნებენ თავის აპარატებს, ჟურნალისტები კი ესაუბრებიან მოგზაურებს და მათ ნაამბობს წიგნაკებში იწერენ.

სვენი მორცხვობს, ვერ გაუბედნია ამ მამაც ადამიანებთან ლაპარაკი, მაგრამ უკანა რიგებში დგომის დროსაც იმსკვალება მათდამი პატივისცემით და უსიტყვოდ ფიცსა სდებს:

— „მეც თქვენსავით ბევრ ღამეს გავატარებ ვარსკვლავების ქვეშ...“

ამის შემდეგ პატარა ბიჭუნა თანდათან ეჩვივა იმ აზრს, რომ იგი მოგზაური გახდება. მთელი დღე ჩაპკირკიტებს იატაკზედ გაშლილ დიდ ქაღალდს, რომელზედაც მას მსოფლიოს რუკა დაუხანავს, მას სადილობის დროც აღარ ახსოვს,—სადილობისთვის სცხელა განა სვენს, როდესაც დედაძიწის ზურგზედ ამდენი რამ დარჩა შეუსწავლელი და უნახველი?!. აი, თუნდაც ეს აზია, უზარმაზარი ხმელეთი, რომლის შუა ნაწილის რუკაზე თეთრი ადგილე-

ბია, ვინაიდან რუკის შემდგენელებმა არ იცოდენ როგორია ის ადგილები, რა მდინარეები და მთები მდებარეობს იქ, სადაც ჯერ ევროპიელ მოგზაურს თეხიც არ შეუდგამს. სვენმა მტკიცედ გადაწყვიტა ემოგზაურა ცენტრალურ აზიაში.

— მე მიხდა, რომ რუკებზედ მოისპოს თეთრი ლაქები, რომლებზედაც დაწერილია: „Unexplored“ — „გამოუკვლეველია.“

ამ ძივნის განსახორციელებლად სვენი არაფერსა ზოგავს. ჯერ ერთი, უეჭვოა, რომ მოგზაურს უნდა შეეძლოს გადაიტანოს ყოველგვარი გაჭირვება: სიმშობი, სიცხე, სიცივე. ამიტომ ზამთარ-ზაფხულ ძისი ოთახის ფანჯარა ღიაა და გრილი ზღვის ჰაერი თავისუფლად დანაგარდობს სვენის ოაზახში. მშობლებს და სვენის უმცროს დას—ალმას ეშინიათ, რომ ბიჭი გაცივდება და ავად გახდება, მაგრამ სვენი თავისას გახაგრძობს და თავს მშვენივრად გრძნობს.

უცხოები ქვეყნების მკვლევარი, გამძლეობის გარდა, სამეცნიერო ცოდნითაც უნდა იყოს შეიარაღებული. სვენი არც ამაში ჩამორჩება: გატაცებით სწავლობს ტოპოგრაფიას, ხაზვას, აღმოსავლეთის ენებს.

სვენის მშობლები ხელს არ უშლიან შვილის მისწრაფებას, ისინი ხედავენ, რომ სვენს მძლავრი ნებისყოფა და მაღალი მიზანი აქვს და არ სურთ ხელი შეუშალონ მას ცხოვრების გზის გაკაფვაში.

მაგრამ სვენის დეიდები და ძალუები, რომლებიც შეჩვეულნი არიან ქალაქის მყუდრო ცხოვრებას, ეწინააღმდეგებიან სვენის მიდრეკილებას. „ეს ბიჭი მაწანწალათ გაიზრდება“. ხშირად აძბობს დეიდა ავგუსტა, ხოლო დეიდა მარტა ყოველთვის ადასტურებს მის ნათქვამს.

„ვინც რა უნდა სთქვას, წისქვილმა კი ფქვას“ — ფიქრობს სვენი და ყურადღებას არ აქცევს ნათესავეების, ანუ, როგორც თითონ უწოდებს — „წინაპრების“ მითქმა-მოთქმას. სვენს მტკიცედ სწამს, რომ მის მიერ ამორჩეული გზა კაცობრიობის კეთილდღეობისკენაა მიმართული.

სვენი მოგზაურობს მცირე აზიაში

იმ დღეს, როდესაც სვენს 20 წელი შეუსრულდა, ჰედინების ოჯახში გაიმართა მსჯელობა იმის შესახებ, თუ რა საჩუქარი მიეძღვნათ სვენისათვის.

მამამ — ლუდვიგ ჰედინმა სათვალეები შუბლზე აიწია და მხრები აიჩეჩა:

— რა ვაჩუქოთ სვენს? ჩვენ მას იმდენი სახაზავი ხელსაწყოები, იმდენი ფოტოგრაფიული აპარატები, საღებავები, ალბომები, საგზაო ჩანთები, უბის წიგნაკები ვუსახსოვრეთ, რომ შეუძლია შეაგროვოს ერთად და უნივერსალური სავაჭრო გახსნას. ვერ მომიიაზრია, რა შეიძლება ვაჩუქოთ...

— ცოცხალი აქლემი!

დაიყვირა პატარა გოგონამ — ალმამ.

ალმა დასცინის სვენს, ვინაიდან მას შურს, რომ თითონაც ბიჭი არ არის და შორეულ ქვეყნების ნახვაზედ ვერც კი იოცნებებს.

მაგრამ სვენს არ სწყენია დის ნათქვამი:

— აქლემი მართლაც კარგი საჩუქარი იქნება! — აცხადებს ღიმილით ჭაბუკი. — ხვალ მე მცირე აზიაში მივემგზავრები!..

— რაო? — იყვირეს ყველამ ერთად. — ხვალ?!. აზიაში?!.

— დიახ. ინჯენერი ზანდგრენი წინადადებას მაძღვეს კავკასიაში გავეყე, რომ იმის შეილს მასწავლებლობა გავუწიო. მე მგონია, რომ შევძლებ ვასწავლო გეოგრაფია,

ისტორია, მათემატიკა და ფიზიკა. ამავე დროს კი მეც ბევრს რაქებს ვნახავ და შევისწავლი.

ლიუდვიგ ჰედინმა სათვალეები შუბლიდან ისევ ცხვირზე ჩამოიწია და სთქვა:

— მაშ მეტი საჩუქარი აღარც გინდა: კავკასიაზედ უკეთეს ჯილდოს ვერც ჩვენ გიშოვნით!

ლიუდვიგი სრულიადაც არ ეწინააღმდეგებოდა სვენის ამ განზრახვას, ვინაიდან მისი აზრით ყოველ ადამიანს უნდა შეეძლოს სხვის დაუხმარებლად თავისი ცხოვრების გზის გაკაფვა.

ერთი კვირის შემდეგ სვენმა სტოკჰოლმი დატოვა. კავკასიაში მან სწრაფად შეისწავლა რუსული და თურქული ენები და შემდეგ ბაქოდან სპარსეთისაკენ გაემგზავრა. ქალაქ ბაღდადში, სადაც „ათასერთი ღამის“ მოწმობით ოდესღაც ცხოვრობდა ხალიფი ჰარუნ-ალ-რაშიდი, სვენი პოლიციელმა დააპატიმრა, როგორც საექვო პიროვნება, მაგრამ მალე ისევე გაანთავისუფლეს იმ პირობით, რომ ქუჩებში ფოტო-სურათებს არ გადაიღებდა და არც რამეს ჩაიხატავდა ალბომში.

ბაღდადიდან სვენი გაემგზავრა უძველესი კულტურის ნაშთების სანახავად ბაბილონსა და ნინევიასში, სადაც იმ დროს ევროპიელი არქეოლოგები გათხრას ახდენდნენ. მაგრამ არც ამან ამოსწურა სვენის ცნობისმოყვარეობა; სვენმა დაიქირავა ერთი ცხენი და გაჰყვა ვაჭრების ქარავანს, რომელიც ქალაქ ქერმან-შაჰში მიდიოდა.

საზღვარზე დარაჯებმა შარი მოსდეს ჰედინს, მაგრამ სვენმა ადგილობრივ გუბერნატორს ცოტაოდენი ქრთამი მისცა და გზა განაგრძო. მალე სვენს მოებზრდა ქარავანის ზანტი სიარული და მოურიგდა ერთ არაბს, რომელსაც საუცხოვო ბედაური ჰყავდა. მართალია, იმ ასი კრო-

ნის გადახდის შემდეგ, რომლებიც არაბმა მოსთხოვა, სვენ-
ნის ჯიბეში ხურდა ფულიც კი აღარ დარჩა, მაგრამ
ახალგაზრდა მოგზაური ხვალინდელ დღეზე არ დადარ-
დიანდა, შემოუჯდა არაბს ცხენზე და ორივენი ქენეპით
გაემართენ ქერმან-შაჰისაკენ. არაბი გზა და გზა უამბობ-
და სვენს, რომ ამ გზაზე ყაჩაღები ხშირად ძარცვავენ
მგზავრებს და ამიტომაც სვენს რეგულვერი მზადა ჰქონ-
და თავდამსხმელების დასახვედრად.

საბედნიეროდ, გზაში ერთი ყაჩაღიც არ შეხვედრიათ
და ორივენი მშვიდობით მივიდნენ ქერმან-შაჰში. სვენმა
არაბს 100 კრონა მისცა და თითონ ცალიერი დარჩა
სრულიად უცხო ქალაქში, სადაც ერთი ნაცნობიც კი
არა ჰყავდა.

სვენი ქვაზედ ჩამოჯდა და არ იცოდა როგორ მოქ-
ცეულიყო, რომ სიმშილის მსხვერპლი არ გამხდარიყო.
ლამდებოდა და მას კი თავშესაფარიც არ გააჩნდა. ამ
დროს მას გაახსენდა, რომ ქერმან-შაჰში ცხოვრობს მდი-
დარი არაბი, ალა-მუჰამედ-ჰასანი, რომლის მრავ-
ალრიცხოვან ჩარავნებს დააქვთ საქონელი მექადან—სა-
მარყანდში. სვენმა იცოდა, რომ აღმოსავლეთის ქვეყნებ-
ში სტუმრებს გულუხვად უხვდებიან და ამიტომ მოური-
დებლად მიადგა მდიდრის სასახლეს.

ალა-მუჰამედ-ჰასანი ამ დროს ხალიჩაზე ბალიშებ-შე-
მოწყობილი იჯდა და დასტა-დასტა წერილებს კითხუ-
ლობდა. მიუხედავად იმისა, რომ სვენი ცუდად ჩაცმული
და სულ მტვერში ამოგანგლული იყო, არაბი მას თავა-
ზიანად შეეგება.

არაბმა ჰკითხა:

— სადაური ბრძანდებით?

სვენმა მიუგო.

— შეეციიდან გახლავართ.

— შეეცია? სად არის ეგ ქვეყანა?

— რუსეთისა და ინგლისის შორის!

არაბმა გაუღიმა ჰედინს და უთხრა:

— რა კი თქვენ ასეთი შორეული ქვეყნიდან მობრძანებულხართ, ჩემთან რ თვეზე ნაკლები არ უნდა დარჩეთ. რაც მე მეკუთვნის—თქვენად იგულებთ. ჩემი მსახურები გიჩვენებენ ბაღსა და სასახლეს, შეგმოსავენ და გაგიმასპინძლებიან. იმედი მაქვს, არ მოიწყენთ ჩემთან...

სვენმა თავი „შეპერაზადას“ ზღაპრის უფლისწულად იგრძნო, როდესაც მას მიაართვეს შემწვარი ცხვრის ხორცი, ნოყიერი ფლავი, ყველი და ტკბილი სასძელები. რამდენიმე ღამე მარმალლოს აუზთან გაატარა, სადაც დასრიალებდნენ ოქროსფერი თევზები და ჰფეთქავდა ანკარა შადრევანი. მაგრამ სვენმა არაბთანაც დიდხანს ვერ გაძლო, ვინაიდან თავი მუქთახორად იგრძინო, ძობეზრდა უსაქმოდ ჯდომა, განცხრომა და გადასწყვიტა თეირანი საკენ გამგზავრება.

სწორედ ამ დროს თეირანში მიდიოდა ფოსტა სამი შეიარაღებული მხედრის თანხლებით. ქერმან-შაჰიდან თეირანამდე 500 კილომეტრია და მთელს ამ მანძილზე საფოსტო ქარავანი—მხოლოდ 1 დღესა და 1 ღამეს ჩერდება ჰამადანში, დანარჩენ სადგურებზედ კი სასწრაფოდ ცვლიან დაღლილ ცხენებს. რაც შეეხება კიებას, გზაში კვერცხის, პურისა და ხილეულის გარდა არაფერი მოიპოვება.

როდესაც სვენი ცხენზე შეჯდომას აპირებდა, მასთან მივიდა მდიდარი არაბის მდივანი—მირზა-მიზაქი და გადასცა სვენს ალა-მუჰამედ-ჰასანის საჩუქარი: ვერცხლით გატენილი პარკი.

სვენმა არ იცოდა როგორ გამოეხატა თავისი აღტაცება არაბის საჩუქრის გამო, ვინაიდან ეს ვერცხლიანი

პარკი მას საშუალებას აძლევდა სამშობლოში დაბრუნებულიყო.

ქერმან-შაჰიდან სვენ ჰედინი, ეტიკი ალი-ექბერი და სამი მცველი ქენებით გაეშურენ თეირანისაკენ. პირველივე 16 საათის განმავლობაში მათ 160 კილომეტრი გაიარეს. დილით მათ წინ აღემართათ დემავენის დათოვილი სერები. მთელი დღე სვენმა ჰამადანში გაატარა: გამოიძინა და დაათვალიერა ექბათანის ნანგრევები, რის შემდეგაც საღამოზე ისევ განაგრძეს გზა.

თეირანს ისე მიაღწიეს, რომ 55 საათის განმავლობაში თვალი არ მოუხუჭავთ.

თეირანის დათვალიერების შემდეგ, სვენმა გადალახა ელბურსის მთები, გემით ძივიდა ბაქოში და აქედან ტფილისზე, ბათომზე და სტამბოლზე გავლით შვეციაში დაბრუნდა.

სვენი მოგზაურობს ჟაშლარკიდან—კეკინში

სვენ ჰედინის „წინაპრებისთვის“, ე. ი. დეიდებისათვის რომ გეკითხათ, აღმოსავლეთის ქვეყნებში მოგზაურობამ საბოლოოდ დალუბა ლუდვიგ ჰედინის ერთადერთი ვაჟი.

— ეს ბიჭი ისე გაუსაქმურდა, რომ თავის ცხოვრებას ქვეყნიერების ზურგზე ხეტიალში გაატარებს და ისეთ ქვეყნებშიც შეყოფს ცხვირს, სადაც კეთილ ქრისტიანს არც კი მიესვლება!

მაგრამ სვენი ამ აზრს არ ეთანხმება. პირიქით, იგი თანდათან იმსკვალება გეოგრაფიულ კვლევა-ძიების წყურვილით.

— დეიდა ავგუსტა, მე ძალიან ბევრსა ვმუშაობ. მე უნდა შევისწავლო მეცნიერების რამდენიმე დარგი: გეო-

ლოგია, მინერალოგია, ზოოლოგია, ბოტანიკა და ლათინური ენა...

და შემდეგ სვენმა უამბო „წინაპრებს“ გამოჩენილი მოგზაურის, პრევეალსკის ცხოვრება, გაახსენა ფრიტიოფ ნანსენის გმირული არქტიკული მოგზაურობები, მაგრამ მაინც ვერ დააჯერა იმაში, რომ გეოგრაფიული აღმოჩენები კაცობრიობის კითხვების კითხვას ემსახურება.

სამეცნიერო ცოდნის მისაღებად სვენი სტოკჰოლმის უნივერსიტეტში შევიდა და სწავლას ხარბად დაეწაფა. სამი წლის შემდეგ მან უკვე ჩააბარა გამოცდები სამეცნიერო ხარისხზე და ცოდნის შესავსებად ბერლინში გაემგზავრა.

— რა დაგრჩენია ბერლინში, სვენ?—ჰკითხა წასვლის წინ დეიდა ავგუსტამ.

— სწავლა!—მიუგო ახალგაზრდამ.—უნდა შევისწავლო გეოგრაფია, პალეონტოლოგია, რუკების დახაზვა... მე მინდა გეოგრაფიული რუკა განსაკუთრებული ხერხით დაეხაზო ისე, რომ პირველი შეხედვითვე მნახველს შეეძინას ქვეყნის თითოეულ კუთხეზე ნათელი და სრული წარმოდგენა.

მართლაც, სვენმა ასეთი რუკა დახაზა და მიუძღვნა ბერლინის გეოგრაფიულ ინსტიტუტს.

შემდეგ სვენი შვეციის დიპლომატურ მისსიას სპარსეთში გაჰყვა და აღრიან გაზაფხულზე უკვე ქალაქ მეზხედში იმყოფებოდა. თეირანში სვენი ესაუბრა სპარსელ შაჰს. საუბარი შეეხო სპარსეთში არსებულ მართვაგამგეობას.

ამ საკითხში შაჰი და სვენი ვერ შეთანხმდნენ. სპარსეთის მეფე ამტკიცებდა, რომ მის ქვეყანაში საუკეთესო წესწყობილებაა დამყარებული, რომ მისი ქვეშევრდომები მას თაყვანს სცემენ და აღმერთებენ. სვენი კი არწმუნებდა შაჰს, რომ, პირიქით, ქვეშევრდომებს უნდათ, რომ შაჰი

მათ „აღმერთებდეს“, გამბედავი სვენი ძლივს დააშოშმინეს დამსწრეებმა, რომლებსაც შაჰის რისხვისა ეშინოდათ. ამის შემდეგ სვენი ესტუმრა სპარსეთის თვალსაჩინო პოლიტიკურ მოღვაწეებს—აბდულ-ჰამიდს და ნასრედინ-შაჰს: ავიდა დემავენდის მწვერვალზე და იქიდან გადახედა კასპიის ზღვას. რამდენიმეჯერ მიწისძვრას დაესწრო, ებრძოდა კოლოებს ქაობიან ადგილებში და მლოცველებთან ერთად მიემგზავრებოდა მეშხედში. ბოლოს იგი ყაშლარშიც მივიდა, საიდანაც განზრახული ჰქონდა თავისი დიდი ექსპედიციის დაწყება.

*
*
*

ქალაქი ყაშლარი ჩინეთის დასავლეთ ნაწილშია, რომელსაც სინ-ცზიანი ანუ, სხვანაირათ, აღმოსავლეთი თურანი ეწოდება. ესაა უზარმაზარი ტაფობი, რომელიც მოქცეულია ტიან-შანის, ტიბეტისა და პამირის მაღალი ქედების შორის. მთელი ტაფობის სიგრძეზე მიედინება დიდი მდინარე თარიმი, რომელიც შემდეგ გუბდება და ლობ-ნორის ტბას აჩენს.

სინ-ცზიანის უმეტესი ნაწილი—უდაბნოა. ხალხი ბინადრობს მდინარეების გასწვრივ (თარიმი, ხოტან-დარია და სხ.), ან მთის ფერდობებზე. სადაც კი წყალი მისწვდება, იქ უხვი მოსავალი მოდის: ბამბა, საზამთრო, გარგარი, ბრინჯი, ყურძენი...

ყაშლარი—სინ-ცზიანის მთავარი ქალაქია და სავაჭრო ცენტრი. ბამბითა და საქონლის ტყავეულით დატვირთული ქარავენები აქედან ჩინეთშიც მიდიან და უზბეკისტანშიც, ინდოეთშიც და ავღანისტანშიც. ყაშლარშივე ცხოვრობს სინცზიანის გუბერნატორი „დაჰო-თაი“ და თავმოყრილია სხვა და სხვა კაპიტალისტურ სახელმწიფოთა საკონსულოები.

ყაშლარის ადგილობრივ მოსახლეობას შეადგენენ ჩინელები, თურანელები და თუნგანები. ისინი უმთავრესად მექარავენობას მისდევენ და თავის სიცოცხლეს ხეტიალში ატარებენ.

აი სწორედ ამ ქალაქიდან გავიდა სვენის საექსპედიციო ქარავანი.

ჩინური ენის შესასწავლად სვენმა ქალაქ ხოტანში ჩინელი თანგ-ჩი იქირავა და სამსახურში მიღებისას პირობა მისცა, რომ წაიყვანდა თანგ-ჩის მის მშობლიურ ჩინეთში.

თანგ-ჩი სიხარულით დათანხმდა და ორივენი დაუყოვნებლივ შეუდგენ ჩინური ენის გაკვეთილებს.

ივლისის მიწურულს სვენის ქარავანმა, რომელშიც იყო ექვსი აქლემი, ოცი ცხენი და ოცდაცხრა სახედარი, მიატოვა სოფელი დალაი-ყურდანი. სვენს თან რვა თანამგზავრი მიჰყავდა, რომელთაგან მას განსაკუთრებული სამსახური თურანელმა ისლამ-ბეიმ გაუწია. დალაი-ყურდანში ცხვრების ფარა იყიდეს და ქარავანის ბოლოში მიაღვენეს.

ქარავანის თავში პატარა ბანჯგვლიანი სახედარი მიჩაკჩაკებდა და ახმახ აქლემებს გზას უჩვენებდა. აქლემებს ცხენები მიჰყვებოდნენ, ცხენებს—სახედრები. ქარავანის ბოლოში ცხენზედ ამხედრებული სვენი მიდიოდა, მარშრუტის რუქასა ხაზავდა, სხვა და სხვა კოლექციებს აგროვებდა და მთებს ხატავდა.

ექსპედიციის ოთხი ძალლი წკმუტუნით და ყეფით დარბოდნენ აქეთ-იქით, სანამ არ მოიქანცებოდნენ. ჭკვიანი „ჯოლბარსი“ ყველაზე უფრო ადრე გაიგებდა ხოლმე თურა ხდება ქარავანის მოწინავე რიგებში და მხიარული ყეფით სვენს ატყობინებდა. ქარავანის ბოლო როგორც კი სალამოზედ საბანაკო ადგილას მიაღებოდა, „ჯოლბარ-

სი“ სვენის კარავთან იდგა, თავაზიანად კუდს იქნევდა და თითქოს ჰპატიჟობდა მას: „გთხოვთ, შებრძანდითო“!

ექსპედიციის გზა მიმართული იყო ტიბეტის მაღალი ზეგანისაკენ და ამიტომაც სვენის ალტიმეტრი ყოველდღე უფრო და უფრო მეტ სიმაღლეს აღნიშნავდა. სიმაღლის გადიდებასთან ერთად ექსპედიციის წევრებს უფრო მეტად აწუხებდა ე. წ. „მთის სენი“—ყველას თავბრუ ესხმოდა და გული აჩქარებით უძგერდა. განსაკუთრებით ძლიერ იტანჯებოდა ჩინელი ფანგ-ჩი, რომელიც უნაგირზე თავს ძლივსლა იმაგრებდა. მისი წაყვანა შეუძლებელი გახდა და რომ ჩინელი სიკვდილის ხიფათისაგან გადაერჩინა, სვენმა იგი ისევ თურანში დააბრუნა.

ადამიანებიც და ცხოველებიც თავს ძალიან ცუდად გრძნობდენ. ისლამ-ბეი სისხლიან ნახველს იღებდა და ფეხებს ძლივსლა მიათრევდა. ჩ რ დ ი ლ ო ტ ი ბ ე ტ ი ს საზღვარზე გადასვლის დროს სვენ ჰედინის ექსპედიცია ინვალიდებისაგან შესდგებოდა. ეს იყო 5.000 მეტრის სიმაღლეზე. ქარიშხალი თითქმის გამუდმებით დათარეშობდა ტიბეტის ზურგზედ და მოგზაურებს ხან მსხვილ სეტყვით უმასპინძლდებოდა, ხან კი თოვლითა და ქარბუქის კორიანტელით. ერთხელ სვენის ეტიკებმა გაქცევაც სცადეს, მაგრამ მოხერხებულმა ფარფი-ბეიმ დაატყვევა და სვენს ბანაკში მოჰგვარა. სვენმა გაასამართლა ეტიკები და მიუსაჯა... არა გაჯოხვა, როგორც მექარავენები მოითხოვდენ, არამედ განთავისუფლება, და მხოლოდ ერთი მათგანი დასტოვა ექსპედიციისათვის გზის საჩვენებლად.

არკა-ტაგის მთაგრეხილიდან ექსპედიცია ტიბეტის ზეგანზე გავიდა. სენი ხშირად ხედავდა „კულანებს“—ე. ი. გარეულ ვირებს, რომლებიც ქარავენის დანახვისთანავე ფრთხებოდენ და მირბოდენ. „ჯოლბარსი“

რიხიანი ყეფით მისდევდა კულანებს, მაგრამ იმედ-გაცრუებული და მოქანცული ისევ უკანა ბრუნდებოდა.

ერთხელ „ჯოლბარსი“ წაწვიდა და აღარ დაბრუნდა. როგორცა სჩანს, ძალლი ვირების დევნამ გაიტაცა, გზას ასცდა და სამუდამოდ მოსწყდა ქარავანს.

სვენს ძალიან დაენანა თავისი ოთხფეხი დარაჯი და მეგობარი. სალამოზედ, ვაზშობისას იგი ჯოლბარსს დარდობდა, რომელიც უკვე დაღუპულად მიაჩნდა.

ღამე ვილაცამ კარავის ქობა ასწია, სვენის ლოგინს ეტაკა და სიხარულის ალიაქოთი და კულის ქნევა ასტეხა. ეს იყო ჯოლბარსი, რომელმაც მიაგნო ექსპედიციის ბანაკს და საყვარელ პატრონს სახე ენით გაულოჯა. გახარებული სვენი ძალღს მოეხვია და ორივენი რამდენიმე ხანს ასე იყვენ გაყუჩებულნი ვარსკვლავიანი ცის ქვეშ. საქმე იმით დამთავრდა, რომ ჯოლბარსი სვენის ლოგინზედ ნებივრად გაიშოტა, თითონ სვენი კი კარავის კუთხეში მიწვა.

*
*

ერთი თვე გავიდა იმის შემდეგ, რაც ქარავანმა ყაზლარი მიატოვა. ცხოველების დიდი ნაწილი სიცივემ და სიმშლიმა დახოცა; დარჩა ხუთი აქლემი, ცხრა ცხენი და სამი სახედარი. გზა და გზა ექსპედიცია ვერ ხედავდა ადამიანებს, ვინაიდან ტიბეტის ეს ნაწილი სრულიად დაუსახლებელია. სამაგიეროდ, ხშირად ხვდებოდა ქვებზე გაკეთებულ ტიბეტურ წარწერებს. ყველა წარწერა ერთსა და იმავე სიტყვებს შეიცავდა — „ომმანი პადმე ჰუმ“, რაც ნიშნავს „საუნჯევე ლოტოსისავ, ამინ!“ (ტიბეტური შელოცვა). ბოლოს, როგორც იქნა, შეხვდათ პირველი მონლოლები.

ერთხელ ისლამ-ბეიმ თოფი ესროლა უზარმაზარ იაკს, რომელიც ბორცვზედ გადმომდგარიყო. ტყვია ნიშანს

ასცდა. ამ დროს საიდანღაც გამოვარდა და აურზაური ასტეხა ქალმა, რომელიც თურმე იქვე იაკების ჯოგს აძოვებდა.

მონღოლი მანდილოსანი, რომელიც სრულიადაც არ განირჩეოდა სილამაზით, მოგზაურებს მაინც ბედნიერების მოციქულად მოვევლინა, ვინაიდან იგი პირველი ადამიანი იყო. რომელიც ექსპედიციას ტიბეტზე შეხვდა. დედაბერი მართლ იყო სადგომში, მისი ქმარი კი მთებში იაკებზე სანადიროდ წასულიყო.

სვენმა სულ 4 – 5 მონღოლური სიტყვა იცოდა: „ულა“ — ეთა. „ნორ“ — ტბა, „ლობი“ — უდაბნო და სხ. რაც შეეხება მის თანამგზავრებს, მათთვის მონღოლური ენა უცხო ხილი იყო და ამიტომაც დიდი დრო და ჯათა დასჭირდათ, სანამ მოახერხებდნენ დედაბრისაგან ყოჩის ყიდვას.

სალამოზედ სადგომში დაბრუნდა ქალის ქმარი — მოჭუცი მონღოლი დორჩა, რომელსაც ნადირობის დროს რაკი მოეკლა. დორჩას არ გაჰკვირვებია უცხოელების დანახვა და გულკეთილად შეხვდა. სვენმა შეიძინა მისგან სამი ცხენი და ორი ცხვარი და მოურიგდა მონღოლს მონღოლური ენის სწავლებაზედ.

ორი კვირის განმავლობაში დორჩა ეტიკად მიუძღვეპოდა ქარავანს და თანაც სვენს ენის გაკვეთილებს აძლევდა.

მალე სვენის მონღოლური ლექსიკონი საგრძნობლად გამდიდრდა. „ჩურბა უმ ენ ბაინა“ (ჩვენ სამი აქლემი გვყავს), — ეუბნებოდა იგი მონღოლს და დაუმატებდა: „ბამბურაში მუ“ (დათვი ავია). უბის წიგნაკში მალე დაუგროვდა სხვა და სხვა საგანთა და მოვლენათა მონღოლური სახელწოდებები.

იქ, სადაც ყურუ-ბურის ხეობა ფართოვდება, დორჩა ექსპედიციას დაემშვიდობა და შინისკენ გამო-

ჩინეთიდან ტიბეტისაკენ მიმავალი მგზავრი ვერ ასკდება
ღრმასა და ვიწრო კლდოვან ხეობებს, რომლებშიც მხოლოდ 95
ლოდ საცალფეხო ბილიკებით შეიძლება გავლა.

ბრუნდა, სვენი კი თამამად გაუძღვა ქარაგანს ტიბეტის ზეგანზე. უდაბნოს ნაცვლად მათი გზა ეხლა ბუჩქნარიან ველზე მიდიოდა. ერთ ღამეს შორს ცეცხლები გამოჩნდა— იქ იმყოფებოდა მომთაბარე მონღოლების ბანაკი.

სვენმა ცხენი ააჩქარა, გააპო აყეფებული ძაღლების ხროვა და ბანაკში მოურიდებლად შევიდა. ექვსი მონღოლი კოცონის გარშემო იდგნენ და გაოცებით შეცქეროდნენ უცნობ სტუმარს. სვენმა ცხენი დააბა, მიესალმა მონღოლებს: „ამურ საინ!“ და ვითომც არაფერი იყო, ცეცხლის პირას ჩამომჯდარმა ჩიბუხი გააბოლა.

თვალემატყეპილი და ენა-ჩავარდნილი მონღოლები უძრავად უყურებდნენ მოგზაურს. მალე სვენის ქარაგანიც მოადგა ბანაკს და ყველა ერთად აყაყანდა, ყველა უხსნიდა მასპინძლებს თავის ვინაობას ხელებისა და ცოტაოდენი მონღოლური სიტყვების დახმარებით.

მონღოლებთან მეგობრული ურთიერთობის დასამყარებლად, სვენმა მიმართა აქაური მისალმების წესს: ექვსივე მონღოლს ზურგზე ხელები დაუტყაპუნა, შემდეგ თავისი ზურგი მიუშვირა და ამით სამუდამოთ მათი გული მოიგო.

დიპლომატური კავშირის დამყარების შემდეგ სვენმა იყიდა მონღოლებისაგან ოცი ცხენი და სხვა და სხვა ადგილობრივი ნაკეთობა—თილისმები. მონღოლების ღმერთი—ბუდა კრძალავს ყოველგვარ აღებ-მიცემობას და ამიტომ სვენთან ვაჭრობის დროს მონღოლები ბუდას ქანდაკებას ზურგიდან ეფარებოდნენ: „არ დაგვინახოს და ბედი არ გვაწყველინოსო!“

აქედანვე სვენმა ეტიკად წაიყვანა ყბედი და მხიარული მონღოლი, სახელად ლოპსენი. მაგრამ რაც უფრო შორს მიდიოდნენ, ეტიკი უფრო მოწყენილი ხდებოდა, ღელავდა და წამდაუწუმ გაიძახოდა:

— ომ მანი პადმე ჰუმ! ყაჩალი თანგუთები... ცხენები წაიყვანეს ყაჩაღებმა... ყაჩაღები... თოფი გაისროლეს...

ლოპსენს ძალიან ეშინოდა აქაური მცხოვრებლების— თანგუთების თავდასხმისა და ამიტომ სვენს ყოველდღე ეხვეწებოდა: რაც იარაღი და ტყვიები გაქვს, დაარტიგე, თორემ ყველას დაგვხოცავენო.

მალე ლოპსენმა დათვებზედაც დაიწყო ლაპარაკი. ლოპსენის ინიციატივით ლამ-ლამობით გუშაგებს აყენებდნენ ბანაკის გარშემო და თვით იგი ხშირ-ხშირად რევიზიას უკეთებდა მათ, რომ არ დასძინებოდათ. დათვების შესაშინებლად ლოპსენი ქვაბებს არახუნებდა და გუშაგებს ძალით ამღერებდა ხმამაღლა, რომ ჩაეხშო ძრწოლა ლამის წყვედიადის წინაშე.

ლოპსენის შიში ნაწილობრივ გამართლდა და ერთხელ სვენ ჰედინის ქარავენს თორმეტი ცხენოსანი შორი-ახლოს აედევნა. ლამისთევის დროს თანგუთები ბანაკს შემოეხვივნენ და დასაშინებლად ტურების ხმით ჩხავილი მორთეს. მთელი ლამის განმავლობაში ბანაკი ფხიზლობდა. სვენმა თანგუთების დასაფრთხობად და თავისი თანამგზავრების დასამშვიდებლად უბრძანა მათ, როგორც კი შესძლებდნენ, ეყვირათ. ბანაკმა ღრიალი მორთო, ძაღლები გააფთრებით იყეფებოდნენ. პარპი-ბეი და ისლამი დროგამოშვებით ბლადენ: „ხაბერდამ“? (დარაჯებს ღვიძავთ?), ხოლო ლოპსენი და ერთი თურანელი სპილენძის ქვაბებს აბრახუნებდნენ.

თანგუთებმა ბანაკზე დაცემა ვერ გაბედეს. დილით ბანაკი აიზღარბა, ცხენები და აქლემები დატვირთეს და გზას გაუდგენ.

როგორცა სჩანს, ნაბანაკარ ადგილში თანგუთებმა კონსერვის ყუთებისა და ქალაღის ნახევების მეოხებით გაიგეს, ვისთანაც ჰქონდათ საქმე. ყოველ შემთხვევაში, მათ ექსპედიციას თავი დაანებეს და უგზოუკვლოთ გაქრნენ.

ქარავაჭი მიიზღაზნება' მონღოლეთის ველებზე. სვენნი ცხენზე ზის და უნაგირთან ერთად ირწევა.

ირწევა და თან დალილინებს იმ სიმღერას, რომელიც ინგლისელმა ჯარის კაცებმა ომის დროს გამოიგონეს:

„It is long way to Tipperary!“.

(გრძელია გზა ტიპერარიმდის!)

სვენს შეეძლო გადაეკეთებინა ეს სიმღერა და ეთქვა:

„გრძელია გზა პეკინამდის!“.

მართლაც, პეკინში მისასვლელად სვენს გრძელი გზა დარჩენოდა. მანძილის გამომხატველი რიცხვები ნელა მცირდებოდა: დარჩა 1.500 კილომეტრი, 1.200 კილომეტრი, 1.000...

მონღოლური სიტყვები ჩინურმა სახელწოდებებმა შეცვალა: „დინ-ჯა-და-მინ“, „შან-ია-ვა“, „ჩინ-ფან“, „კატო-ხოა“, „კუკუ-ბურტუ“, — ამ სახელწოდებებზედ სვენნი ენას იმტვრევს და დიდის გაჭირვებით იმახსრვრებს. ექსპედიციამ მდინარე ჰუან-ჰეს ნაპირებს მიაღწია და ჩინეთის ნაყოფიერ დაბლობზე გავიდა.

ერთ ადგილას ექსპედიცია ბუდდისტების მონასტერს მიაღწა, რომელსაც სახელად „გუმბუმ“ ეწოდება. აქ ცხოვრობს „ცოცხალი ბუდდა“, ე. ი. ღმერთის მოადგილე. სვენის იქყოფნის დროს „ცოცხალი ბუდდა“ 30 წლის ვაჟკაცი იყო, ტანში მოსული და ქოსა. იგი იჯდა დროშების შორის, კრიალოსანს ათამაშებდა და წამდაუწუმ იძვებდა;

— „ომ მანი პადმე ჰუმ!“

ლოპსენმა „ღმერთის“ დანახვისთანავე მოწიწებით ქული მოიძრო და პირქვე დაემხო. „ცოცხალმა ბუდდამ“ მოწყალება გამოიჩინა და მოგზაურებს ნება უბოძა. დაეთვალეირებინათ მონასტერი.

მონასტრის ეზოში ტიტველი ხე იდგა. ლამები, ე. ი. აჭაური მღვდლები სვენს არწმუნებდნენ, რომ ყოველ გაზაფხულზე ეს ხე ფოთლებს ისხავს და თითოეულ ფოთოლზე აღბეჭდილია წარწერა:

„ომ მანი პადმე ჰუმ!“

— თუ შეიძლება, ერთი ასეთი ფოთოლი მაჩვენეთ! — სთხოვა სვენმა ლამებს.

— ვერ გაჩვენებთ! — უპასუხეს ეშმაკმა მღვდელმსახურებმა. — ყველა ფოთლები უკვე მლოცველებმა იყიდეს.

სვენს, რა თქმა უნდა, არა სჯერა ფოთლების ამბავი და ცდილობს, ლოპსენისაგან გაიგოს საქმის ვითარება. ბოლოს და ბოლოს, ლოპსენმა აღიარა, რომ ლამები თითონვე აკეთებენ ფოთლებზე წარწერას: „ომ მანი პადმე ჰუმ“ და ბრიყვ მლოცველებს ატყუებენ, ვითომც ეს წმინდა ხე ყოფილიყოს.

გუმბუშუმის მონასტრიდან სვენის ქარავანი გზას განაგრძობს მოტვლეპილ მინდვრებზე. ყინვა და ქარი გამუდმებით თავზე ატყდება ექსპედიციას. სვენი მოიქანცა, მაგრამ მაინც თამამად მიაღდა ორ დოზის უდაბნოს და ქარიშხლიან ამინდში გადაჰყვითა იგი.

მაგრამ აი, წინ გამოჩნდა სანატრელი პეკინის გალავანი, ციური ალაყაფის კარები, რომლის ქვეშაც კიანქვლებივით, ხალხი დაცოცავს...

სვენი ტახტრევანით შევიდა ჩინეთის სატახტო ქალაქში. ხანგრძლივი და ძნელი მოგზაურობა უკვე დამთავრდა. როგორც ამ რამდენიმე წლის წინად იგი ქერმან-შაჰში, მომქანცველი ხეტიალის შემდეგ, ალა-მაჰომედ-ჰასანის სასახლეში მოხვდა, ისევე ეხლაც მონღოლეთის უდაბნოებიდან მან თავი ამოჰყო საელჩოთა ბრწყინვალე დარბაზებში, სასტუმროებში და სასახლეებში, სადაც ოთახები ხალიჩებითა და აბრეშუმის მოქარგული ქსოვილებით იყო მოკაზმული.

პეკინში სვენ ჰედინი სადილზე მიიწვია ჩინეთის დიდმა პოლიტიკურმა მოღვაწემ ლი-ხუნ-ჩანგმა, რომელიც თარჯიმანის შემწეობით ბევრი ესაუბრა შვედელ მოგზაურს, ჩინელს მეტად აინტერესებდა ჰედინის მოგზაურობის მიზანი და ცდილობდა დიპლომატიური ხრიკებით გაეგო მისგან ეს:

— თქვენ ალბად პეკინში უნივერსიტეტის კათედრას დაიკავებთ ლექციების წასაკითხად?!—ჰკითხა ლი-ხუნ-ჩანგმა მოგზაურს.

— არა, ასეთ რამეს არ ვაპირებ.!—მიუგო სვენმა.

— მაშ, ალბად, თქვენ შვედეთის თავადმა გამოგაგზავნათ ჩინურ ენის შესასწავლად?

— არა, არავითარ თავადსაც არ გამოვუგზავნივარ. საერთოდ, შვეციაში თავადები არ არიან. შვეციას მეთუ განაგებს.

ლი-ხუნ-ჩანგი დაფიქრდა.

— კეთილი და პატიოსანი! ერთი მიბრძანეთ, თუ შეიძლება, როგორი ადგილია თქვენი შვეცია?.

— შვეციაში ზამთრობით ზომიერად ცივა, ზაფხულში კი ზომიერად ცხელა. შვეციაში არც უდაბნო მოიპოვება, და არც ტრამალეები, არამედ მინდვრები და ტყე. იქ ვერც მორიელსა ნახავ, და ვერც გველებს, თითქმის ვერც მტაცებელ ცხოველებს. ისეკი, შვეციას არა უშავს რა—კარგი ქვეყანაა.—განუმარტა სვენმა.

ლი-ხუნ-ჩანგმა ეშმაკურად თავისი წვრილი თვალები მოკუტა და ჰკითხა:

— თუ ეგრეა, მაშ რუსეთმა რატომ არ დაიპყრო შვეცია?!. განა ვერ შეეძლო?

— მე მგონია; რომ გაუძნელდება.—გაუბედავად უპასუხა სვენმა.

ჩინელმა იფიქრა, იფიქრა, მაგრამ თავი მაინც ვერ შეიკავა და პირდაპირ ჰკითხა:

— ნება მომეცით გკითხოთ: მაშ რისთვის მობრძანებულხართ ჩვენს ქვეყანაში?

მაშინ სვენს უნებურად დეიდა ავგუსტა გაახსენდა, რომელიც ასეთსავე კითხვებს ხშირად აძლევდა მას, და ამოოხვრით უპასუხა:

— ვმოგზაურობ იმისათვის, რომ რუკაზე დავხაზო გამოუკვლეველი ადგილები. ვსწავლობ უცნობი ქვეყნების გეოგრაფიულ, გეოლოგიურ, ბოტანიკურ თვისებებს...

ჩინელმა გააწყვეტინა:

— აი, თქვენ ბრძანეთ: გეოლოგიური თვისებებიო?... ნება მიბოძეთ გკითხოთ, თუ თქვენ, მაგალითად, მინდორზე მიდიხართ და შორს, ცის ტატნობზედ მთასა ხედავთ,— შეგიძლიათ, თუ არა განსაზღვროთ: არის, თუ არა იმ მთაში ოქროს მადანი?!

— რა თქმა უნდა, ვერ განვსაზღვრავთ! ამისთვის საჭიროა კლდის ჯიშების ქიმიური ანალიზი და...

— მადლობა მომიხსენებია!—დაცინვით თავი დაუქრა ლი-ხუნ-ჩანგმა.—ამას მაინც და მაინც დიდი ოსტატობა არ უნდა. ბიჭობა ის იქნება, შორიდანვე თვალდათვალ გამოარკვიო მადნის ადგილი.

ჩინელი უკმაყოფილო დარჩა და მთელი სადილი დუმულში გაატარა.

* * *

ჩინეთიდან სვენმა ჩამოიტანა აუარებელი მასალა შუა აზიის გამოუკვლეველ ქვეყნების შესახებ: ნაწერები, განაზომები, ნახატები და ფოტო-სურათები.

შვეციის სამეცნიერო წრეები აღფრთოვანებით შეეგებენ აზიის გამბედავ მკვლევარს. სვენს ხშირად იწვევდნენ ხოლმე მოხსენებების წასაკითხად ხან გეოგრაფიულ საზოგადოებაში, ხან სხვა სამეცნიერო გაერთიანებებში.

შეუკვეთეს წიგნის დაწერა, რომელსაც მან სახელად უწოდა „ახლის გულში“.

დეიდა ავგუსტა სვენის გამარჯვებით მეტად გაკვირვებულია. „განსაკუთრებული რა ჩაიბნა ამ ახალგაზრდამ, ასე რომ აქებენ და პატივსაც სცემენ?—იძახოდა იგი.—ნუთუ მეფე ოსკარმაც ისურვა მისი ნახვა? რატომ მიზართავენ მას საზეიმო შეხვედრებზე, სადღეგრძელოებითა და მილოცვებით? სადღაც იხეტიან, ქვები და ბალახ-ბულახი შეაგროვა, ქუქკიან ქობებში ეძინა და ველურებშიც ცხოვრობდა. მაგას ხომ არც სახარება წაუკითხავს მათთვის და ქრისტეს რჯული არ გაუვრცელებია და რაც დეიდა მარტამ საღვთო წიგნები გაატანა, სულ უკლებლივ უკან ჩამოიტანა?! მაშ რა დამსახურება მიუძღვის სვენს?“

მართალია, დეიდა ავგუსტა ეხლა უკვე ისე რიხიანად ველარ დასცინის სვენს, როგორც წინად, მაგრამ მაინც ხანშესულ მანდილოსანს ეხამუშება თავისი ძმისწულის პროფესია. „არა, ერთი რომ ჰკითხოს კაცმა, რა პატიოსანი ადამიანის ხელობაა მოგზაურობა?!. მესმის კაცმა იმოგზაუროს ქორწილის შემდეგ, ან სასეირნოდ და დასასვენებლად გაემგზავროს და შეეცარიდონ სახსოვრად სურათებიანი ალბომი გამოგზავნოს. ეს წესიერი მოქალაქისათვისაც მისაღებია. მაგრამ მოგზაურობის პროფესიად ამორჩევა,—ღმერთო ჩემო! გიჟი ხომ არ არის, ან მაწანწალად დაბადებული? ჩვენს გვარში ყოველთვის წესიერი ხალხი იყო, მუყაითად შრომობდნენ, წესიერად დადიოდნენ ეკლესიაში და სტუმრად ნათესავეებთან, ცოლის ირთავდნენ, ოჯახს იჩენდნენ, ქონებას იძენდნენ, ქალებს მზითევს უმზადებდნენ და წყნარად, მშვიდობიანად კვდებოდნენ“...

ვერა, დეიდა ავგუსტავ, შენ ვერ შეგიგნია სვენის მიზანი.

შენ არც კი იცი, რომ აზიის შუა ნაწილში არის უცნობი ქვეყნები, სადაც განათლებულ კაცს ჯერ ფეხიც არ შეუღდავს. ვინ იცის, რა ბუნებრივი სიმდიდრეებია იქ უსარგებლოდ მიტოვებული! ვინ იცის, როგორა ცხოვრობს იქაური ხალხი! სვენს უნდა კაცობრიობას გზა გაუკაჭოს ამ ქვეყნებში და სამეცნიერო შესწავლით გააცნოს მას ის, თუ რა არის მოქცეული ცენტრალური აზიის „თეთრ ლაქებში“.

— დასწყევლოს ღმერთმა! ნეტავი რას ჩააცვიდა სვენი ამ საბრალო „თეთრ ლაქებს“?! — დაცინვით კითხულობს დეიდა ავგუსტა და შემდეგ თვით სვენს მიმართავს:

— რა დაგიშავეს „თეთრმა ლაქებმა“, სვენ?

სვენმა პაპიროსი გააბოლა და უპასუხა:

— მე მათ არაფერი დამიშავეს, მაგრამ კაცობრიობას კი დიდ ზიანს აყენებენ. მათი გამოკვლევა შესაძლებლად გახდის ახალი გზების გაყვანას, ჰავისა და ნიადაგის შესწავლას, მეურნეობის განვითარებას. სამეცნიერო შესწავლის საშუალებით შეიძლება ვებრძოლოთ მოუსაველიანობას და სიმშოლს... აი, ნახეთ, მე მალე თაკლა-მაკანის უდაბნოში წავალ გამოსაკვლევად და გამოჩნდება რა მნიშვნელობაცა აქვს მის შესწავლას.

დეიდა ავგუსტა უნდობლად თავს იქნევს.

თაკლა-მაკანის უდაბნოში

შუა აზია, საერთოდ, განთქმულია ხრიოკი ადგილებით. მათ შორის ყველაზედ უფრო ვრცელია უდაბნო გობი ანუ შამო, რომელიც მონღოლეთში მდებარეობს.

სინ-ცზიანის დასავლეთ ნაწილში, მდინარე თარიმის სამხრეთით გადაქიმულა აზიის მეორე დიდი უდაბნო — თაკლა-მაკანი.

სვენ ჰედინმა მიზნად დაისახა ამ უდაბნოს გავლა და გამოკვლევა. რუსი მოგზაურის — პრუევალსკის სიტყვით ამ უდაბნოში ამართულია მაზარ-ტაგის მთაგრებილი. სვენმა განიზრახა შეესწავლა ეს ქედი და გამოერკვია აქაური ბუნებრივი სიმდიდრეების გამოყენების შესაძლებლობა.

მდინარე იარკენდ-დარიას მარჯვენა ნაპირზე მდებარეობს დიდი სოფელი მერქეთი, რომელშიც სვენამდე არც ერთი ევროპელი მოგზაური არ მოსულა. აქედან გაემართა სვენის ქარავანი უდაბნოს გულში.

ქარავანი 8 აქლემისაგან შესდგებოდა. თან მიჰყავდათ აგზეთვე ძაღლები, ცხვრები, ქათმები და ერთი მამალი წყალი მოიმარაგეს რუმბებში და რკინის ქურკლებში. სულ წაიღეს 455 ლიტრი წყალი, რაც 25 დღეს უნდა იკმარონ.

აპრილის ერთს მშვენიერ დილას სვენის ქარავანი მერქეთიდან გავიდა. მთელი სოფლის ქუჩები საგსე იყო ცნობისმოყვარე თურანელებით. მათ მიმავალ ქარავანს თვალი დაადევნეს და გაიძახოდნენ:

— მიდიან, მაგრამ ველარ დაბრუნდებიან!

— ვერა, ცოცხლებს ველარა ვნახავთ!

— აქლემები ძალიან მძიმედა ჰყავთ დატვირთული. ველარ დაბრუნდებიან!

სვენი ყურს უგდებდა ამ საზარელ წინასწარმეტყველებას და დასცინოდა თურანელების შიშს უდაბნოს წინაშე.

ქარავნის მოწინავე ნაწილში მიიფხორება ოთხი ახალგაზრდა აქლემი, მათ მისდევს აქლემი „ბოლრა“, რომელზედაც სვენს მოუკალათნია. თურანელი გამყოლი მაჰომედ-შაჰი წინ მიუძღვის „ბოლრას“, ასე რომ სვენს სრული შესაძლებლობა აქვს გზა და გზა განუწყვეტლად დაკვირვებები აწარმოოს მარშრუტზე, ყამირისა და რელიეფის ცვლილებებზედ.

სანამ ქარაევანი სოფლებზედ მიდის, ახალგაზრდა აქ-
ლემები ვერ მოკვივიანებულან. აი, ორი მათგანი თითქოს
გაცოფდა, ტვირთები დაიბერტყეს და ტლინკების ასრო-
ლით მინდორში გაიქცენ. თურანელი მხედრები გამოე-
დევნენ ურჩ ცხოველებს და საკმაო წვალების შემდეგ ქა-
რაევანს დაუბრუნეს.

მაჰომედ-შაჰი ამბობს:

— ეს ასეა ყოველთვის. აქლემებმა ბევრი ხნით თუ
დაისვენა, შემდეგ ცოტა ხანს თავს მოიგიჟიანებს, მაგრამ
დაიღლებიან, თუ არა, მაშინვე ბატკანივით უწყინარები
ხდებიან.

აი, უკანასკნელი სოფელიც გაიარეს. დაიწყო ბუჩქნა-
რით დაფარული, ბალახოვანი ტრამალი. აქა-იქ ასვეტე-
ბულან ალვის ხეები. ამ ალვის ხეების ქვეშ სალამოობით
იშლება ხოლმე ექსპედიციის ბანაკი. ცეცხლზე ბრინჯი და
კვერცხები იხარშება. იქვე ბალახსა სძოვენ ცხვრები და
ნაშარ-ნუყარსა ქექავენ ქათმები. გამაძლარი ძაღლები ცე-
ცხლთან წამოგორებულან და ნებივრობენ.

* * *

მაგრამ მალე ტრამალი უდაბნოდ იქცა. ჩრდილო-ალ-
მოსავლეთიდან ქარი მტვერს მოერეკება. გზაში თანდა-
თან მატულობენ ბარხანები—ტიტველა ქვიშის გორაკები.
აქ საბრალო აქლემებს ფეხები ქვიშაში ეფლობათ და
ძლივს მიაბიჯებენ. გრძელი კისერი წინა აქვთ გაწვდილი
და ხმელ ბალახს ჰკორტნიან, თითქოს გრძნობდენ, რომ
მალე „მარხვის შენახვა“ მოუხდებათ...

ყველანი, უფროთხილდება თან წამოღებულ წყალს,
ვინაიდან უდაბნოში ერთ წვეთსაც ვერ იპოვიან. ძაღლები
სიცხისაგან იტანჯებიან, ენები გამოუყრიათ და სადაც
კი ორმოს, ან ჩრდილს დაინახავენ, გასაგრილებლად შიგ

წვეებიან. ქვიშა გახურებულია—მისი ტემპერატურა 45 გრადუსს აღწევს და ამიტომ საცოდავი ძაღლები თათებით თხრიან ქვიშას, სანამ სიღრმეში გრილ ფენებს მიაღწევდენ.

ერთერთ ეტიკს სახელად ჯოლჩი ჰქვიან მას ძალიან ცუდი ხასიათი აქვს: დაღვრემილია და მღუმარე, ყველას ერიდება და ცეცხლთან მხოლოდ მაშინ მიდის, როდესაც ყველა დაწვება.

ისლამ-ბეის, სვენის ძველ მეგობარსა და თანამგზავრს ექვი აქვს აღებული, რომ ჯოლჩი განგებ შემცდარი გზით მიუძღვება ქარავანს. მაგრამ სვენს ეს არა სჯერა, ვინაიდან გზის დაკარგვის შემთხვევაში თითონ ჯოლჩიც ხიფათში გაებმება.

იქ, სადაც მიემართება ქარავანი, არის მდინარე ხოტან-დარი: სვენის ამოცანა გადაწყდება, თუ კი მან ამ მდინარის ნაპირებს მიაღწია. ჯოლჩი არწმუნებს სვენს, რომ ხოტან-დარიამდე სულ 120 კილომეტრია დარჩენილი ანუ 4-6 დღის სავალი.

მაგრამ დღითი-დღე ცხება, ირგვლივ მხოლოდ წაკუზული ბარხანები მოჩანს, მაგრამ გზა არ ილევა. გაჰქრა ბუჩქნარისა და ბალახის ყოველგვარი ნიშანი. ერთი ძაღლი მალე ქარავანს მოშორდა,—აღბად უკანასკნელ ტბას მიუბრუნდა, სადაც სიგრილე ეგულებოდა. ყვითელი წვრილი ქვიშა—ერთადერთი მასალაა, რომელსაც ხედებიან უდაბნოს მგზავრები.

დროგამოშვებით კუდიანი ქარი ამოვარდება, ქვიშის კორიანტელს დაატრიალებს და მტვერს ღრუბლებივით წამოშლის. ქვიშა სახეში ეყრებათ აღამიანებსა და ცხოველებს, თვალებსა და ღრძილებს უვსებს, კბილებში შაქარივით ხრამუნობს. სვენი და მისი თანამგზავრები თვალების დასაცავად სათვალეებს იკეთებენ.

აქლემებს უკვე დაღლილობა შეეტყოთ. ძაღლები მოუ-
სვენრად არიან და ამოდ წყალს დაეძებენ.

* * *

უკვე დიდი ხანია იმის შემდეგ გასული, რაც სვენმა
სტოკჰოლმი მიატოვა.

ლუდვიგ ჰედინის ოჯახში ყველას მღელვარება ეტყო-
ბა: კარგა ხანია, რაც შეწყდა სვენისაგან წერილების მი-
ღება. ფოსტის მიღებას ყოველთვის მოუთმენლად ელიან;
წერილები ბევრი მოსდით, მაგრამ მათ შორის არც ერთი
არ არის სვენის აჩქარებული ხელით დაწერილი; არც
ერთ კონვერტს არ აწერია შორეულ საზღაპრო ქალაქთა
სახელები დაღონებული აღმას ყოველდღე ნელა ამოდის
კიბეზე და მშობლებს ეუბნება:

— დღეს სვენისგან არაფერია... ხვალ შეჰკვლად იქ-
ნება.

მაგრამ ეს „ხვალ“ ძლიერ გაჰიანურდა. დღე დღეს
მისდევდა და სვენის შესახებ კი არაფერი ისმოდა. ლუდ-
ვიგ ჰედინი ღამ-ღამობით მოუსვენრად ტრიალებდა ლო-
გინში და ხედავდა, რომ მისი ცოლიც არა ნაკლებ და-
დარდიანებულია სვენზე, მაგრამ ერთმანეთს არ უმხელ-
დენ და ცდილობდენ საზარელი ეჭვები გულში დაემალათ.

და აი, დადგა სანატრელი დღე: მოვიდა სვენის წერილი.
არა, ეს არ იყო წერილი, არამედ სქელტანიანი ხელნა-
წერი, აღმამ სიხარულით შეჰყვირა და ხელნაწერს და-
ყნოსა:

— ნამდვილი უდაბნოს სუნი უდის, უდაბნოსი!

ერთი წუთის შემდეგ ის იჯდა მაგიდასთან და სვენის
დღიურს კითხულობდა:

„დიდი ხანია, რაც ჩვენ უდაბნოს ტყვეებად ვიქცეთ.
საითაც გაიხედავ, ყველგან ქვიშის ბარხანები აზვინებულა..

ჩანდახან ისლამ-ბეი რომელიმე ბარხანზე ავა და გულდასმით იცქირება გარშემო—იქნებ მოსახერხებელი გზა შეამჩნიოს. მაგრამ გზა თანდათან ძნელდება. დამწუხრებული ისლამ-ბეი უკან ბრუნდება და ყვირის: „ჰიჩ-იოყ!“ (გზა არაა) ან: „ყუმ-ტაგ“ (ქვიშის ბორცვებია). ეს იმას ნიშნავს, რომ პირდაპირ ვერ წავალთ და განზედ უნდა შემოვუაროთ.

ქარავენის კუსავით მიცოცავს. მექარავენები და ეტიკები ფეხით მოდიან, წამდაუწუმ ჩერდებიან და წყალსა სვამენ. წყალს 30⁰-იანი ტემპერატურა აქვს, ვინაიდან მოძრაობის დროს რუმბების კედლებს ეხლება და ხახუნისგან თბება. მიუხედავად ამისა, ამ თბილ სითხესაც ხარბად ეწაფებიან.

ქარავენის ბოლოში მოდის ერთადერთი დარჩენილი ცხვარი და საბრალო ჯოლბარსი. მიუხედავად იმისა, რომ მე ჩემი წყლის ულუფის ნახევარს მას ვუთმობ, ძალლი წყურვილისაგან მეტად იტანჯება.

აი, ერთი აქლემი ბარხანის სერთან დაეცა ქვიშაზე და წამოდგომა ველარ შეძლო. საჭირო გახდა მთელი ტვირთის მოხსნა და საერთო ძალღონის მოხმარებით აქლემის დაბლა ჩაგორება, სადაც იგი ძლივ-ძლივობით ფეხზე დადგა.

კოტაოდენი ხნის შემდეგ კოკლი აქლემი „ბაბაც“ დავარდა. არც წამოდგა, სანამ ტვირთი არ მოაცალეს. მე მივხვდი, რომ ერთერთმა „უდაბნოს ხომალდმა“ სიარულის უნარი დაკარგა და ვუბრძანე მაჰომედ-შაჰს ჯერჯერობით ამ აქლემთან დარჩენა,—იქნებ „ბაბა“ გამომჯობინდეს.

დილით, არა სასიამოვნო რამ აღმოვაჩინე. მომეჩვენა, თოთქოს რკინის ქურკლებში წყალი საეკვო ხმით შხაპუნობს, მაშინვე ქურკლები გავსინჯე და დავრწმუნდი, რომ

შიგ მხოლოდ ორი დღისათვის საკმარისი მარაგი დარჩენილიყო. ხალხს თავი მოეუყარე და ვკითხე რატომ არ შეასრულეს უკანასკნელ წყაროსთან ჩემი ბრძანება 10 დღის მარაგის წამოღების შესახებ. მაშინ ლაპარაკში ჩაერია ჯოლჩი და დაიწყო მტკიცება, რომ 1—1½ დღის შემდეგ ისეთ ადგილებს მივალწევთ, სადაც მიწაში წყალს ვიპოვით.

მოდით და ენდეთ ამის შემდეგ უცნობ ეტიკს! მე ბრძანება გავეცი შეემცირებინათ წყლის ხარჯი.

ერთხელ ისლამ-ბეიმ სიხარულით დაიყვირა: „ყარლა! ყარლა!“ და ყვავი დაგვანახვა, რომელიც ფრთების ტყლავუნით ქარავანს დასტრიალებდა. ამ შემთხვევაში არავის არ მოუვიდოდა აზრად ეთქვა, რომ ყვავის დანახვა ცუდის მომასწავებელია, ვინაიდან ფრინველის დანახვა ჩვენთვის ნაყოფიერი ადგილების სიახლოვეს მოწმობდა. ყვავიმა ყველა გაახარა.

სალამოზედ ვითათბირეთ, ყველა დაეთანხმა იმ აზრს, რომ ხოტან-დარიამდე სამ დღეზე მეტი გზა არ იქნება. მეორე დღიდან მე აქლემზედ აღარ შევმჯდარვარ, — ფეხით მივდიოდი და სიამაყით ვითვლიდი ყოველ ას გადადგმულ ნაბიჯს.

ბარხანები თითქოს დადაბლდა. მე წინ მივდივარ და ვცდილობ უადვილესი გზა მოვძებნო, ვინაიდან მუდამ მახსოვს. რომ ჩემს კვალს საცოდავი აქლემები მოჰყვებიან.

მაგრამ, აი, ბარხანები ისევ გამაღლდა და 40—50 მეტრზედ აიშართა. ისინი ჩვენ გზას გვიღობავენ, სიარულს ანელებენ და სიკვდილით გვემუქრებიან.

დაახლოვებით შუადღეზე ისე მოვიქანცე, ისე მომწყურდა წყალი, რომ დავეცი გახურებულ ქვიშაზე და უძრავად ვეგდე უმოწყალო მზის სხივების ქვეშ. გზის გაგრძელება აუტანელ ტანჯვად მეჩვენებოდა. ამ დროს

ბზული შემომესმა და დავინახე ბუზი, რომელიც თავზე დამაფრინდა. ბზულმა ღონე ჩამიდგა. ჭაბა, ერთი ვცადოთ და გავიაროთ კიდეც 1000 ნაბიჯი, კიდეც 1000 ნაბიჯით მივუახლოვდეთ ხოტან-დარიას ანკარა, ცივ-ცივ ტალღებს...

1000 ნაბიჯი გავიარე და ისევ ბარხანის ზურგზე გავიშოტე, ზურგზე დავწექი და სახეზე თეთრი ქუდი დავიფარე.

მე თვალწინ წარმომიდგა, თითქო მწვანე მდელოზე ვისვენებ, განიერი ვერხვის ძირში... მესმის ნაკადულის ჩუხ-ჩუხი და ჩიტების ჭიკჭიკი.

მაგრამ ზარების რეკამ გონზე მომიყვანა. ქარავანი დამწეოდა. აქლემები ბარბაცობით მოდიოდნენ ჩემკენ. ქვიშაზე წამოვჯექი და ქარავანს თვალი გადავაავლე. ექვს აქლემს მოჰყვებოდნენ ისლამ-ბეი და ქასიმო, დანარჩენები კი „ბაბასთან“ და „ჩონ-ყარასთან“ დარჩენილიყვნენ.

მალე სიარული ველარ შევძელით და ბანაკი გავშალეთ. მოვიდნენ დანარჩენებიც—აქლემებისთვის თავი დაენებებინათ, მაგრამ ღამე აქლემები თითონვე მოვიდნენ ბანაკში. ალბად ღამის სიგრილემ ჯანზედ მოიყვანა ისინი და ნაფეხურებს გამოჰყვენ...

უეცრად მე თავში ერთმა აზრმა გამიელვა: რატომ არ შეიძლება ჭის ამოთხრა ვცადოთ?! ვინ იცის, იქნება ქვევით წყლიანი ყამირია? ისლამ ბეიმ და ქასიმმა ჩემს წინადადებას მხარი დაუჭირეს და მაშინვე მუშაობას შეუდგნენ, მალე ორი სხვაც მიეშველა და რიგრიგობით თხრიდნენ ყამირს. ქვიშა თითქოს სველი გამოდგა.

ამ აღმოჩენამ ყველა წაგვახალისა. სადილი სახელდახელოდ გადავყლაპე და მეც მუშაობაში ჩავები. ქასიმო გამგებლებული მუშაობდა, ასე რომ იარაღს ლაწა-ლუწი გაჰქონდა იმის ხელში. გავიდა ორი საათი, სამი, დაღამ-

და. ორმოს ირგვლივ ნოტიო ქვიშა ზვინად დაგროვდა. ორმოში უკვე კაცი თავისუფლად იმალებოდა.

ორმოს კედლები ცოტაოდენზე შევთხარეთ, შიგ სანთლები შევდგით და მუშაობა განვაგრძეთ.

ცხოველებიც დაინტერესდნენ ჩვენი საქმით, ჯერ აქლემებმა გამოიწვდინეს თავისი გრძელი კისრები, შემდეგ ჯოლბარსი მოვიდა და ნოტიო ქვიშაზე წამოგორდა. ბოლოს ცნობისმოყვარეობამ ქათმებსაც სძლია! დროგამოშვებით ორმოსთან მოდიოდნენ და ქვევით ჩამოგვეყურებდნენ.

გადარჩენის იმედმა ყველას ძალღონე მოგვიმატა. წელამდე გატიტვლებული ქასიმი სანთლების შუქზე საზღაპრო დევგმირს მოგვაგონებდა.

უცბად მას ხელიდან წერაქვი გაუვარდა.

ქასიმი თითქოს გაქეაჲდა.

— რა მოხდა? — შეშფოთებულმა ვკითხე.

— მშრალი ქვიშა! — თითქოს სამაროდან ამოსული ხმით მიპასუხა ქასიმმა.

მართლაც, მალე ყველა დაგრწმუნდით, რომ ქვიშა აბედივით მშრალი გახდა. როგორც სჩანს, ზედა ფენების სისველე აიხსნებოდა დიდი წვიმებით, ან ზამთარში ყოფილი თოვლის ნაბუქარით. სხვა მიზეზი ვერ გვეპოვნა. ჩვენ მხოლოდ ვიცოდით, რომ უკანასკნელი იმედიც ჩაგვეფუშა.

მაშინვე უკანასკნელ წყლიან ჭურჭელს ვეცით და გავსინჯეთ. შიგ სულ ერთი დღის სამყოფი წყალი ლა დარჩენილიყო. ეხლა ჩვენ წყალი ოქროდ გვიღირდა და წვეთ-წვეთობით უნდა გავგენაწილებინა. თითოეულ ჩვენგანზე დღეში. ორი ჭიქა მოდიოდა. ჯოლბარსსა და ცხვარსაც თითო ფინჯანი შეხვდათ, აქლემებისთვის კი აღარაფერი რჩებოდა.

უწყინარი და მომთმენი, უზარმაზარი ცხოველები
ამაო მოლოდინით იდგენ გათხრილ ქასთან.

წყალი! წყალი! წყალი არ არის!

ჩვენ ამას ხმამალა არ გავიძახოდით, მაგრამ ვფიქრობდით. საერთოდ, ეს იყო და მხოლოდ ეს ჩვენი ერთადერთი საზრუნავი.

ირველი—ცის ტატნობამდე არც ჭერთი ჩირგვი არ მოჩანს, არაფერი—ბარხანების გარდა. ამ ქვიშის ოკეანეში თავბრუ მეხვეოდა.

მე წინ მივდიოდი, უკან ქარავანი ავადმყოფ აქლემებით ნელა მოიზლანებოდა. აუტანელ დაღლილობას ვგრძნობდი, მაგრამ ვხედავდი რა ჩემი აქლემის—„ბოლრას“ აცახცახებულ მუხლებს, ფიქრშიც არ გამიტარებია მასზედ შეჯდომა.

ბარხანები გაიზარდენ და ნამდვილ მთებს დაემსგავსენ. მათთან შედარებით აქლემები ქიანქველებს მაგონებდენ. ჯოლბარსი განუყრელად მოსდევდა იმ ქურქელს, რომელშიც წყალი შხაპუნობდა. ყოველ გაჩერებაზედ ქკვიანი ძალლი ჰყეფდა და თათებით ქვიშასა თხრიდა. თითქოს გვეუბნებოდა: „წყალი მინდა, რალას უცდით—ჭა გათხარეთო“.

მალე დაგვეწია მაჰომედ-შაჰი და გვაცნობა, რომ იგი იძულებული გახდა მომაკედავი „ბაბა“ და „ჩონ-ყარა“ (აქლემები) ბედის ანაბარად მიეტოვებინა. საბრალო ცხოველები სასიკვდილოდ ვერ გაიმეტა და ტყვიით ვერ მოჰკლა.

მე შემადრწუნა ფიქრმა იმის შესახებ, რომ შეიძლება უდანაშაულო პირუტყვებმა კიდევ დიდხანს იტანჯეს სიკვდილამდე, ან ცოცხლად დაიმარხენ უდაბნოს ქარის მიერ მიყრილი ქვიშის ქვეშ!

ცაზედ ღრუბელი გამოჩნდა და წვიმის იმედებით გა-

გვაესო. მაგრამ როდესაც მოვამზადეთ კარვის ტილოს ნაქერი წვიმის წყლის შესაგროვებლად, ღრუბელმა გადაიარა...

ისლამ-ბეი და მაჰომედ-შაჰი ჩემთან მოვიდნენ და ამი წერეს ის საშინელი ბედი; რომელიც ყველას მოგველის: ჯერ აქლემები დაილუპებიან, შემდეგ ადამიანების ჯერიც მოვა. ეს ყოველთვის ასეა: ჯერ პირუტყვი კვდება და მერე ადამიანი.

მე ვუბასუხე, რომ არავინ დაილუპება და ჩვენ უნდა გადავრჩეთ ხიფათს.

დილით მძლავრი გრიგალი ამოვარდა. ჰაერში ქვიშა ტრიალებდა; ყვითელი კუდიანი ქარი დავლურს უვლიდა ბარხანთა ზურგებზე. მზე აღარ მოჩანდა. ასეთ გრიგალს მრავალი მგზავრი დაუღუპავს. დიდი გაჭირვებით მოვახერხეთ ბანაკის გამართვა. დილით ქვიშაში ჩაფლულებს გამოგვეღვიძა და დიდხანს ვიწვალეთ, სანამ ქვიშიდან ყველა საგანს ამოვთხრიდით.

იმ დღეს სიარული მეტად გავვიძნელდა. ნათელი დღე უცბად ღამედ იქცეოდა, ქვიშის კორიანტელი გვალრჩობდა. ხანდახან ქარი საშინელი სიძლიერით შემოგვიტევდა. მისგან თავის დასაცავად აქლემებს ვეფარებოდით, ხოლო აქლემები ქარს ზურგს უშვერდნენ და თავებსა ღუნავდნენ. ცხადად ვხედავდით, რომ აქლემებს ძალა ელეოდათ და მალე ველარ შესძლებდნენ სიარულს.

მართლაც, საღამოზედ მესამე აქლემი მოგვიკვდა. დილით, გასვლის წინ ქარავანს ვათვალიერებდი და ვფიქრობდი: „ვისი ჯერია?“

მე და ისლამ-ბეიმ სანოვაგე გავსინჯეთ. შაქარი, ფქვილი, თაფლი, ბრინჯი, კართოფილი და კონსერვები დაახლოებით სამ თვეს გვეყოფოდა. რაც ზედმეტი იყო, ცალკე დავაწყეთ, ქილობი გადავაფარეთ და ბარ-

ხანებზე დავტოვეთ. ვინიცობაა მოგვიხდეს აქ დაბრუნება, — სანოვაგის საპოვნელად სარი დაედგით, რომელსაც ალამის მაგივრად შვედური გაზეთი მივაბით.

გზა-და-გზა ისლამ-ბეი ქვიშაში ფიცრის ნაფოტებს არკობდა, რომ გზა აღენიშნა.

მთელი დღე ნელა მივაბიჯებთ. აქლემები თანდათან სუსტდებიან. მათი განავალი ეხლა რამდენიმე ბზის ღეროსავანლა შესდგება. კუზები დაელიათ და თითონაც გამქლევდენ.

ქოთანში სულ ორი ქიქა წყალი და დარჩა. ვხმარობთ ტუჩების გასასველებლად; ჩვენი ეტიკი-ჯოლჩი უგზო-უკვლოდ გაჰქრა: ალბად დატოვებულ სანოვაგეს დაუბრუნდა და იქ დაიცდის, სანამ ვინმე დაეხმარება.

მწყურია და ვსვამ საზიზღარ ჩინურ არაყს, რომელიც გოგირდის სიმჟავევით ყელსა სწვავს. ჯოლბარსი ხედავს, რომ მე რალაცასა ვსვამ და კულის ქიციანით ჩემთან მორბის, მაგრამ დასუნა თუ არა ბოთლს, ცხვირს დააცემინა და იმედ-გაცრუებული გაბრუნდა.

ისლამ-ბეი ყიბლანით ხელში წინ მიდის. მას მისდევენ მაჰომედ-შაჰი და ქასიმე აქლემებით. საიდანლაც ჯოლჩი ისევ ჩვენთან გაჩნდა და უკანასკნელ აქლემს მიუძღვება. მე კი, წყურვილით გონ-წართმეული ბოლოში მივეთრევი, ვეცემი, ფეხზე ვდგები, რამდენიმე ნაბიჯს გადავდგავ და ისევ ქვიშაზედ ვეცემი.

სრული სიჩუმეა, ზარების რეკა აღარ ისმის. ხუთივე აქლემი დაწოლილა, ღონე აღარა აქვთ. აქვე მაჰომედ-შაჰი ქვიშაში პირქვე დამხობილა. ქასიმ-ბეის თავი აქლემის კისერზე დაუდგია და ისე ქშინავს, თითქოს მკერდი უსკდება.

სიმტკიცითა და გამძლეობით ისლამ-ბეი ჩვენ ყველასა გვჯობნის. იგი ფიქრობს, რომ ამაღამ შეგვიძლია კიდევ

25 კილომეტრი გავიაროთ. კეთილი, მაგრამ თავი როგორ მივანებოთ მაჰომედ-შაჰს, ქასიმსა და ხუთ აქლემს?!

ქარავსა ვდგავთ და მის ჩრდილში სრულიად ტიტველი, ღონე-წართმეული ვწევარ. პირველად, მთელს ჩემს ცხოვრებაში, სასოწარკვეთილებას ვეძლევდი.

ვინ მოკვდება ჩვენგან პირველი და ვინ იქნება ის უბედური, რომელიც ყველაზე გვიან დაილუპება?

დრო ნელა მიცოცავდა. საათზე ხშირად ვიხედებოდი და თითოეული საათი საუკუნედ მეჩვენებოდა.

მაგრამ, აი, გრილმა სიომ წამოუბერა. ეს საკმარისი იყო იმისათვის, რომ სიცხისაგან მოთენთილი სხეული წახალისებულყო. სიოს ქროლვასთან ერთად სიცოცხლე მიბრუნდებოდა. როდესაც მზე დასავლეთით ცის ტატნობს დაებჯინა, მე თავს უკვე ყოჩაღადა ვგრძნობდი. მოუთმენლად ველოდი გზის გაგრძელებას.

მე არ მინდოდა სიკვდილი!

სალამოზე ქასიმი და ისლამ-ბეიცი გამოცოცხლდნენ, მაგრამ მაჰომედ-შაჰი და ჯოლჩი ისევ იმავე მდგომარეობაში იწვენ, ბოდაედენ და ჩვენს კითხვებზე პასუხს არ იძლეოდნენ. ბოდვის დროს წამდაუწუმ ერთსა და იმავე სიტყვას იმეორებდნენ: სუ! სუ! (წყალი, წყალი).

შტაბად თვლებში მეცა ჩვენი მამალი, რომელიც ქათმების შორის დასეირნობდა. ხომ შეიძლება მისი სისხლი დაეღიოთ! ქასიმმა მამალს დანით კისერი მოსჭრა და წვეთ-წვეთად გადმოიღვარა სისხლი.

მაგრამ ეს ძლიერ ცოტა იყო. წყურვილისათვის მსხვერპლად ცხვარიც უნდა შეგვეწირა. მე და ისლამ-ბეი დიდხანს ვყოყმანობდით, გვენანებოდა ჩვენი ერთგული თანამგზავრი, რომელიც ფინიასავით ყველგან მოგვდედა, მაგრამ ქასიმმა საკითხი უფრო ადვილად გადაჭრა.

როდესაც მან ცხვარს ყელი გამოსჭრა, სისხლი ნაკა-

დუღივით ჩაიღვარა ვედროში, სადაც მაშინვე პირი შეი-
კრა. სისხლი ჯერ ისევ თბილი იყო, ჩვენ რომ კოვზებით
მივაღეჭით და ხვრება დავიწყეთ. მაგრამ, ოჰ, რა საძაგე-
ლი გემო და რა საზიზღარი სუნი ჰქონდა მას!

მე ერთი ჩაის კოვზიც ძლივს გადავყლაპე და მეტი-
ველარ შეეძელი. ყველამ უარი თქვა სისხლის დაღვევანზე
და ჯოლბარსს მთელი ვედრო დაუთმეს. ძალღმა ორჯერ-
ენა აუსვა და განზე გადგა.

რა ტყუილ-უბრალოდ დავლუპეთ საცოდავი ცხვარი!...
ისლამ-ბეიმ, რომელიც წყურვილმა გააგიჟა, ქვაბში აქ-
ლემების შარდი შეაგროვა, შიგ შაქარი და ძმარი ჩაუმა-
ტა, ცხვირზე ხელი მოიჭირა და დალია...

ერთი საათის შემდეგ ისლამ-ბეის პირის ლებინება
დააწყებინა და მას უკანასკნელი ძალღონეც წაერთვა.

ჯოლჩი, რომელსაც ტანჯვით თვალები გადმოკარ-
კლოდა, კარავთან დაჯდა და დაკლული ცხვრის ფილ-
ტვებს ღეჭვა დაუწყო. ხელები და სახე სისხლით მოთ-
ხუპნული ჰქონდა. იგი ნახევრად გიჟსა გავდა.

ჩვენი ბარგიდან გამოვარჩიე ის, რაც აუცილებლად
ვცანი: მარშრუტთა გეგმები, ქანთა ნიმუშები, ქვიშა, რუ-
კები, ხელსაწყოები, ქალაღდი და ჩემი საგზაო დღიურე-
ბი. ისლამ-ბეიმ აბღო სამი დღის საგზაღი, ფქვიღი, ჩაი,
შაქარი და რამდენიმე კონსერვის ყუთი. ამის გარდა, მან
გადაწყვიტა თან წამოეღო ჩინური ვერცხლის ფული,
რომღის ღირებულება დაახლოვებით 2.500 მანეტს უღ-
რიღა.

ისლამ-ბეის დაეინებუღი მოთხოვნით წავიღეთ აგრეთვე
სანათი, სანთღები, ვედრო, რკინის კეტი, პაპიროსები
და სიგარები. ჩვენს უკანასკნელ ნაბანაკარში დავტოვეთ
ტყვიღ-წამღით სავსე ორი ყუთი, კარავი ხაღიჩითა და
ღოგინით, ქსოღიღები, ქუღები, ხაღათები, ფოტოგრა-

ფული აპარატები, ათასი ფირფიტა, უნაგირები, სამგზავრო აფთიაქი და სხ.

ყველაფერი ყუთებში ჩავალაგეთ და კარავში შევდგით. იმედი გვქონდა, რომ თუ დაბრუნება მოვახერხებთ, ბარხანზე ამართული თეთრი კარავი კანდელივით გზას გვიჩვენებს.

რაც აუცილებელი იყო, ყველაფერი ხუთ ხურჯინში მოვათავსეთ და უნაგირ-მოხდილ აქლემებს გადავკიდეთ.

სალამოს 7 საათზე ჩვენი ქარავნის ზარები უკანასკნელად აუღარუნდენ... მაპომედ - შაჰმა და ჯოლჩიმ ვერ შეძლეს ჩვენთან ერთად წამოსვლა.

მე მივედი მათთან, შევეცადე რაც შეიძლება მოხერხებულად დამეწვინა და ვუთხარი, რომ ჩვენ აღმოსავლეთისაკენ წავალთ, იქ წყალს მოვძებნით და სავსე ვედროს მოვუტანთ. პასუხად ჯოლჩიმ რალაცა წაიბურტყუნა, ხოლო მოშაკვდავმა მაპომედ-შაჰმა ძლავსლა მოახერხა გამომშვიდობების ნიშნად ხელის დაქნევა.

ნელა დავიძარიტ ბანაკიდან. ჩემი საყვარელი ჯოლბარსი, მქლე, როგორც ჩონჩხი, თან გამომყეა.

წინ სიბნელე იყო და სიბნელეში ქვიშის ზღვა. მაგრამ მე კუნთებში ძალას ვგრძნობდი. მე არ მინდოდა უდაბნოში სიკვდილი! რა ნელა მივდივართ...

პირველი ბექობის მახლობლად დაგვეღუპა კიდევ ერთი აქლემი.

სიბნელეში გზას ვერ ვარჩევდით და ხშირად ოღრო-ოღროვებს ვაწყდებოდით. სანათი ავანთე და გასავლელის საძებნად წინ წავედი. კომპასი აღმოსავლეთის გზას მიჩვენებდა, სანათი კი ბარხანების ზედაპირს შუქსა ჰფენდა.

ისლამ-ბეი ბარბაციტ მომიახლოვდა და ჩემს ფეხებთან წაიქცა.

— მეტი სიარული არ შემიძლია!— ამოიხრიალა მან.

მე მივხვდი, რომ თუ აღმოსავლეთისკენ არ ვისწრა-

ფებ და წყალს არ ვიშოვნე, მაშინ უდაბნოს დრამის უკანასკნელი აქტი მთელი ქარავენის დაღუპვით დასრულდება.

მე და ქასიმმა ერთმანეთს გადავხედეთ. მან უკვე ზურგზე წამოიკიდა რკინის კეტი, ვედრო, თოკები და ყველაფერი, რაც ქის სათხრელად საჭიროა. მე თან წავიღე კომპასი, ზარი, ორი ქრონომეტრი, კონსერვი, შოკოლადი და ათი პაპიროსი. სწორედ შუალამე იყო, როდესაც ქასიმმა და მე ჩვენი ოდესღაც მდიდრული ქარავენის ნაშთები მივატოვეთ.

ოთხი აქლემი კისერ-გაწვდილნი ქვიშაზე წყნარად და უმოძრაოდ იწვენ.

ისლამ-ბეიმ თვალიც არ გამოგვაყოლა. მხოლოდ ჯოლბარსმა გაკვირვებით გვიყურა, ალბად ფიქრობდა, რომ ჩვენ წყლის მოსატანად წავედით და მალე დავბრუნდებოდით, ვინაიდან ქარავენი ადგილზე რჩებოდა.

ჯოლბარს თავზე ხელი გადაუხსვი. ეს ჩემი უკანასკნელი ალერსი იყო მისთვის.

ისლამ-ბეის ახლოს სანათი დაედგით, რომელიც ერთხანს გზას გვიშუქებდა მაგრამ, აი, ის ბარხანების იქით მიჰქრა და ჩვენ ყოველის მხრივ შემოგვეხვია კუნაპეტი ღამე უდაბნოს სამარისებული ღუმილით.

*
*
*

მე და ქასიმი ორ საათს შეუჩერებლივ მივაბიჯებდით. მაგრამ ფხვიერ ქვიშაზე სიარული არც ისე ადვილი იყო და ღონე რომ გამოგველია, წამოვწექით. ძალიან გრილი ღამე იყო და თეთრ ტანსაცმელში შეგვეცივდა... დილის 4 საათზე სიცივემ წამოგვახტუნა და ხუთ საათს ისე ვიარეთ, რომ არ შეგვესვენებია. შუადღისას საშინლად ჩამოცხა და უღონონი, შიშველ-ტიტველნი ჩვენს მიერ ამოთხრილ ორმოებში ჩავწექით. გათბებოდა თუ არა ორმო, ახალსა ვთხრიდით და წუთიერი სიგრილით ვტკებოდით.

ჩვენნი ერთადერთი თანამგზავრები იყვენ: კოლო და
ორი ბუზი; ალბად ქარს თუ შემოჰყოლიან. ცოტა წავი-
ძინეთ და ისევ აღმოსავლეთისაკენ გავეშურეთ.

უცბად ქასიმმა ხელი მტაცა. მან თავისი მახვილი-
თვალით ცის ტატნობზე თამარისკის მწვანე ბუჩქნარი
დაინახა. ჩვენ მისკენ გავექანეთ და მისვლისთანავე დავე-
ტაკეთ, მწვანე წიწვნარს ლეკვა დაუწყეთ. ბუჩქები ცო-
ცხალი იყო და არა დამქნარი. მისი ფესვები, როგორც
ჩანს, ყამირის წყლებს აღწევდნენ. მაშასადამე, ახლო-მახ-
ლო ზედაპირზედაც უნდა იყოს წყალი.

გადარჩენის იმედმა ძალღონე გაგვიორკეცა.

ხმელი ფიჩხი შევაგროვეთ და დიდი კოცონი დავან-
თეთ, რომელიც არემარეს ყვითელ შუქსა ჰფენდა. თუ
ისლამ-ბეი გამომჯობინდა, ეს ცეცხლი მას გზას აპოვნი-
ნებს. გარდა ამისა, თუ სადმე ახლოს მგზავრი იმყოფება,
მის ყურადღებასაც მოვიპყრობთ.

მე და ქასიმმა ძლივსძლივობით შევეყლაპეთ თევზის
კონსერვის ორიოდე ლუკმა და ცოტაოდენი შოკოლადი-
შოკოლადის კოლოფი დავიტოვე,--იქნება წყლის ამოსა-
ღებად გამოგვადგეს.

მაგრამ მეტი არავითარი მცენარეულობა აღარ შეგვ-
ხვედრია. მთელი დღე სიცხეში ვიბორიალეთ. ბოლოს და
ბოლოს, მოქანცულმა ქასიმმა იგივე სიტყვები წარმოს-
თქვა, რაც უკვე ერთხელ ისლამ-ბეისაგან გავიგონე:

— მე მეტს ვეღარ ვივლი.

ტანზე თითქოს კანის მაგივრად ყავისფერი ეტრატის
ტყავი შემოეჭიროთ—ხელის მიკარებისა გეშინია.

*
*
-

სამარისებური სიჩუმე იწვა, როდესაც ქასიმი დავტო-
ვე და მარტოთ მარტო გზას გავუდგეძი.

ვარსკვლავები ელექტრონის ლამპებივით ბუტავდენ. მივდიოდი და მესმოდა მხოლოდ ქრონომეტრის ტიკტიკი, ჩემი საკუთარი გულისცემის ხმასთან ერთად.

მაგრამ მზე ამოვიდა თუ არა, აღმოსავლეთით გარკვეულად გამოჩნდა ჰორიზონტული ზოლი. სიხარულისაგან შეგვრთი და თვალებს არ ვუჯერებდი, ვინაიდან ეს ზოლი ტყე იყო,—ტყე სანატრელ ხოტან-დარიას ნაპირზე. ტყე, რომელშიც იზრდება დიდრონი ხეები, ყვავილებით მორთული, ჩრდილიანი და გრილი!..

თავზე ხელებ-წავლებული ვიდექი და მოჯადოებულებით ვიყურებოდი შორს. წინ ბილიკი მოჩანდა და მასზედ—ნადირთა ნაკვალევი. ამ ბილიკს ჩემთვის გზის სწავლება და მდინარესთან მიყვანა შეუძლია.

ქანაობითა და ბარბაცით, მაგრამ მაინც მივდიოდი. რამდენჯერმე ხშირ ტევრებში გავები, ხელპირი დავიკაწრე და ტანსაცმელი დავიფლეთე. დაღლილობისაგან ხან ქვაზე ვჯდებოდი, ხან კუნძზედ.

უცბად ტყე შეწყდა და წინ ვაკე გადამეშალა. ამ ვაკეზე ბარხანები არ მოჩანდა—მაშ ესა ყოფილა ხოტან-დარიას კალაპოტი!

მაგრამ მდინარე კი ჯერ არ ჩანდა. მთელი დღე და საღამო მივდიოდი სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართულე-ბით. რატომ სამხრეთ-აღმოსავლეთით და არა აღმოსავლეთით, როგორც აქამდე მივდიოდი? ამას დანამდვილებით მეც ვერ გეტყოდით. მთვარე ანათებდა და ვცდილობდი დამენახა: ხომ არ გაიელვებს სადმე წყლის ზედაპირი...

უცბად ხშირ ბუჩქნარსა და ლერწამში მოვხვდი. ნახევრად წაქცეული ალვის ხე გზას მილობავდა. უეცრად შემომმესმა, თუ როგორ აფრინდა, იქვე სადღაც ახლოს, შეშინებული იხვი... გაისმა წყლის. შხაპუნი—და ერთი

წუთის შემდეგ გუბეს მივადექი, ცივი და წმინდა წყლით სავსე გუბეს.

ჯიბიდან საშოკოლადო კოლოფი ამოვიღე, წყლით ავაესე და სმა დავიწყე. ვინც წყურვილისაგან სიკვდილის პირამდე მისულა, მხოლოდ იმან იცის, თუ რა სასიამოვნოა წყლის დაღევა. სვი, სვი და სვი... წყალზე მშვენიერი და გემოიანი ამ ქვეყნად არაფერია. არც ერთი სასმელი! 10 წუთის განმავლობაში დაახლოვებით 3 ლიტრი დავლიე, ვინაიდან კოლოფში თითქმის სავსე ჭიქა ეტეოდა, მე კი ის 12-ჯერ დავცალე. ამ გრილ და სუფთა წყალთან ერთად ჩემს ძარღვებში სიცოცხლის ძალა იღვრებოდა. წყალი შედიოდა მთელი სხეულის ყველა ქსოვილებსა და ნასვრეტებში, რომლებიც ღრუბელივით იყდნებოდა. მაჯის ცემა ამიჩქარდა, სისხლი წინანდებურად დატრიალდა ძარღვებში. ტყავისავით დაქმუქნული კანი ისევ გასწორდა, მოქნილი და გლუვი გახდა.

არასოდეს სიცოცხლე ასეთი მომხიბლველი და თვალწარმტაცი არ მომჩვენებია:

მაგრამ ამ დროს მე გამახსენდა მომაკვდავი ქასიმი. იგი ადვილიდანაც ვერ დაიძვრება, თუ მე წყალი არ მივუტანე. უნდა ვიჩქარო, თორემ გვიანლა იქნება. ჩემი თუნუქის კოლოფი მეტად პატარაა. რაც ამაში წყალი ჩაეტევა, ქასიმის გაღიზიანებასაც ვერ ეყოფა, რა ვქნა, როგორ მოვიქცე?

უცბად ერთი რამე მომაგონდა: ფეხებზე წყალგაუვალე შვედური ჩექმები, მეცვა. აი რითი შემიძლია ქასიმს წყალი წაეულო!

საჩქაროდ ჩექმები გავიხადე და გუბეში ჩავუშვი. ჩექმები ბუყბუყით გაივსო. ფრთხილად ამოვიღე და წამოვედი. მე ვიცოდო, რომ ამ ჩექმებით მომაკვდავი აღამიანისთვის სიცოცხლე მიმაქვს.

მთვარის შუქზე ჩემს ნაკვალევს მივყვებოდი. თხელი წინდებით ტყეში სიარული არც ისე ადვილი იყო, წამდაუწუმ ტირიფებში ეკალი და წიწვი მესობოდა. მაგრამ კიდევ უფრო უარესი იყო, რომ მთვარე ღრუბლებში გაეხვია, ტყე ჩაბნელდა და ნაკვალევი დავკარგე.

წუმწუმა: გავკარი და ყიბლანის ხმარება ვცადე, მაგრამ ვერ მოვახერხე...

მე დავიყვირე: „ქასიმ“...

არავინ მიპასუხა.

ცოტაოდენი ხნის შემდეგ ხმელი ფიჩხის გროვას მივაწყდი და ცეცხლი წავუკიდე.

კოცონი ცამდის ავარდა. ცეცხლის ენები ალვის ხეებს ლოკავდნენ, მთელ ტყეს საზარელი ყვითელი სინათლე მოეფინა. შეუძლებელია, რომ ქასიმმა ვერ დაინახოს ცეცხლის შუქი, ან მისი ტყაცუნნი არ გაიგონოს. მაინც იგი არ მოდის.

სევდიანი ველოდი დილას. ირრჩრაჟა თუ არა, ისევ ხელი მოვაველე სავსე ჩექმებს (ერთი წვეთი წყალიც არ გასვლოდათ) და ჩემი ნათეხურების ძებნას შევუდექი.

მალე კიდევაც მივაგენი.

ქასიმთან რომ მივედი, იგი როგორც დავტოვე, — იმწაირადვე იწვა. ჩემს დანახვაზედ შეინძრა, თავს ძალა დაატანა და ამოიჩურჩულა:

— ვკვდები!

— წყალი გინდა? — დინჯათ ვკითხე.

მან ტუჩები მოილოკა და ნაღვლიანად ამოიკენესა:

— წყალი ვინ მომაოხრა?

მან არ იცოდა, რა იყო ჩექმებში.

თავი ავუწიე და ჩექმის ყელი პირთან მივუტანე. გაიგონა თუ არა წყლის ბუყბუყი, შეკრთა, ჩექმას მიაკვდა, დაეწათა და ერთბაშათ გადაყლაპა. მალე მეორე ჩექმასაც ასეთივე ბედი ეწვია.

წყალმა ქასიმიც ისევე ჯადოსნურად გარდაქმნა, როგორც მე“...

ორი დღის შემდეგ სვენ ჰელინი ქვიშაზე ორი ადამიანისა და ოთხი სახედრის ნათეხურებს წააწყდა. ქასიმი წინა დღეს წყალთან ჩამორჩა, ვინაიდან ჯერ სიარული ვერ შეეძლო. მალე მოგზაურმა ძროხის ზმუილიც გაიგონა და მიადგა მინდორს, სადაც მწყემსი ნახირს აძრვებდა.

მწყემსმა დაინახა ძონძებში გახვეული კაცი ლურჯი სათვალეებით და შიშისაგან შეჭყვირა.

— ა! ა!...

— სალამ ალეიქუმ! — შესძახა სვენმა.

მწყემსმა ნახირს თავი მიანება და „მოუსვა“, მაგრამ მალე დაბრუნდა და მეორე მწყემსი მოიყვანა, რომელიც მასზედ უფროსი და აზრიანი გამოდგა.

სვენმა დაიწყო მწყემსებთან ცხოვრება. ორი ხის ძირში თანჩატური გამართეს, შიგ სვენმა თავისი ხელსაწყობები, რუკები და უბის წიგნაკები დაალაგა და დარწმუნდა, რომ ხოტან-დარიას ნაპირზე გამართული მისი კაბინეტი არ ჩამოუვარდება სტოკჰოლმში დატოვებულ კაბინეტს.

რამდენიმე დღის შემდეგ მწყემსების ბინასთან ქარავანმა გამოიარა. მექარავნებმა უამბეს სვენს, რომ გუშინ მათ ტყის პირას უგონო მგზავრი და თეთრი აქლემი ნახეს. მომაკვდავი კაცი გონს მოაბრუნეს, მოამარაგეს ნიგვზით, ქიშმიშითა და პურით და აუხსნეს, რომ ქარავნისკვალს მისდიოს.

იმავე სალამოს სვენი გადაეხვია ქასიმსა და ისლამბეის, რომელთაც მოჰყვა დარბაისელი თეთრი აქლემი, ზურგზე ხურჯინ-გადაკიდებული.

ისლამბეიმ დაისვენა და თავის თავგადასავალს მოჰყვა. სვენისა და ქასიმის წასვლის შემდეგ იგი გონს მო-

ვიდა და მათ კვალს გამოედევნა. მან შენიშნა ამათმიერ დანთებული ცეცხლი და წახალისდა. თეთრი აქლემი და ჯოლბარსიც მას გამოჰყუვენ, მაგრამ ტყის პირთან ჯოლბარსი უგზოუკვლოდ დაიკარგა...

ისლამ-ბეიმ იცოდა, როგორ უყვარდა სვენს ჰქვიანი ჯოლბარსი. ბევრი უსტვინა და უძახა. ძაღლს, მაგრამ ამაოდ...

აქლემთან ერთად მდინარის მშრალ კალაპოტამდის მოვიდა, მაგრამ წყალი ვერ ნახა და სიკვდილის მოლოდინში იწვა მიწაზე.

აქ მას მექარაფნეებმა მიაგნეს. შემდეგ ისლამი ქასიმს შეხვდა და ერთად წამოვიდნენ.

მაგრამ ისლამ-ბეიმ, ამ პატიოსანმა და თავგანწირულმა ყაშლარელმა მარტოოდენ თავისი თავი კი არ გადაარჩინა სიკვდილის კლანჭებს... მან გადაარჩინა ბარგის ნაწილი, რომელიც სვენს შესაძლებლობას აძლევდა სამეცნიერო მუშაობა განეგრძო...

მაისის პირველ რიცხვებში^{* *} შევედეთის დედაქალაქს— სტოკჰოლმს გემი მიადგა.

ნავთსადგური დროშებით, მწვანე ტოტებით, ფერადი სანათურებითა და ყვავილებით იყო მორთული. ნაპირზე შეგროვილიყო სადღესასწაულოდ მოკაზმული ხალხი.

ერთის სიტყვით, ისეთივე ამბავი იყო, როგორც ნორდენშელდისა და პოლანდერის შეხვედრის დროს.

მაგრამ ეს გემი „ვეგა“ არ იყო და მის ბაქანზედაც ნორდენშელდი არ იმყოფებოდა. სხვა მგზავრებთან ერთად ამ გემის ბაქანზე იდგა და სტოკჰოლმს გასცქეროდა. პატარა ტანის, მაგრამ კუნთებიანი კაცი. მას ცხვირზედ სათვალეები ეკეთა, სახე ბრინჯაოსავით გარუჯული ჰქონდა. ეს იყო სწორედ ის პატარა ბიჭი, რომელიც ოდეს-

ლაც ნორდენშელდს გულის ფანცქალით ხედებოდა ამავე ნავთსადგურში. ეხლა ის უკვე ცნობილი მოგზაურია, აზიის მკვლევარი—სვენ ჰედინი.

ბიჰოს, ეს ქალი რომ დგას ნაპირზე, ალმა უნდა იყოს. როგორ გაზრდილა! თმაც დაწნული აღარა აქვს და კეთაზედ დახვეული ადევს.

— სვენ! სვენ!—ყვირის ალმა, მიაზღვევს გაზეთების კორესპონდენტებისა და ფოტო-რეპორტიორების გროვას, სადაც ფოტო-აპარატის საკეტები ჩხაკუნობენ. ალმა გაჯავრებულია: ვილაც უცხო ხალხი სვენს ხელს ართმევს, სვენი კი ალმას ვერა ხედავს. იქვე, განაპირას ჭალარა წვერიანი მოხუცი ლუდვიგი დგას, რომელსაც სვენის მიმართ ყველაზე უფრო მეტი უფლებები გააჩნია. მაგრამ მაინც თავის რიგს უცდის. ალმა მას შესჩივის.

— მამა, უყურე, სვენს ყველა ხელს ართმევს, ჩვენ კი...

— შეილო, ნუ ჩქარობ! სვენი უკვე აღარაა ჩვენი. სვენი ყველასია. ეს მე ძალიან მახარებს!

— საძაგლობაა! ჯავრობს ალმა.

სვენს ყვაილებს აყრიან, როდესაც იგი მოხუც მამას და დას ეხვევა. მას ეჩქარება, ვინაიდან სახლში თმა-მოვერცხლილი დედა ნავთსადგურის გზას გაჰყურებს...

ველოსიპედით მოსიარულე ფოსტალიონს ყოველდღე მრავალი წერილი და მოსაწვევი ბარათი მოაქვს ჰედინების სახლთან და თავის ჩანთას აქა სცლის. სვენიც დროგამოშვებით მოხსენების წასაკითხად მიდის კოპენჰაგენში, ლონდონში, პარიზში, ბრიუსელში, ბერლინში, ან პეტერბურგში. მთელი მსოფლიოს პრესა ქება-დიდებას მიუძღვნის გამბედავ მკვლევარს.

სასტუმრო ოთახის კუთხეში ისევ „წინაპრები“ სხედან: ბიძია ქრისტეფორე, რომელმაც ინგლისელი ქალი შეირთო ცოლად, დეიდები: ავგუსტა და აგატა. რა თქმა უნდა, ისინი სვენს აღარ დასცინიან.

დეიდა ავგუსტამ პირველად დაარღვია სიჩუმე:

— ერთი მითხარით, ვის წაგიკითხავთ სვენის წიგნი „ცალიერი აზია“?

ბიძია ქრისტეფორე გამოეხმაურა:

— მე წაგიკითხე, მაგრამ იმ წიგნს „ცალიერი აზია“ კი არ ეწოდება, არამედ „უდაბური აზია“. უნდა მოგახსენოთ, რომ სვენის მართლაც უდაბნოს მგონად არის შობილი. რომ იცოდეთ, როგორ აღწერს უდაბნოს, ოჰ, როგორ აღწერს!

ბიძია წიგნის ქებამ გაიტაცა:

— ის წიგნი ორი ნაწილისაგან შესდგება. ორი დიდ-რონი ტომია. ჯერ ზურგზედ დაწოლილი ვკითხულობდი, მაგრამ ხელები დამეღალა მათი სიმძიმით. მაშინ მუცელზე გადავტრიალდი. იცით, ასეთ მდგომარეობაში კითხვისაგან მუცლის კუნთები ძალიან გამიმავრდა. ჩემი მეუღლე გეტყვით, რომ ეს ძალიან სასარგებლოა და...

მაგრამ დეიდა ავგუსტას მრისხანე თვალები სიტყვას შუაზედ აწყვეტინებენ.

— ჩვენ ის კი არ გვინდა გავიგოთ, თუ რას გვეტყვის მეჯრი შენი მუცლის კუნთების გამავრების შესახებ, — ჯავრობს დეიდა ავგუსტა. — არამედ ის, თუ შენ რას იტყვი იმ ორი წიგნის შესახებ, მუცელზე დაწოლილმა რომ წაიკითხე. რა სარგებლობა მოგიტანეს?

— ოჰ, ძალიან. დიდი სარგებლობა! მათი მეოხებით წონაში ორი კილო მაინც მომაკლდა და ვინაიდან მე საერთოდ...

— ბრიყვო!

გაბრაზდენ დეიდები ძმის გულუბრყვილობით.

მეჯიმ სვენს დაუქირა მხარი, აღმაც ჩაერია; ბოლოსათვის სვენიც შემოვიდა ოთახში და ამიტომ კამათი ახალგაზრდობის გამარჯვებით დასრულდა.

სვენის ახალი თავგადასავალი თურანში

სტოკჰოლმში სვენი ბევრ ხანს არ დარჩენილა. მის წინაშე წამოიჭრა შუა აზიის სხვა უცნობი ნაწილების გამოკვლევის საკითხი.

— მე გამიგონია ძველი თქმულება იმის შესახებ, რომ გობის უდაბნოში, მოძრავი ქვიშის ბარხანების ქვეშ დამარხულია უძველესი ქალაქი ლილანი.— უთხრა სვენმა თავის დედამას და აღმას.

— მეც სადღაც წამიკითხავს.— კვერი დაჰკრა ლუდვიგ ჰედინმა.

— უფრო სწორედ რომ ვთქვათ,— განაგრძო სვენმა.— ეს თქმულება კი არ არის, არამედ ისტორიულ წყაროებში შენახული ამბავი. მე ბევრი ვიფიქრე ამ საკითხზე...

— შენ ეგ ძველი ქალაქი უთუოდ უნდა გათხარო, სვენ!— უთხრა დედამ, რომელიც თავისი შვილით ამაცობდა.

სვენს მაგიდას მიუჯდა და მსჯელობა დაიწყო:

— მე გავივლი ასთინგ-ტალას პარალელური ქედების შორის, აღმოსავლეთისაკენ— 400 კილომეტრის მანძილზე, გადავალ ანამბარულნ-ულას მთებზე და იქიდან ჩრდილოეთისაკენ გობის უდაბნოს გადავჭრი. თან წავიყვან რვა კაცს! მათ შორის ერთი რუსი იქნება, ერთიც ყაზახი—სახელად შაგდურ და ერთიც ჩინელი—ლილოი. უკვე დიდი ხანია, რაც მათთან მიწერ-მოწერა გაუაჩადე.

ამ მოგზაურობაში სვენს ყველანი ხელს უწყობენ: აღმამ ძალის ლეკვი „პატარა“ აჩუქა; მეჯიმ, ბიძია ქრისტეფორეს ცოლმა მოახერხა ექსპედიციის მოსაწყობად საჭირო ფულის შოვნა და სხვა და სხვა სამეცნიერო საზოგადოებაში 40.000 კრონა მოუგროვა სვენს.

ძველი ქალაქის—ლიუ-ლანის გარდა სვენს იზიდავს შუა აზიის მეორე ქალაქი, რომელიც აგრეთვე უძველესი ქალაქია, მაგრამ ლიუ-ლანისავით ქვიშა-წაყრილი არ არის. პირიქით, იგი ეხლაც ტიბეტის დედაქალაქად ითვლება. ესაა ლჰასსა, სადაც ცხოვრობს ტიბეტელების „ცოცხალი ღმერთი“ და ბუდდას მოადგილე—დალაი-ლამა.

ლჰასაში მისვლა ევროპელებს აკრძალული ჰქონდათ, ვინაიდან ჩინელებსა და ტიბეტელებს არა სურდათ თავის უწმინდეს ქალაქში ურწმუნო უცხოელები შეეშვათ. ისინი აკავებდნენ და ხშირად აპატიმრებდნენ კიდევაც მოგზაურებს, რომლებსაც ტიბეტის ზეგანებზე თვალს მოჰკრავდნენ.

სვენ ჰედინამდე დაახლოვებით ორი საუკუნის განმავლობაში მრავალი ევროპელი მოგზაური შეეცადა ლჰასაში მისვლას, მაგრამ ზოგი გზაში დაიღუპა, ზოგი კი გაჰკირვებამ და ტიბეტელების სიმკაცრემ უკანვე გამოაბრუნა. ლჰასიდან მიმავალ ყველა გზებზე შეიარაღებული რაზმები და ციხე-სიმაგრეები იდგა. ვერც პრევივალსკიმ და ვერც სხვა გამბედავმა მოგზაურებმა ვერ მოახერხეს ნატვრის ასრულება.

სვენმა ტიბეტზე მოგზაურობის ერთერთ მიზნად ლჰასაში მისვლა დაისახა.

* * *

ახალ წელს სვენი უდაბნოში შეხვდა.

აღმას ნაჩუქარს ლეკვს „პატარას“ ხუმრობით ყური აუწია და უთხრა:

— გილოცავ ახალ წელიწადს!

უზახი შაგდური თოფის მარჯვე მსროლელი გამოდგა, გზა და გზა ბევრს კაკებესა ხოცავდა. 12 იანვარს.

ქარავეანი გობის გადახრუკულ უდაბნოს მიადგა. ვინაი-
დან ამ უდაბნოში ერთი წვეთი წყალიც არ მოიპოვებოდა,
ამიტომაც თან ხუთი ყინულით სავსე ტომარი წაიღეს.

გარეული აქლემების ნასიარულეის გარდა, უდაბნო-
ში სიცოცხლის ნიშანიც არ ჩანდა. მალე ყინული გამო-
ელიათ და აქლემებს აღსასრულის დღე მოუახლოვდა, მა-
გრამ სვენმა შემთხვევით წყაროს მიაგნო და წყლის მა-
რაგიც განაახლა.

ასტრონომიული ხელსაწყოების შემწეობით სვენმა გა-
ნსაზღვრა ქალაქ ლიუ-ლანის ადგილმდებარეობა და მალე
იპოვა ქვიშა-წყარილი 19 სახლი. მაშინვე ყველანი ქვი-
შის თხრას შეუდგნენ. სვენი კარგ ჯილდოს დაჰპირდა თა-
ვის თანაშემწეებს, თუ ისინი წარწერიანი ქალაქის ნა-
გლეჯს მაინც იპოვნიდნენ. მაგრამ ჯერჯერობით აღმოჩნდა
მხოლოდ წითელი ქსოვილის ნათლეთები, თმა, შინაური
პირუტყვის ჩონჩხები, თიხის ჭურჭლის ნამტვრევები, ჩი-
ნური ლითონის ფული და სხვა წვრილმანი.

ერთერთ სახლში ყველაფერი ისევე ელაგა, როგორც
იგი 1500 წლის წინად პატრონმა დატოვა.

შაგდური ყველაზე უფრო ბეჯითად მუშაობდა. მან
იპოვა ბუდისტების ტაძრის ნაშთი. ოდესღაც ეს მეტად
კოხტა და ლამაზი შენობა იქნებოდა; მის გარშემო გა-
ფენილი იყო სახლები, კოშკები, ლობეები და ბალები.

ეხლა კი აქ სამარისებური სიჩუმე სუფევდა.

ქვიშიდან ამოათრიეს ხიდან გამოთლილი ბუდდას ქან-
დაკება და ჩუქურთმები. შემდეგ შაგდურმა წარწერებით
აქრელებულ ფიცარსაც მიაგნო და სვენისაგან დაპირე-
ბული ჯილდო მიიღო. მალე გოლახმაც დაწერილი ქა-
ლალდი იპოვნა და ჯილდო გაიკრა.

ბოლოს და ბოლოს 36 ქალაქის ნაგლეჯი აღმოა-
ჩინეს და ამის გარდა, აგრეთვე 120 ბამბუკის ჯოხი სხვა-
დასხვანაირი წარწერებით.

როგორც შემდეგში გამოიჩვენა, ეს საბუთები მეორე საუკუნეს ეკუთვნოდა და ამგვარად დედამიწაზე უძველეს შენახულ ხელნაწერებს წარმოადგენდა.

ეს ხელნაწერები განსაკუთრებით იმით არის შესანიშნავი, რომ მათში მოქცეული ცნობების მეოხებით შესაძლებელია ლიუ-ლანის ყოფა-ცხოვრების სურათის აღდგენა. მაგალითად, ერთერთ ბამბუკის ჯოხხედ სწერია:

„სამხედრო მართველობა. სია იმ ჯარისკაცებისა, რომლებიც მეოთხე წელს მეექვსე თვეში გაიგზავნენ და მივიდნენ კაი-ხანგის ბანაკში. სია დეზერტირებისა და მოკლულებისა და სხ.“

ამავე ხელნაწერების მიხედვით გამოიჩვენა, რომ ლიუ-ლანს ჰქონია საკუთარი ქარვასლა, საავადმყოფო, ფოსტა, ბუდდას ტაძარი და მრავალი ლატაკთა ქოხმახები. ლიუ-ლანელ მდიდრებს ჩინეთიდან მოსდიოდათ აბრეშუმი, ხალიჩები, რომისა და სირიის მინა, საყურეები, ფირუზის სამაჯურები, ბრინჯაოს კოვზები და ქინძისთავები და სხ. მე-4 საუკუნეში მტრებმა შემუსრეს ჩინეთის ბევრი ქალაქი და მათ შორის ლიუ-ლანიც...

* *

ქალაქ ყარღალიკში ცხოვრობს „ამბანი“—ე. ი. მანდარინი ანუ თავადი. სახელად მას ლი-დარინს ეძახიან.

გაიგო თუ არა ლი-დარინმა, რომ მის სამფლობელოში ვიღაც ევროპიელი სწავლული იმყოფება, რომელიც „საიდუმლო ფქსპედიციებს“ აწყობს, მაშინვე დილის 6 საათზე სვენ ჰედინის ბინას მიადგა.

სვენი ჯერ ისევ ლოგინში იწვა, მაგრამ ამას სტუმარი უხერხულ მდგომარეობაში არ ჩაუყენებია. ამბანი საწოლის ნაპირზე ჩამოჯდა და იატაკზე სვენისათვის მოტანილი ძღვენი გაშალა: ბრინჯი, ცხვრის ხორცი, პურისა და ქადის ფქვილი, ქერი ცხენებისათვის და... შეშა.

ლი-დარინის სტუმართმოყვარეობამ სვენზე ძლიერ იმოქმედა. მეორე დღესვე სვენი მას ეწვია. ამბანის ეზოში სვენის მოსვლას ზარბაზნის დაქვეებით მიესალმენ, ცხენი დაუფრთხეს და სვენი კინალამ ჩამოაგდეს.

ამბანმა სტუმარს უხვი „დასტარხანი“ შესთავაზა — ნაირ-ნაირი მსხალი, ფორთოხალი, ქიშმიში და ნუში. სტუმარიც და მასპინძელიც იატაკზე ფეხებ-მოკეცილი დასხდენ და მუსაიფი გააბეს:

— თქვენ ყაშლარში მიდიხართ?

— არა. ყაშლარში აჩა!

— აჰა! მაშ იარკენდში მიხვალთ?

— არა, მგონია არც იარკენდში მომიხდება წასვლა.

— ძალიან სასიამოვნოა. იარკენდში საშინელი ავადმყოფობა იცის—ჩიყვი. თუ ვინმე უცხოელი იარკენდში ჩავა, მაშინვე ჩიყვი ამოსდის. ჩიყვი სიმსივნეა, კაცის თავის ოდენა და ძალიან უშნო ხორცმეტი.

— დიახ, რა თქმა უნდა, ლამაზი არ არის, როდესაც ადამიანს ერთ თავზე მეორე თავი ამოსდის, მაგრამ ვინაიდან მე იარკენდში არ მივდივარ, ამიტომაც არ მეშინია. ამბანი თავს აკანტურებს:

— კეთილი და პატიოსანი!... მაშ. ალბად ლობ-ნორის ტბაზე მიბრძანდებით?

სვენს ჩინელის კითხვები არ ესიამოვნა. გამოცდილებით იცის, რომ როდესაც ადგილობრივი ხელისუფლება ყურადღებას აქცევს ექსპედიციის მიზანს, ამას ექსპედიციისათვის უსიამოვნო შედეგები მოსდევს. მოგზაურებს შუა გზიდან უკან გამოაბრუნებენ. ამიტომაც სვენი ეშმაკურ პასუხს აძლევს:

— მე მაინტერესებს აქაური გარეული აქლემები.

მინდა მივაგნო მათს სამშობლოს...

იმავე დღეს სვენმა ბარგი ჩაილაგა და ყარღალიკი მიატოვა. იგი გაემართა ლობ-ნორის ტბისაკენ, რომელ-

შიც მდინარე თარიმი ჩადის. აქ მან ნავით იცურა ტბაზე, შემდეგ ასეთივე ცურაობა ყარა-ყულის ტბაზედაც გაიმეორა, თან ახალ მარშრუტებს იკვლევდა.

ლობ-ნორის ტბასთან სვენმა შეაჯამა თავისი მოგზაურობის შედეგები და კმაყოფილი დარჩა, ვინაიდან უძველესი ქალაქების გარდა, მან შეისწავლა მდინარე ქერიმდარიას ხეობა სათავიდან—ბოლომდის, გამოიკვლია თარიმის რთული სისტემა და ლობ-ნორის „თეთრი ლაქა“—ძნელი და მომქანცველი მუშაობის შემდეგ სვენი დასასვენებლად ხოტანისკენ გაემგზავრა.

ხოტანის გზაზე მდებარეობს სოფელი აკალიკი. აქ მისვლისთანავე სვენმა აქლემები ანდიჯანელ ვაჭარს მიჰყიდა, ვინაიდან მათი თან წაყვანა შეუძლებლად სცნო.

სვენს ძლიერ დაენანა საყვარელი ცხოველების მოშორება, მაგრამ გულის გასართობად ძაღლებს ეთამაშებოდა. „პატარას“ გარდა, მას ჰყავდა ძაღლი „იოლდაში“ რომელიც განებივრებული ჰყავდა. ერთხელ „იოლდაში“ ლამე სვენი გააღვიძა ღრენითა და წკმუტუნით. სვენმა ელექტრო-სანათი გააშუქა და დაინახა, რომ კარავის მიწაზედ, სწორედ ზის ბალიშის ახლო შხამიანი მორიელი დაცოცავდა. ამგვარად კვიანმა ლეკვმა თავისი პატრონი სიკვდილს გადაარჩინა.

ჩაკალიკიდან წასვლის წინ სვენმა ადგილობრივ ჩინელ ამბანს თავისი სასტუმრო ბარათი და პასპორტი გაუგზავნა.

ამბანმა თარჯიმანის საშუალებით მოგზაურს შარი მოსდო და ისეთი პასპორტი მოითხოვა, რომელიც პეკინში შემოწმებული იქნებოდა. სვენი ადგა და მოსალაპარაკებლად თვით ამბანთან მივიდა.

— თქვენ საეკვო ვინმე ხართ!—უთხრა ჩინელმა ადმინისტრატორმა სვენ ჰედინს.—მე თქვენ დაგაპატიმრებთ და ყარა-შარში გაგზავნით.

საქმე გახათაბაღდა, მაგრამ სვენმა იცოდა, თუ როგორი მოქცევაა ამ შემთხვევაში საჭირო. ამიტომაც მან უღარდელად განზე გადააფურთხა და ამბანს განუცხადა:

— ხვალვე მე ჩერჩენში მივდივარ, იქიდან კი ხოტანს წავალ.

ამბანმა უპასუხა:

— ხვალვე დაგატუსაღებთ და ათი ჯარისკაცის თანხლებით ყარა-შარში გაგამგზავრებთ.

სალამოზე სვენის ბინას მოადგა ჩაკალიკის გარნიზონის უფროსი ში-დარინი, რომელსაც მისი დაპატიმრება ჰქონდა ნაბრძანები.

ში-დარინმა „აუხსნა“ სვენს, რომ ამის მიზეზი პასპორტის უქონლობაა. სვენი გაბრაზდა:

— რას აგიჩემებიათ ეგ პასპორტი, სულ მაგას რომ გაიძახით? მე როდესაც არაქათ-გამოცლილი თაკლა-მაკანის უდაბნოზე მივფორთხავდი, მაშინ პასპორტს არავინ არ მთხოვდა, ეხლა კი...

ში-დარინმა თვალეზი დააქუციტა და შეჰყვირა:

— მაშ თქვენ ხართ ის ჯაცი, რომელმაც თაკლა-მაკანი გაიარა და კინალამ თავის ქარაევანთან ერთად დაიღუპა?

ში-დარინმა დიდის ამბით დაიჩოქა და სვენს ალტაცებით მიაპყრო მზერა.

შემდეგ ორივენი დასხდნენ და შუალამემდის საუბრობდნენ. სვენმა აჩვენა ჩინელს თავისი მარშრუტები და ნახატები, გაუწიარა თავისი მოსაზრებები ლობ-ნორის ტბისა და მისი მნიშვნელობის შესახებ.

მეორე დღეს სვენი ში-დარინს ესტუმრა. ჩინელმა აჩვენა მას თავისი მარშრუტების გეგმა, რომლებიც მან ჩაკალიკის სამხრეთით მდებარე მთიან არემარეებში გადაიღო; აჩვენა აგრეთვე ინგლისური ყიბლანები და სხვა საზომი ხელსაწყოები. შემდეგ ციხე და იარაღის საწყობები დაათვალიერებინა.

სვენმა ჰკითხა:

— მე როდისღა დამაპატიმრებთ?

ში-დარინმა მიუგო:

— წაბრძანდით, თუ გნებავთ, ჩერჩენში; მართალია, ამბანმა თქვენი დატუსალება მიბრძანა; მაგრამ გარნიზონის უფროსი მე ვარ და არა ამბანი, ამიტომაც ამბანს არც ერთ ჯარის კაცს არ მივცემ. გზაში რომ ხრიკი არ მოგდონ, მცველებს გამოგაყოლებთ.

გახარებული სვენი გულიანად იცინის, თეთრ და წვეტიან კბილებს აელვარებს.

გამგზავრებამდის ში-დარინმა სვენს საჩუქარიც გამოუგზავნა—ბლომად შაქარი და თამბაქო. ქარავანმა ერთი თვე იარა და ხოტანს მიადგა. აქ სვენს გაზეთები, წიგნები, ჟურნალები და შინაური წერილები დახვდა. მაგრამ უფრო გასაოცარი ის იყო, რომ აქვე ვილაცას მოეზიდა თაკლა-მაკანის უდაბნოში დატოვებული ნივთები: შვედური რევოლვერი, ხალიჩები, ფოტოგრაფიული აპარატი...

*

სვენს უთხრეს, რომ ეს ყველაფერი ში-დარინმა გამოუგზავნა. სვენი ამ განმარტებით არ დაკმაყოფილდა და საქმის გამოძიებას შერლოკ ჰოლმსის ოსტატობით შეუდგა.

გამოირკვა შემდეგი:

ამ რევოლვერს ატარებდა ვაქარი იუსუფი—ერთი იმ ვაქართაგანი, რომლებმაც უდაბნოში მომაკვდავ ისლამბეის წყალი დააღვინეს. ეს რევოლვერი თეთრი აქლემის ხურჯინში იღო.

შემდეგ იუსუფმა რევოლვერი დასავლეთ-თურანის ვაქართა აღსაჰკალს აჩუქა. აღსაჰკალი ძალიან დაინტერესდა და ცდილობდა გამოეკვლია, თუ საიდან იშოვა იუსუფმა ეს ძვირფასი ნივთი. იუსუფმა აღიარა, რომ მან

რევოლუციური საჩუქრად მიიღო სოფელ თავექ-ყელის უფროსის—თოდლა-ბეკისაგან.

მაშინ აღსაჰკალმა, რომელსაც „სკოტლანდ-იარდის“ მაძებარის ნიჭი შესწევდა, სოფელ თავექ-ყელში ჯაშუში გაგზავნა, რომელიც თოდლა-ბეკს მოჯამაგირე მწყემსად დაუდგა.

ერთხელ, როდესაც მწყემსი თავისი უმნიშვნელო ხელფასის მისაღებად მივიდა, თოდლა-ბეკი სამ მონადირესთან ერთად სკივრებთან ისხდენ და ხალიჩაზე ისეთი ნივთები დაელაგებინათ, რომლებიც მხოლოდ ევროპიელებს შეიძლება ჰქონოდათ.

ჯაშუში-მწყემსი მაშინვე უკან გამობრუნდა, ცხენს ზურგზედ მოახტა და ხოტანში აღსაჰკალის ბინასთან მიაქენა. აღსაჰკალმა ყველაფერი ში-დარინს მოახსენა, ში-დარინმა კი თავექ-ყელში რაზმი გაგზავნა ბეკის სახლის გასაჩხრეკად.

მაგრამ ბეკი თითონაც გამოქნილი კაცი იყო. მწყემსის დაკარგვა შეამჩნია თუ არა, მაშინვე ყველა ნივთები ხოტანში წაიღო, რომ აქედან ში-დარინისათვის გაეგზავნა.

ში-დარინმა მონადირეებს ყველაფერი გამოჰკითხა. გამოირკვა, რომ მელის ნაკვალევმა ისინი მალალ ბარხანთან მიიყვანა, სადაც მელას თათებით ფქვილი ეთხარა. მონადირეებმა ქვიშა გათხარეს და კარავს მიაგნეს. შემდეგ კარავში ნაპოვნი ნივთები სახედრებს აჰკიდეს და თოდლა-ბეკს მიუტანეს.

ასე მოულოდნელად დაიბრუნა სვენმა თავისი ხელსაწყოები, აფთიაქი, ნავთის სამზარეულო და ფოტო-აპარატები. ამბანმა გაასამართლა ქურდები და მიუსაჯა აენაზლაურებიანთ სვენისათვის დაკარგული ნივთების ღირებულება.

შენი ცდილობს მიაღწიოს დაღაი-ლა- მას სატახტო ქალაქს

ტიბეტი, რომელზე მოგზაურობაც სვენმა განიზრახა, წარმოადგენს უზარმაზარი მთაგრეხილებით გარემოცულს, აზიის ცენტრალურ ნაწილს. ესაა აზიის ვეებერთელა კუზი, რომელიც ზღვის დონიდან საშუალოდ 4—5 კილომეტრის სიმაღლეზეა ამართული. ინდოეთის ოკეანიდან და სამხრეთ აზიის ნახევარ-კუნძულებიდან ტიბეტი გამოყოფილია ჰიმალაის მთაგრეხილით. ჰიმალაის ქედზე ამართულია მსოფლიოში უმაღლესი მწვერვალები (ევერესტი, კანჩენჯუნგა, დაპსანგი და სხ.), რომელთა სიმაღლე 8.000 მეტრს აღემატება. ასეთია ტიბეტის სამხრეთი საზღვარი.

ჩრდილო საზღვარსაც თითქმის ასეთივე მაღალი და თოვლ-ყინულით შემოსილი კუენ-ლუნის ქედი შეადგენს, რომელიც აღმოსავლეთ თურანსა და ტიბეტს განაცალკევებს. დასავლეთით ტიბეტი პამირსა და ჰინდუ-კუშს ებჯინება. რაც შეეხება აღმოსავლეთ საზღვარს, მისი გავლება ზუსტად შეუძლებელია, ვინაიდან ამ მხარეზე ტიბეტის მალლობი დადაბლებას იწყებს და ეშვება ჩინეთში. აქ ჩინეთის დიდ მდინარეებს—ჰუან-ჰეს, იან-ცზი-ცზიანს და ბევრ სხვას მთებში ვიწრო და ღრმა ხეობები ჩაუთხრიათ.

მაგრამ თვით ტიბეტიც მაღალი ქედებით არის დასერილი. ეს ქედები მეტწილად გაჭიმულია დასავლეთიდან—აღმოსავლეთის მიმართულებით, ე. ი. ჰიმალაის პარალელურად. ქედების შორის მოქცეულია ზეგნები, სადაც მრავალი ტბაა. ზეგნებისა და ტბების საშუალო დონე ზღვასთან შედარებით 4—5.000 მეტრით მაღლაა.

კავკასიონზედ მარადიული თოვლი უკვე 3.000 მეტრის

სიმაღლიდან ფარავს ფერდობებს. ვინაიდან ტიბეტი კავ-
კასიონზე გაცილებით უფრო სამხრეთით მდებარეობს
(საშუალოდ, სიგანედის 15 გრადუსით) და მისი ჰავაც
ძლიერ მშრალია, ამიტომ ტიბეტში თოვლის საზღვარი
გაცილებით უფრო მაღლა მდებარეობს. სხვა და სხვა
მკვლევარების მიერ ჩატარებულმა გაზომვებმა ნათელჰყვეს,
რომ თვით ჰიმალაის ქედის სამხრეთ ფერდობებზედაც კი
რომლებსაც ინდოეთის ოკეანე მუსსონების საშუალებით
ბევრ ატმოსფერულ ნალექს აწვდის, თოვლის ხაზი დაახ-
ლოვებით 4.900 მეტრის სიმაღლეზე გადის, ჩრდილო
(მშრალ) ფერდობებზე კი 5.600 მეტრზე. რაც შეეხება
კუენ-ლუნს, აქ ალაგ-ალაგ თოვლის ხაზი 6.000 მეტრის
სიმაღლეზედაც ადის!

ამის გამო თოვლიანი მინდვრები და ყინვარები ტი-
ბეტში მხოლოდ მაღალ მთაგრეხილებზეა განვითარებუ-
ლი. ტიბეტის უდიდესი ყინვარების (რონგბუკის, ბიაფო,
ბალტორო) სიგრძე 40—50 კილომეტრს აჭარბებს*). მთა-
გრეხილებზე ჩამოწოლილი თოვლ-ყინულის მთლიანი ზო-
ლების სიგანე 100 კილომეტრს აღწევს, სიგრძე კი ათა-
სეული კილომეტრებით განიზომება.

რაც შეეხება ტიბეტის უფრო „დაბალ“ ნაწილებს,
ე. ი. ზეგნებს, მათი ბუნების შესახებ კარგ წარმოდგენას
იძლევა ფ რ ე ნ ს ი ს ი უ ნ გ ხ ე ბ ე ნ დ ის აწერილობა:

„წვიმების იშვიათობის გამო მდინარეებს ჯერაც ვერ მოუ-
სწრიათ ტიბეტის ზეგნების დახრამღა და ისინი ვაკეებს წარმოა-
დგენენ.

„ამიტომაც ტიბეტის ზეგანს ღრმა ღეობები არ გააჩნია. აქ

*) დედამიწაზე უდიდესი მთის ყინვარი მდებარეობს პამირზე
და ცნობილია ფედჩენკოს ყინვარის სახელწოდებით. მისი სიგრძე
77 კილომეტრს უდრის. თითქმის ასეთივე სიგრძის მქონეა ტიან-
შანზე ინილჩეკის ყინვარი (ხან-ტენგარის მასივი).

სრულიად ვერ იპოვნით იმ კლდეკარების აჩრდილსაც კი, რომლებიც ასობით და ათასობით გხვდება ჰიმალაის სამხრეთ ფერდობებზე. უწვიმობის მეოხებით აქ მცენარეულობაც ლატაკია, ხოლო ამ უკანასკნელი გარემოების გამო ტიბეტის ცხოველთა სამყაროც ღარიბია. თხელი მცენარეული საფარველი ვერ იცავს კლდეებს და ნიადაგს ტემპერატურის რხვეისაგან; ტიბეტის ზედაპირი დღისით მზის შუქზე ხურდება, ღამე კი სწრაფად ცივდება, რის გამოც ტიბეტი განირჩევა ჰავის სიმკაცრითა და მძაფრი ქარებით.

„თითქმის მუდამ ლურჯი ცა, მზის განუწყვეტელი კაშკაში, სასტიკი ქარი, სიცხე-სიცივის მორიგეობა, ყინვა, შიშველ-ტიტველი ადგილები—ასეთია ტიბეტის დამახასიათებელი თვისებები. ეს უკანასკნელნი დიდ სიმალღესთან ერთად აქ მოსულ ვეროპელებს სიცოცხლის ბალისს უკარგავენ და მათ ცხოვრებას თითქოს ანახევრებენ. ტიბეტში უცხოელები განიცდიან ე. წ. „სასიცოცხლო სევდას“ (tedium vitae ლათინურად).

„თქვენ გასცქერით ამ გადაშლილ მინდვრებს და ისინი უდაბნოდ გეჩვენებათ. ძნელი წარმოსადგენია, თუ რით იკვებებიან აქაური ოცხალი არსებები. და უცბად თქვენ ხედავთ იაკებისა და ცხვრების ჯოგებს. თუ ყურადღებით დააკვირდებით, შეამჩნევთ, რომ ზეგანზე აქა-იქ გაფანტულია თხელი ბუჩქნარი და ბალახბულახი. ზამთრობით ცხოველები ჩლიქებით თოვლსა თხრიან და ამ ლატაკურ საკვებს პოულობენ. მაგრამ მაინც ზამთრობით პირუტყვი დიდ სიმშოლს განიცდის; გაზაფხულზე ტიბეტელების ცხვრები მხოლოდ ძვლებისაგან შესდგებიან, რომლებზეც ქურქია, გადაკრული.

„შინაური პირუტყვის გარდა, ტიბეტში გარეული ცხოველებიცაა: იაკი, კურდღელი, ჯეირანი, „პიკასები“ (პატარა მღრღნელი ცხოველები), კანჯარი (გარეული ვირი), მგელი და მელა. ფრინველებიდან აღსანიშნავია „ცის ტოროლა“, მთის კილყვავი, როქო, კაკაბი, მტრედი, მთის მერცხალი, ბელურა. ევროესტის ექსპედიციის მონაწილემ—უოლოსტონმა 1921 წელს ტიბეტზე გუგულიც ნახა, რომელიც ლჰასაში გაყვანილი ტელეგრაფის მავთულზე იჯდა. ყველა ამ ფრინველებზე ნადირობენ არწივები, ქორები და მიმინო“... *)

*) The epic of mount Everest by sir Frausis Uoung Nusbaud.

თემერლიკიდან სვენმა ოთხი ეტიკი წაიყვანა: რაბზანგი, აბდული, რაჰიმ-ალი და მაჰომედ-იზა.

გადაწყვიტა რა ლობ-ნორის ტბის საილუმლო, სვენ ჰედინმა თავისი ყურადღება ტიბეტს მიაპყრო. მართალია, მას აქამდისაც ბევრი უმოგზაურნია ტიბეტის ჩრდილო ნაწილში, მაგრამ ამ ილუმალი ქვეყნის გულში ჯერაც ვერ შესულა.

სვენს უკვე მთელ ტიბეტში სახელი აქვს განთქმული, როგორც გამბედავ მოგზაურს. ტიბეტელები მას უწოდებენ ხან „უდაბნოს მბრძანებელს“, ხან „ტიბეტის რისხვას“ და ხანაც „უდაბნოს ქარს“, ვინაიდან მათის აზრით, სვენის ქარავანი არაჩვეულებრივი სისწრაფით შიღის ერთი მხარიდან მეორეში.

მაგრამ თითონ სვენი კი ტიბეტელების ასეთ შეხედულებებს გაზვიადებულად თვლის. ნეტავი იგი მართლაც ქარივით სწრაფი იყოს; მაშინ ხომ აქამდის უკვე ინახულებდა ტიბეტის დედა-ქალაქს ლჰასსას, ცოცხალ „ღმერთს“ დალაი-ლამას და ტიბეტის სხვა საოცრებებს; არა, სვენი ქარს ვერ შეედრება...

ერთ მზიან დღეს ქარავანი ლიგტენის ტბას მიადგა. სვენმა უბრძანა მაჰომედ-იზას ქარავანი ტბის აღმოსავლეთ ნაპირისკენ შემოეტარებინა, თითონ კი ტბაში თან წამოღებული ბრეზენტ-შემოკრული ნავი ჩაუშვა და რაჰიმ-ალისთან ერთად ტბის გადაცურვას შეუდგა.

65 მეტრის სიგრძე თოკი მალე ტბის ძირს ველარა სწვდებოდა. ტბის სიღრმემ შეაშინა რაჰიმ-ალი და იგი ურჩევდა სვენს სახითათო მოგზაურობაზე ხელი აეღო, მაგრამ სვენი არ დაეთანხმა, ვინაიდან სარკესავით გალიცლიცებული ტბის ზედაპირი არავითარი ხიფათით არ იმუქრებოდა.

საუბედუროდ. უეცრად დასავლეთით ყვითელი მტკრის ღრუბელი გამოჩნდა, რაც გრიგალის მომასწავებელი იყო. მენაოსნეებმა იალქნების აშეებაც ძლივს მოასწრეს, ქარიშხალმა რომ ტბა ააბობოქრა. ტალღებმა ისეთი ფერხული ჩააბეს, რომ პატარა ნავი ნაფოტივით აიტაცეს და აქეთ-იქით აგდებდნენ. აქაფებულის წყალი ნავს ზევიდან ესხმებოდა, გაბერილი იალქანი ლამის გახეულიყო. ჩამავალი მზის შუქი ალმაცერი სხივებით ტბის ზედაპირს ეფინებოდა და წყლის მთა-გორებს საზარელი მოწითალო ფერი დაჰკრავდა. ნავი კი არ მიდის,—თითქოს მიფრინავს. მზე უკვე ჩავიდა და მის მაგიერათ ცაზე ნამგალა მთვარე ამობაჯბაჯდა. ტბაზე თითქოს გამდნარი ვერცხლი დაიღვარა და წყალი აციმციმდა. რაჰიმ-ალი შიშისაგან არც მკვდარია და არც ცოცხალი: ანძის ძირას ზღარბივით მოკუნტულა და ენა-ჩავარდნილი ძაგდაგებს.

სვენის წყვილიაღში იხედება და მოახლოვებულ ნაპირს ამჩნევს. თუ ნაპირი ქვიანია, — მშვიდობით! — ტალღა ნავს მგზავრებიანად ზედ დაანარცხებს საშინელი სიძლიერით.

— რაჰიმ-ალი! — ყვირის სვენი. — რაჰიმ-ალი!

მაგრამ თავზარდაცემული რაჰიმ-ალი პასუხს ვერ იძლევა.

სვენი ხედავს, რომ ნაპირი ქვიანია.

სწრაფად რაჰიმ-ალის საყელოში ხელი დასტაცა და წყალში გადააგდო, შემდეგ თითონაც თან გადაჰყვა. ორივენი ნაპირისკენ გაემართნენ და ნავიც მიათრიეს, თუმცა კი ბევრი იწვალეს და თავიდან ფეხებამდის ამოილუმპენ.

ამოვიდნენ თუ არა, სველი ტანსაცმელი გაეყინათ და ჯავშნათ გადაექცათ. ახლო-მახლო რალაცა ნაფოტები იპოვეს და ცეცხლი გააჩაღეს. სვენმა ტანსაცმელი გაიძრო, გასწურა და გასაშრობად კოცონთან ეკავა, რაჰიმ-ალი კი ხან ერთ გვერდს უშვერდა სიმხურვალეს, ხან კი მეორეს.

საბედნიეროდ, სიბნელიდან ცხენების ფეხის ხმა შემოესმათ და რამდენიმე წუთის შემდეგ ცეცხლის შუქზე გამოჩნდნენ მაჰომედ-იზა, რაბზანგი და აბდული, რომელთაც „ნაოსნობის მოყვარულებისათვისაც“ ორი ცხენი წამოეყვანათ. ცოტა ხნის შემდეგ სენი უკვე თავის ლოგინში თბებოდა.

* * *

დაზამთრდა. მექარავნებმა და ეტიკებმა ცხვრის ქურქები ჩაიცვეს. ღამლამობით მაჰომედ-იზა თხის ტყავის საბანში გახვეულ სვენს ზემოდან კიდევ რაღაცა „თბილ-თბულღბს“ აფარებდა, ხოლო ორივე ძალს -- „იოლ-დაშა“ და „პატარას“ განსაკუთრებული ტანსაცმელი შეუკერეს. თავდაპირველად, ცხადია. ლეკვებს ეუცხოვებოდათ ტანსაცმელი, კოტრიალობდნენ, რომ როგორმე მოეშორებინათ, მაგრამ მალე შეეჩვიენ.

ყინვ მინუს 28⁰-ამდე დავიდა. სვენის ქარავანში ჯერ 27 ცხენი, 27 სახედარი და 27 ადამიანი იყო, შემდეგ ცხოველების რიცხვმა კლება დაიწყო. ერთ ღამეს. მაგალითად ორი ცხენი და ერთი სახედარი გაეყინათ.

მაგრამ არც ადამიანები იყვენ კარგ გუნებაზედ. 95 დღე გავიდა, რაც გზაზედ არც ერთი კაცი არ შეხვედრიათ; ქარბუქი გაათრებით თავზე ატყდება ქარავანს. ზღვის დონიდან სიმაღლემაც იმატა და 5615 მეტრს მიაღწია (დაახლოვებით იალბუზის მწვერვალის სიმაღლეა). ხალხი მოიქანცა და ნებისყოფა დაუსუსტდათ, ასე რომ იაკებზე ნადირობაც აღარ იზიდავს მათ.

რამდენიმე დღის განმავლობაში დაიღუპა ხუთი ცხენი და სამი სახედარი. სვენის მზარეული ცერინგი ყველას არწმუნებს, რომ იგი მალე გაიყინება სიცივისგან და ღამლამობით პირუტყვებთან ერთად წვება, რომ

ისარგებლოს მათი სითბოთი. ადგილობრივ მცხოვრებთა უნახველობა ყველას აფიქრებს, სვენს. კი ერთის მხრივ კიდევაც ახარებს, ვინაიდან უკეთესი იქნება, თუ ცნობა უცხოელი მოგზაურის მოსვლის შესახებ ლჰასაში გვიან მივა. იქნება ამ გარემოების მეოხებით მან მოახერხოს საოცნებო ქალაქის ნახვა?!

ერთგან ქარავანი ექვს დღეს გაჩერდა, ვინაიდან სვენი ავად გახდა, სიცხემ 41,50-ამდე აუწია და ექვსი დღის განმავლობაში უნაგირზე შეჯდომაც ვერ მოახერხა.

ერთხელ ექსპედიციის ბანაკი ტბის ნაპირზე იყო გამართული, წინ კი ვაკე გადაშლილიყო. დილით მაჰომედიზამ თვალი მოჰკრა საბალახოდ ჩამოსულ გარეულ იაკებს, მაშინვე კარავიდან გამოვარდა და თან თოფი გაიყოლა. იაკები დაფრთხენ და გაიქცენ. დარჩა მხოლოდ ერთი უშველებელი, შავი იაკი, რომელიც მაჰომედიზამ ტყვიით დაქრა. გაბრაზებულ იაკს ეგონა, რომ მისი მტრები იქ იყვნენ, სადაც სვენი, რაჰიმ-ალი და რამდენიმე მექარავნე შეჯგუფულიყვნენ და თავდაღუნული მათკენ გამოექანა. შეშინებული რაჰიმ-ალი გამოიქცა ბანაკისკენ და მოექიდა ერთერთი ცხენის კუდს, რომელზედაც რობერტი იჯდა.

დორბლ-მორეული იაკი მტვერს ბღვირს ადენდა და, რქებ-მომარჯვებული პირდაპირ ცხენოსან სვენს ეძგერა. იგი უკვე 15 მეტრის მანძილზედ მოუახლოვდა, როდესაც სვენმა წითელი ყაბალახი მოიძრო და ტორეადორრჯით ცხენი გამოაქენა, თანაც ყაბალახს იქნევდა.

ამ დროს რაჰიმ-ალიმ ცხენის კუდს უნებურად ხელი გაუშვა და მიიწაზე გაშოტა. იაკი მაშინვე მისკენ გაექანა, მაგრამ მის უმოძრაო სხეულს რომ მიაღვა, იფიქრა: „ეს უვნებელიაო“, ოდნავ რქები შეახო და შემდეგ დაოთხებული გაექანა საითკენაც.

სვენი ცხენიდან ჩამოხტა, რაჰიმ-ალისტან მივიდა და დაუძახა. რაჰიმ-ალიმ მიკნავეებული ხმით წაიბურტყუნა:

— თავი დამანებეთ, განა ვერა ხედაეთ, რომ საიქიოს გავემგზავრე?

სვენმა დიდის ვაი-ვაგლახით დაარწმუნა საბრალო რაჰიმ-ალი, რომ იგი ცოცხალია.

ამის შემდეგ ორი დღე გავიდა და ექსპედიციას სამი ცხენი დაეღუპა. ერთ დღით უფრო გვიან კი ჭარავანს პირველად შეხვდნენ ცხენოსანი ტიბეტელები.

ამ კუქყიან, ჭვარტლითა და ქონით მოსვრილ მთიელებს, რომლებიც ნადირთა ჭურჭებით იყვენ შემოსილნი, თავებზე რალაც უაზრო ტყავის ბოხოხები ეხურათ, შალვარი კი არ გააჩნდათ. ერთ მათგანს პუნზუკი ერქვა, მეორეს კი—დავა. სვენ ჰედინს მათ „ბომბო-ჩინბო“ დაარქვეს (მთავარი ბელადი). ამ ტიბეტელებისაგან სვენმა სამი საუცხოვრო იაკი, ოთხი ცხვარი და ხუთი თხა შეიძინა, თითონ პუნზუკი და დავა კი ეტიკებად დაიქირავა.

ყოველ საღამოს სვენი ვერცხლის ფულით ტიბეტელებს ჯამაგირს აძლევდა და ისინიც ვერცხლს ბავშვივით ათამაშებდნენ. პუნზუკსა და დავას თავისი პატარა მთის ცხენები ხორცის ჭამას ყავდათ მიჩვეული, რამაც სვენი ძლიერ გააოცა.

* * *

ინდოეთის ერთერთი უდიდესი მდინარის—ბრაჰმპუტრას სათავე ტიბეტში იწყება. მისი სათავის მახლობლად რუკაზე მოჩანდა „თეთრი ლაქა“ ზედ გაკეთებული წარწერით: „გამოუკვლეველია“.

ამასთან დაკავშირებით სვენ ჰედინს მიზნად დასახული ქონდა მიერ-მოყარა ჰიმალაის ქედის ჩრდილოეთით

მდებარე უცნობი მხარე და იქიდან კი ლჰასაში მისვლა
ეცადა.

5.506 მეტრის სიმაღლეზე ზღვის დონიდან, პაბლას
მთაგრებილის ერთერთ უღელტეხილზე, ექსპედიციამ გა-
დააბიჯა ცენტრალური აზიის ჰიდროგრაფიულ მიჯნას და
მდ. ბრაჰმაპუტრას აუზში თავი ამოყო.

მაგრამ გზაში სვენ ჰედინს შეატყობინეს, რომ 1904
წ. ინგლისელების სამხედრო რაზმი ტყვიისმფრქვეველისა
და ყუმბარების დახმარებით ძალით შეიჭრა ტიბეტის
წმინდა ქალაქ ლჰასაში და რომ ამჟამად ლჰასაში დაბა-
ნაკებულია ინგლისელების ჯარი გენერალ მაკდონალდის
მეთაურობით.

ამ ამბავმა სვენს ლჰასისადმი ინტერესი სავსებით მოუ-
სპო. მან იცოდა, რომ ეხლა ლჰასა ყველა ინგლისური
გაზეთების კორესპონდენტებით სავსე იქნება და იგი ახალს
ვერაფერს აღმოაჩინს. ამიტომაც სვენმა გადაწყვიტა წას-
ვლა ტიბეტის მეორე „სადეთო“ ქალაქში, რომელსაც „ჩი-
გატზე“ ეწოდება. ამ ქალაქში ჯერ კიდევ არ დადგმუ-
ლიყო ევროპელი მოგზაურის ფეხი.

9 თებერვალს სვენმა მაჰომედ-იზა, ქარავანთან ერთად,
საცალფეხო ბილიკებით ჩიგატზეში გაგზავნა, თითონ კი
ორი თანამგზავრის თანხლებით ნავი იქირავა და წმინდა
ქალაქისაკენ მდინარის გზით გაემართა. ნავი შედგებოდა
ერთმანეთზე მიკერებული, ოთხი კამეჩის ტყავისაგან და
ისეთი მჩატე იყო, რომ ადვილი იყო მისი ზურგით ტა-
რება.

მდინარის გზა უფრო გრძელი იყო, ვიდრე მთის ბი-
ლიკი, მაგრამ სვენმა ეს გზა განგებ ამოირჩია, რომ ტი-
ბეტის უზენაესი მმართველის — თა ში - ლამას ჯაშუშე-
ბისაგან თავი დაეძვრინა. ქარავნის გაგზავნის წინ იგი
მოელაპარაკა თავის თანამგზავრს ჰუფარს, რომელიც:

მას ქალაქთან გზაჯვარედინზე დახვდებოდა შეკაზმულო ცხენებით.

სვენის გეგმა ბრწყინვალედ შესრულდა: ნავი კარგა ხანს მიცურავდა თირუზივით მოლურჯო, „წმინდა მდინარის“—ბრაჰმაპუტრას დაყოლებით: მარჯვნივ თოვლებს აელვარებდნენ ჰიმალაის ქედის გოლიათი მწვერვალები, ხოლო მარცხნივ აწოწილიყვენ უზარმაზარი მთები, რომლებიც სვენ ჰედინამდე არც ერთ ევროპელს არ უნახავს. სვენ ჰედინმა ეს დიდი მთაგრეხილი გამოიკვლია, რუკასზე დახაზა და სახელად „ტრანს-ჰიმალაი“ ე. ი. „გალმა-ჰიმალაი“ უწოდა. შემდეგში ევროპის მეცნიერებმა ამ ქედს სვენ ჰედინის სახელი დაარქვეს. ბრაჰმაპუტრას ნაპირებს გარეული ბატები ყიყინით იკლებენ; თვით მდინარეზე დაცურავს მრავალი ნავი, რომლებშიც მლოცველები სხედან, მიდიან მთაში—ლუნგპოში საახალწლო დღესასწაულში მონაწილეობის მისაღებად.

მდინარის მარჯვენა ნაპირზე სვენს დახვდა ჰუფარი-ყველანი ცხენებს მოასხდნენ და ქალაქის გალავნის კარში შეუმჩნევლად ბრბოსთან ერთად შევიდნენ. სვენმა მიზანი შეისრულა—იგი უკვე ჩიგატზეში იმყოფებოდა.

მაჰომედ-იზამ ექსპედიციისათვის ქალაქში ბინა იქირავა, მაგრამ სვენმა არჩია კარავში ძილი, ჩრდილიან ბაღში.

მეორე დილასვე სვენს ესტუმრა ჩინელი, სახელად „მა“, რომელიც ქალაქის გარნიზონის უფროსი გამოდვა. „მა“-ს ძლიერ გაუკვირდა უცხოელის მოსვლა და ვერ მიმხვდარიყო, თუ როგორ მოახერხა სვენმა ჩიგატზეში მოსვლა: ციდან ჩამოხტა, თუ მიწიდან ამოძვრა.

— რომ მცოდნოდა თქვენი ჩიგატზეში წამოსვლა, არ შემოგიშვებდით— განუცხადა ჩინელმა მოგზაურს.—ლჰასაც და ჩიგატზეც ევროპიელებისათვის აკრძალული ქალაქებია.

— რამდენი ინგლისელია ეხლა ლჰასაში?!—დაცინვით ჰკითხა სვენმა.

მამ არათფერი უპასუხა.

მა წავიდა, სამაგიეროთ მოვიდენ თაში-ლამას მდივანი—ქალარა წვერიანი ლამა და ჩინელი მოხელე. ამ უკანასკნელმა სვენს ჰკითხა:

— რა გინდათ ჩიგატზეში?

— მე მინდა აქ საახალწლო დღესასწაულს დავესწრო.

— ევროპიელს ამის ნება არა აქვს.

— გარდა ამისა, მე მინდა ვინახულო უზენაესი მმართველი თაში-ლამა.—განაგრძო სვენმა.

— მხოლოდ რამდენიმე მომაკვდავსა აქვს უფლება თაში-ლამას მხერა მიაპყროს.—უპასუხა მოხელემ, რომელსაც ჰედინის თავხედობამ შიში მოჰგვარა.

— თუ ეგრეა, მაშ მე მხოლოდ ვიცხოვრებ ამ ქალაქში. ორივე სტუმარს თითქოს თავზარი დაეცათ.

— თქვენ ამის უფლება არა გაქვთ!—ერთად წამოიძახეს მათ.

— როგორ თუ უფლება არა მაქვს? მაშ ეს რა არის?— სვენმა ჯიბეში ხელი ჩაიყო და თავისი ჩინური პასპორტი ამოიღო, თუმცა იცოდა, რომ მას ტიბეტთან არავითარი კავშირი არა ჰქონდა.

წარმოიდგინეთ სვენის გახარება: პასპორტმა ალტაცებაში მოიყვანა ორივე სტუმარი.

— მაშ აღრევე რატომ არ გვაჩვენეთ ეს საუცხოვო პასპორტი?—იძახოდნ ისინი.—ეხლა საქმე მოგვარებულია, შეგიძლიათ აქ დარჩეთ.

და წავიდნ.

ხოლო იმავე საღამოს სვენმა თაში-ლამასაგან საჩუქრად თეთრი აბრეშუმის გრძელი ნაჭერი მიიღო, რომელიც წყალობის, მასპინძლობისა და მეგობრული დახვედრის ნიშნად ითვლება.

მეორე დღეს სვენი „გამოიპრანჭა“ ფრაკით, თეთრი სახამებლიანი საყელოთი, გაპრიალებული ფეხსაცმლით; მაპომედ-იზამ თავისი მშვენიერი წითელი პლაში წამოიხნა, თავზე ოქრომკედით მოქარგული აბრეშუმი შემოიხვია ჩალმად და ორივენი ტიბეტელების წინამძღოლობით წავიდნენ სადღესასწაულო მოედანზე. სვენი და მაპომედ-იზა საპატოო ლოჯაში დასვეს. ამ ლოჯის პირდაპირ პაწია თანჯარა მოჩანდა, რომლიდანაც თურმე თვით თაში-ლამა იმზირებოდა. მოედანზე დიდის ამბით აღლუმი მოეწყობა ტიბეტელ ბერებს. აი, მუსიკის დაკვრაზე გამოვიდნენ 40 ბერი, რომლებსაც სახეებზე ქაჯის ნიღაბები უკეთიათ. მოედნის შუაგულში ერთერთ ლამას ხელში თხის სისხლით სავსე ჯამი უკავია. „ქაჯებმა“ ლამას გარშემო ფერხული და ბუქნაობა გააჩაღეს, თანაც კრელ-კრელ ქსოვილის ნახევებს, აღმასა და ბამბუკის ჯოხებს იქნევდნენ. აივნებიდან ქაჯებს თავზე აყრიდნენ ბრინჯსა და ქერს.

შემდეგ კოცონი დაანთეს და ალზე ქალაღი დასწვეს, რომელზედაც ჩამოწერილი იყო გასული წლის ყველა საუბედურო და უსიამოვნო ამბები, --თითქოს ქალაღთან ერთად ამ უბედურებებისთვისაც ბოლო მოეღოთ!

„ქაჯების“ ცეკვა ჯერ დათავებული არ იყო, როდესაც სვენს მიუახლოვდა ჩინელი მოხელე და აცნობა, რომ „უწმინდესი ლამა“ სთხოვს ევროპელ მოგზაურს ხვალ სტუმრად ეწვიოს მას. ჩინელმა მაშინვე დაუმატა, რომ ეს მიპატიჟება ევროპელისათვის უდიდესი პატივისცემა და ბედნიერებაა.

მეორე დღეს სვენი და მაპომედ-იზა (თარჯიმანის მაგიერი) თაში-ლამას ეწვიენ. ორივე დიდხანს ატარეს მიხვეულ-მოხვეულ ღერეფნებში და ოთახებში და როგორც იყო, დარბაზში შეიყვანეს.

თაში-ლამა ფეხმორთხმული განიერ სკამზედ იჯდა ფანჯარასთან. წინ გრძელი ღურბინდი დაედო. თაში-ლამას ეცვა ყვითელი, ოქრომკედით მორთული ქულაჯასენს გაუღიმა და ანიშნა თავის მსახურებს მოერთმიათ სტუმრისათვის სკამი, მაგიდა და ფინჯნით ჩაი.

გაიმართა საუბარი. თაში-ლამა ეკითხებოდა სენს ევროპის, ჩინეთის, იაპონეთის, ინდოეთის ამბებს, ემუსაიფებოდა ლორდ კიტჩინერის შესახებ და სხ., როდესაც თაში-ლამას უნდოდა სენისათვის საიღუმლო რამ ეთქვა, თავის წვრილ თვალებს ოდნავ მოქუტავდა და მაშინვე ყველა ბერები სწრაფად გაიხვეტებოდნენ ოთახიდან, რომ ვერ გაეგოთ საიღუმლო. თაში-ლამას მთავარ საიღუმლოს ის შეადგენდა, რომ მან სთხოვა სენს არავისთვის გაემხილა თავისი ჩიგატსეში და აქაურ მონასტერში მოსვლის ამბავი.

— თუ ჩინეთში გაიგეს, რომ თქვენ აქ შემოგიშვით, მე ამას არ მაპატიებენ. — ამბობდა თაში-ლამა.

სენი სამ საათ-ნახევარს ესაუბრა თაში-ლამას და მისგან ბევრი საყურადღებო რამ შეიტყო.

თურმე თაში-ლამას ტიბეტში იმიტომ სცემენ თაყვანს, რომ იგი ქვეყნის მბრძანებელის — დალაი-ლამას მასწავლებლად ითვლება.

მოკვდება თუ არა თაში-ლამა, მაშინვე ტიბეტის ყველა კუთხეში დააგზავნიან შიკრიკებს, რომლებიც აგროვებენ ცნობებს იმის შესახებ, თუ სად და ვის დაებადა ბავში სწორედ იმ დღეს, იმ საათსა და იმავე წუთში, როდესაც თაში-ლამა გარდაიცვალა. ტიბეტელებს მტკიცედა სწამთ, რომ თაში-ლამას სული უთუოდ გადასახლდებოდა იმ ბავშვში, რომელიც მისი სიკვდილის დროს იშვა. ხშირად ასეთი ბავშვები ბევრია და მაშინ ჩიგატსეში მათ კენქს უყრიან: უფროსი ლამა ოქროს ჯამში ჩაყრის პაწია ბართებს, რომლებზედაც ბავშვთა სახელები წერია, შემდეგ

აურევს და თვალდახუჭული ერთერთ ბარათს ამოიღებს. ის ბავში, რომლის სახელიც ბარათს ამოჰყვება, ითვლება თაში-ლამას მოადგილედ და მემკვიდრეთ.

გამომშვიდობების დროს თაში-ლამამ სვენს პაწია ბუღდას ქანდაკება აჩუქა. სამაგიეროდ სვენმა მას მოვერცხლილი ხანჯალი მიუძღვნა. მაგრამ როდესაც თაში-ლამამ სვენს დიდძალი ბრინჯი, ფქვილი, ქერი და ხილეული მისცა, სვენმა ვერაფერი ვეღარ აჩუქა სტუმართმოყვარე ტიბეტის მეუფეს.

* *

4.864 მეტრის სიმაღლეზე ოკეანის დონიდან სვენმა მიაგნო მდინარე ბრაჰმაპუტრას სათავეს, რომელიც ჯერ არც ერთ მოგზაურს არ ენახა.

შემდეგ მან თავისი ქარავანი მანასაროვარის ტბასთან მიიყვანა.

ბრაჰმას მოძღვრების მიმდევართა შორის მანასაროვარი უწმინდეს ადგილად ითვლება. ისინი ამბობენ:

„ვინც მანასაროვარის წყალში ამოველება, იგი მოხვდება ბრამას სამოთხეში; ვინც მანასაროვარის ტბიდან თუნდაც ერთ წვეთ წყალს დაღვეს. ყველა ცოდვებისაგან განიტვირთება. ჰიმალაის ვერც ერთი მთა ვერ შეედრება, ვინაიდან ჰიმალაის მთებშია მანასაროვარი. როგორც გარიჟრაჟის ბრწყინვა გააშრობს ხოლმე დილის ცვარნამს, ისევე კაცობრიობის ცოდვასაც გააქარწყლებს ჰიმალაის მწვერვალების ხილვა“...

„უნდა გამოეტყუდე—წერს თავის დღიურში სვენ ჰედინი,— რომ ამ ტბის უწმინდეს ნაპირებს მე იმ მიზნით კი არ მიეუახლოვდი, რომ მისი წყლიდან პირდაპირ ბრამას სამოთხეში თავი ამომეყო, ან შიგ ჩემი ცოდვები ჩამეყარა—ჩემი მიზანი გაცილებით უფრო უბრალო იყო:

ტბის ჰიდროლოგიური შესწავლა. ეს არის მსოფლიოს ერთ-ერთი უმაღლესი ტბა, რომელიც ზღვის დონიდან 6.400 მეტრის სიმაღლეზე მდებარეობს“.

როდესაც სვენი, შუქურ-ალი და რაჰიმ-ალი პატარა ნავით მანასაროვარში შეცურდენ, ტიბეტელებმა გაი-ვეუი ატეხეს:

— ნუ მიდიხართ, წყლის ღმერთი ჩაგითრევთ. წახვალთ და უკან კი ველარ დაბრუნდებით!

მაგრამ სვენმა ტიბეტელების მუქარას ყურადღება არც კი მიაქცია.

ათი დღის განმავლობაში სამივენი ტბაზე დაცურავდენ, ხანდახან ნაპირს მიადგებოდენ და იხვებზე ნადირობდენ.

ერთგან ნაემა ტიბეტელთა მონასტერს გაუარა. სახლის ბანზე ერთი ლამა იდგა და ბუკს აყვირებდა. ნაპირზე მლოცველები ბანაობდენ და პეშვებით ტანზე წყალს ისხავდენ.

სულ, მანასაროვარის გარშემო რვა მონასტერი დგას. თავდაპირველად ლამებმა არ იცოდენ, რომ ნავში ევროპელი მოგზაური იჯდა და ავდრიან დღეებში ეპატიყებოდენ თავისთან, მაგრამ ბოლოსდა ბოლოს აქამდისაც მოაღწია ხმებმა კანონის დამრღვევი უცხოელის შესახებ.

სვენს დევნა დაუწყეს. ნაპირზე ღამისთევის დროს მოგზაურებს ხშირად შემოესმოდათ ხოლმე ცხენების თქარა-თქური. სვენი მაშინვე ნავში ჩაჯდებოდა და ტბაში შეცურდებოდა, ხოლო ტიბეტელები, რომლებსაც ლჰასიდან თავხედი უცხოელის დაპატიმრების ბრძანება მოსვლდათ, შუქურ-ალის და რაჰიმ-ბაის მიადგებოდენ.

— სად არის თეთრი ბატონი?—ეკითხებოდენ მათ.

— ჩვენ საიდან უნდა ვიცოდეთ ესა? სადმე ტბაზე იქნება. თუ შეგიძლიათ—დაიჭირეთ!—უპასუხებდენ სვენის თანამგზავრები.

2 სექტემბერს სამივენი მივიდნენ ერთი მთის ძირში, რომელსაც „ყინულოვანი ალმასი“ (კანგ-რინპოტი) ეწოდება.

გულუმბრყვილო ხალხს მტკიცედა სჯერა, რომ კანგ-რინპოტის მწვერვალზე სამოთხეა გადაშლილი და ამიტომ დიად ყინულოვან მწვერვალს ისევე აღმერთებენ, როგორც მანასაროვარის წმიდათა წმიდას. მიღებული ჩვეულების თანახმად მლოცველები გარს უვლიან კანგ-რინპოტის მასივს შემდეგნაირად: წვებიან მიწაზე მთელი ტანით, ხელით დანიშნავენ იმ ადგილს, სადაც თავი აქვთ დადებული, ადგებიან და ისევ დაწვებიან იმნაირად, რომ თავის ადგილას ფეხები მოხვდეს. ცხადია, რომ ასეთ „სიარულს“ ბევრი დრო უნდება და მლოცველები 20 დღეში ძლივს ასწრობენ მთის ირგვლივ შემოვლას.

სექტემბერში ჰედიანი მთავარ ბანაკში დაბრუნდა, სადაც მალე მოვიდა მისი ქარავეანი, დატვირთული სანოვაგით, კარავებით, ვერცხლის ფულით, წერილებითა და გაზეთებით.

გაზეთებიდან სვენმა ამოიკითხა ცნობა რუსეთისა და ინგლისის შორის დადებული ხელშეკრულების შესახებ. ამ ხელშეკრულების თანახმად რუსეთი და ინგლისი მოვალენი იყვენ სამი წლის განმავლობაში არც ერთი სამეცნიერო ექსპედიციისათვის არ მიეცათ ტიბეტში მოგზაურობის ნებარდვა. ასეთსავე ვალდებულებას ჩინეთიც კისრულობდა.

„აქამდე ჩემს წინააღმდეგ იყვნენ: ინგლისი, ინდოეთი ჩინეთი და ტიბეტი,—სწერს სვენ ჰედიანი თავის დღიურში,—ეხლა კი მათ მიემხროთ რუსეთიც. მიუხედავად ამისა მე მაინც განვაგრძობ გზას, მე არ მამბრკოლებს არავითარი სიძნელე“.

ამის შემდეგ სვენმა თავისი მეგობრის—ტულამ რადონის დახმარებით ახალი ექსპედიცია მოამზადა, რომელ-

შიც შედიოდა 19 კაცი, 19 ცხენი, 21 ჯორი. და ორი ძაღლი. სვენმა მექარავენებს უთხრა, რომ იგი ქალაქ ხოტანში მიემგზავრება, სინამდვილეში კი მას განზრახული ჰქონდა ყარა-ყორუმის გზაზე გასულიყო და იქიდან ტიბეტის გამოუკვლეველ კუთხეებსა სწვებოდა.

გზა მეტად ძნელი გამოდგა და ვინაიდან უკვე დეკემბერი დადგა, ხოლო ტემპერატურამ—23⁰-ამდე დაიწია, ამიტომაც სვენის ქარავანმა ბევრი ხიფათი და გაჭირვება განიცადა.

„გზა თურანისა, ინდოეთისა და ყაშმირის შორის სამართლიანად ითვლება უძნელეს გზად დედამიწის ზურგზე,—სწერს ჰედინი.—(სანამ ბულაყს მივიდოდით, დავგვებოცა 20 ცხენი და 63 ჯორი“.

მალე ქარავანს ქერი გამოეღია. ექსპედიცია მიადგა ისეთ ვიწრო ხეობას, რომ შიგ კატაც ძლივს გაძვრებოდა. სვენმა უკან გამოაბრუნა ქარავანი და სხვა გზის ძებნას შეუდგა.

ყინვამ — 38⁰-ს მიაღწია. 25 ცხვრიდან ქარავანში 12-ილა დარჩა ცოცხალი: დანარჩენი სიცივემ დალუბა. მექარავენები ცუდ გუნებაზე დადგენ და ღამ-ღამობით გულსაკლავი ხმით მღეროდნენ. აბდულ-ქერიმი წამდაუწუმ მოდიოდა სვენთან და მოახსენებდა:

— ჯორი დავარდა...

— ცხვარი მოკვდა...

— ცხენი ველარ მოდის.

საუბედუროდ მექარავენებს გზაში სულ არ შეხვედრიათ დასახლებული ადგილები, რომ ქერი შეეძინათ.

სვენმა, აბდულ-ქერიმმა, ლულამმა და კუტუსმა ითათბირეს და გადასწყვიტეს: ვინიცობაა მეჯოგეებს შეხედნენ, აბდულ-ქერიმი თავის თავს ქარავანის პატრონად გამოაცხადებს, ხოლო სვენს—თავის მსახურად.

მაგრამ დიდხანს იხეტიალეს მთებში, სანამ აღამიანებს შეხვდებოდნენ. პირუტყვეები ბუზივით იხოცებოდნენ და ბარგი ნაწილობრივ უკვე მექარავენებს ზურგით მიქონდათ.

ერთ დღეს, როდესაც ქარიშხალი თოვლის კორიანტელს ატრიალებდა, თოვლზე კაცის კვალი შენიშნეს. სვენმა, კუტუსმა და ლულამმა ერთმანეთს ხელები ჩასჰიდეს, რომ ქარბუქში არ დაკარგულიყვენ და კვალს გაჰყვენ. მოულოდნელად ორ ქოხს წააწყდნენ. ერთ მათგანში თურმე ექიმბაში ლამა ცხოვრობდა, რომელმაც მიჰყიდა სვენს ბრინჯი, ქერი, თამბაქო, ორი თხა და ხუთი ცხვარი. მანვე აცნობა სვენს, რომ ამ კუთხის მმართველი ხვალ უნდა მოვიდეს შინ.

სვენმა სახე მიხაკისფერი საღებავით შეიღება, და ტანზე მწყემსის დაფლეთილი სამოსელი ჩაიცვა, რომ ადგილობრივ უფროსს ვერ ეცნო იგი. მეორე დღეს სვენი ცხვრების ფარას მოუდგა, რათა ტიბეტელებს მართლა მწყემსი გონებოდათ. სვენი ცდილობდა მიეზაძა ტიბეტელი მწყემსებისათვის, ბევრს უსტვენდა და უყვიროდა ცხვრებს, მაგრამ პირუტყვეები მას არავითარ ყურადღებას არ აქცევდნენ და თავის ნებაზე დასეირნობდნენ.

ტიბეტელების უფროსსა და ცხენით მიჰავალ აბდულქერიმს შორის (აბდულ-ქერიმი ღირსეულად ასრულებდა ქარაენის უფროსის როლს) გაიბა ასეთი საუბარი:

ტიბეტელი:—რამდენი კაცი ხართ?

— ცამეტი.

— რამდენი თოფი გაქვთ?

— ხუთი.

— მერე სად არის თქვენი ევროპელი უფროსი?

— ევროპელებს აქ ზამთარში რა უნდათ? ჩვენ მატყლის

გამყიდველები ვართ და ლადაკიდან მოვდივართ.

— სტყუი!

მაშინ აბდულ-ქერიმი საპასუხო შეტევაზედ გადავიდა:

— თქვენ ვინ ლა ხართ?

ნანგრონჩის მხარის უფროსი ლა მისი ამაღლა.

— ცხვრებსა ჰყიდით?

მერე რამდენს იძლევით?

— ჯერ საქონელი გვიჩვენეთ.

საბოლოო შედეგად ექსპედიციამ ტიბეტელებისგან შეიძინა ოცხვარი და ერთი ნაგაზი „თაკარი“, რომელიც, თავისი სიავის მეოხებით, ბანაკის ერთგულ გუშაგად იქცა. მის დასაბმელად მექარავენები ჯერ საბანს გადაათარებდენ ხოლმე, დაასხდებოდენ ხუთ-ხუთნი ზემოდან, მოაბამდენ ჭაპანის სიმსხო თოკს და მერე საჩქაროდ მირობდენ მისგან, ვინაიდან თვალსისხლიანი ქოფაკი მრისხანე ღრინვით ზედ ახტებოდა სუყველას.

ქარავენმა გზა განაგრძო. როგორც კი შეამჩნევდენ ტიბეტელებს, სვენი ცხენიდან ჩამოხტებოდა ხოლმე და ფეხ-და-ფეხ მიერეკებოდა ცხვრებს, — ვითომც მწყემსი ყოფილიყვეს.

ერთს მინდორზე დადგმულ კარავში ბინად იდგა ლჰასელი ვაჭარი ტსონგ-პუნ-თაში, რომელიც მთელ ბონგმას პროვინციას აგურ-ჩაით ამარაგებდა.

სვენმა თავისი ბანაკი ვაჭრის ბინიდან საპატიო მანძილზე გაშალა და წინ აბდულ-ქერიმი მიგზავნა. აბდულ-ქერიმი მალე დაბრუნდა, თან მოიყვანა ბრინჯითა და ქერით დატვირთული ცხენი. მან აცნობა ჰედინს, რომ ტსონგ-პუნ-თაში საკმაოდ ზრდილობიანი კაცი ჩანს და აბდულ-ქერიმი დაპირდა მას კოკლი ცხენის საჩუქრად მიძღვნას.

სამწუხაროდ, აბდულ-ქერიმის მოსვლამდის ილაჯ-გაწყვეტილ კოკლ ცხენს ტყვიით სიცოცხლე მოუსწრაფეს.

მეორე დილას ტსონგ-პუნ-თაში სვენის ბანაკში მოვარდა და დავი-დარაბა ატეხა:

— სად არის, აბა! ცხენს რომ დაჰპირდით, მომეცით ჩემი ცხენი.

მუქართა და ლანძღვით ვაჭარი აბდულ-ქერიმის კარავში შევარდა, თითქოს იქ შეეძლო ცხენის მოძებნა. სვენი სასწრაფოდ შეძვრა თავის კარავში და სახე ყავისფერი საღებავით მოითხუპნა. სვენის კარვის წინ მრისხანე ქოფაკი თაკარი იჯდა და მოადგა. თუ არა ტიბეტელი კარავს, ღრენით მივარდა.

აბდულ-ქერიმი მიხვდა, რომ ტიბეტელს შეეძლო ეცნო სვენ ჰედინი და ამიტომაც დაიყვირა:

— კუტუს, წადი, თან ხაჯი-ბაბა წაიყვანე და მოძებნეთ ის ოხერი ცხენი.

ხაჯი-ბაბა, — ეს იყო თვით სვენი.

ტიბეტელმა მასზედ მითითა:

— ეს ვილა არის?

— ხაჯი-ბაბა, ჩვენი მწყემსი. — არხეინად მიუგო აბდულ-ქერიმმა.

კუტუსმა და სვენმა მარდად მოუსვენეს მთებისკენ და იქიდან ბანაკს თვალს ადევნებდნენ მანამდის, სანამ ტსონგპუნ-თაშის არ მობეზრდა ყვირილი და არ წავიდა შინ.

ლამე სვენმა ბანაკი აშალა და ქარავენთან ერთად ჩუმად გაეპარა ტიბეტელებს.

აქედან სვენმა გადაჰკვეთა კიდევ ერთი „თეთრი ლაქა“ და შეადგინა მისი რუკა. ერთხელ, მოულოდნელად მოგზაურთა ბანაკს ეწვია ცხენოსან ტიბეტელთა რაზმი. მათი ბელადი მოითხოვდა სვენის გამომჟღავნებას და შექარავენებს სიკვდილით ემუქრებოდა.

ტიბეტელები, როგორცა სჩანდა, არ ხუმრობდნენ და ამიტომ სვენმა გადასწყვიტა გაემხილა თავისი ვინაობა. იგი წარუდგა გაოცებულ ტიბეტელებს და აცნობა:

— მე გახლავართ საჭიბი*) ჰედინი. რა გნებავთ, რას მიპირებთ?

და შესთავაზა მათ საუცხოვო ეგვიპტური პაპროსი. ყველამ გააბოლა.

შემდეგ ერთერთმა ტიბეტელმა ამოიღო მხარის მართველისაგან მიღებული წერილი, რომელშიაც ნაბრძანები იყო ჰედინისათვის ჩაეკეტათ აღმოსავლეთისაკენ მიმავალი გზები.

ტიბეტელებმა გააცვილეს სვენი ქალაქ სემოკუმდე. სვენმა ჩამოირეცხა სახეზე წასმული საღებავი და თავისუფლად ამოაუსუნთა, ეინაიდან ეხლა უკვე აღარ ესაქიროებოდა კარავში მალვა.

..25 აპრილს მოვედით სემოკუს,—სწერია ჰედინის დღიურში—მართლაც ტუსალივით მივყავდით: სამი ტიბეტელი მარჯვნიდან მომიდგა, სამიც მარცხნიდან.

მართველი დორჩე-ტსუანი სააღლუმოდ იყო გამოწყობილი ჩვენს შესახვედრად: მას ეცვა ჩინური აბრეშუმის ქულაჯა და ხავერდის ჩექმები. ყურებში საყურეები გაეყარა, თითებზე კი ბეჭდები უბრწყინავდა. წვრილი ნაწნაუი ბაწარივით ზურგზე ეკიდა. მივედი თუ არა, გამიღიმა:

--- იმედი მაქვს, რომ მოგზაურობით კმაყოფილი ბრძანდებით?

--- გმადლობთ. მხოლოდ, ცოტა არ იყოს, ციოდა.

--- გასულ წელს ჩვენ გაგაძვევთ აქედან. რატომ დაბრუნდით ისევ?

— იმიტომ, რომ თქვენს ქვეყანაში ჯერ კიდევ არის ისეთი ადგილები, რომლებიც მე არ შემისწავლია.

— მე ჩემს მთავრობას ვაცნობე თქვენი აქ ყოფნა და მიბრძანეს დაგაბრუნოთ თქვენ ჩრდილოეთისაკენ.

*) საჭიბი — ბატონი.

ჩემ მიერ გამოვლილი გზიდან აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მხარეზე მდებარეობდა საიდუმლოებით აღსავსე „თეთრი ლაქები“. მე განვიზრახე მათი გამოკვლევა, რომ ამით დამემთავრებინა ჩემი მუშაობა და რუკაზე გამომეხაზა სრულიად ახალი ადგილები. მაგრამ ამის მოსახერხებლად საჭირო იყო მოხერხება და დიპლომატია: წინააღმდეგ შემთხვევაში ტიბეტელები ჩამიკეტავდნენ ამ ადგილის კისკარს.

და მე გულუბრყვილოდ განვაცხადე:

— მე მსურს გადავიდე ინდოეთში იანგტსეს გზით.

— ეს არ შეიძლება! თქვენ უნდა დაბრუნდეთ ჩრდილოეთისაკენ იმავე გზით, რომლითაც მოხვედით.

— არც ეს შეიძლება.— ვუთხარი მე.— მე არასოდეს არ დავბრუნებულვარ ჩემი ნაკვალევით. ჩვენს ქვეყანაში ეს აკრძალულია.

— უცნაური წესები ყოფილა თქვენს ქვეყანაში. მაწ რომელ გზას ამოირჩევთ?

— იმ უღელტეხილს, რომელიც სამიე-ლას აღმოსავლეთით არის და იქიდან პერინამ-ტზოზე გავლით— დასავლეთისაკენ.

— შეუძლებელია! მოითმინეთ. შეიძლება მოვრიგდეთ. გსურთ ჩემთან ერთად გაემგზავროთ კომბა-ძენამის მართველთან?

— საწინააღმდეგო არაფერი მაქვს.

მაგრამ, სანამ კომბა-ძენამში გავემგზავრებოდი. მე ტიბეტელების თანხმობით გავაგზავნე შიკრიკი, რომელმაც წაიღო ბარათი ძონ-ჩას (ტიბეტის სამხრეთ საზღვართან). ამ ბარათით მე ვთხოვდი ერთ ჩემს ნაცნობ ვაჭარს გამოეგზავნა ჩემთვის ნამდვილი ტიბეტური ტანსაცმელი, გაკეთებული წითელი და მკერივი მასალისაგან, ჩინური ფაფახი, ჩინური აბრეშუმის ჩექმები და აგრეთვე ხმალი

ვერცხლის ქარქაშით და ძვირფასი თვლებით მოოჭვილი ტარით.

მივიღე რა ეს საგნები, მე შევიმოსე, დავიკიდე ძვირფასი ხმალი და ამნაირად წარვუდექი ტიბეტელებს. გარდა ამისა, მაგიდაზე დაყვარე ბლომად ვერცხლის ფული. ტიბეტელები გაოცებით თავებს აკანტურებდნენ და თვალეებს აცეცებდნენ. დავრწმუნდი რა ჩემ მიერ მოხდენილ შთაბეჭდილებაში, მე მივეცი მათ კონკრეტული წინადადება:

- ჩვენ გავიყოფით. ორ ნაწილად: მთავარი ქარაევანი აბდულ-ქერიმის წინამძღოლობით წავა სამიე-ლას უღელტეხილზე, მე კი მცირე ქარაევანით გავემართები აღმოსაქლეთისაკენ. შევხვდებით ერთმანეთს ბუტ-ტსანგ-ტსანგპოში. თქვენ მომცემთ მცველებათ ათ კაცს. თითოეულ მათგანს დღეში 2 რუპიას მივცემ გასამრჯელოდ. რა თქმა უნდა, მე განგებ არ დავიგრძელებ გზას, ვინაიდან დღიური ხელფასის დროს ეს საზარალოა ჩემთვის.

ჩემი წინადადება მიღებულ იქნა. მცველების რაზმს, რომელიც მე უნდა გამომყოლოდა, ხელმძღვანელობდა ვინმე ნიმა-თაში, ხოლო ეტიკად წამოვიდა პანჩორი—გაიძვერა და მოქნილი ბერი-კაცი.

6 მაისს ჩვენი გზები გაიყარა. აბდულ-ქერიმი და 6 მექარავენე სამიე-ლაზე წავიდნენ, მე კი ხუთ მექარავენესთან და მცველებთან ერთად სხვა გზას გაუყევი. ვისულელე და აბდულ-ქერიმს გავატანე ჩანთა, რომელშიც შენახული მქონდა 2500 რუპია (ფული)./

ჩემს მცველებს და მათ შორის ნიმა-თაშისაც ძალიან ეშინოდათ ყაჩაღებისა. რაც უფრო შორს მივდიოდით, მით უფრო მწვავედებოდა მათი ძრწოლა. როგორც კი შორს მხედარს შენიშნავდნენ, ალიაქოთს ასტეხავდნენ ხოლმე და მიამბობდნენ ყაჩაღების შესახებ საშინელ ამბებს. მე

ძალიან გამიხარდა, როდესაც ჩემს გმირ მცველებს თავი დავაღწიე. ჩვენ გავშორდით მათ 5 ივნისს. ეხლა საჭირო იყო შევხვედროდი აბდულ-ქერიმს, მაგრამ იგი უგზო-უკვლოდ ჩაიყლაპა და გზაში შემხვედრ მეჯოგეებიდან არავის არ გაეგო მისი ამბავი.

მდინარე პედან-გსანპოს მოყოლებით მივალწიეთ შოვო-ტზეს ტბას.

ეს იყო ახალი აღმოჩენა. მოელვარე, ფირუზივით ლურჯი ტბა წითელ და იისფერ მთების შორის მომწყვდელყო... ცის ტატნობზე ამართულიყო სურლას მოელვარე თოვლიანი ქედი, თეთრი გოდორის მსგავსი კონცხებით დამშვენებული. მე ვიყავ პირველი „თეთრი ადამიანი“, რომელიც ამ განსაცვიფრებელ ქსამყაროში მოხვდა. იქნება უახლოეს ხანებში მრავალრიცხოვანმა ექსპედიციებმა თავისი მარშრუტებით გადასერონ ტრანს-ჰიმალაის მთები და დარწმუნდენ, რომ ოროგრაფიის და გეოლოგიის მხრივ ეს ქვეყანა დედამიწის უშესანიშნავესი კუთხეა. ერთი საუკუნის შემდეგ ტრანს-ჰიმალაი ალპებივით გამოკვლეული და ცნობილი იქნება!

დადგა ივნისი, აბდულ-ქერიმისა კი არაფერი ისმოდა. დავიბანაკეთ სელიპუკში. ჩვენს მახლობლად იდგა ქარაევანი, რომლის პატრონი მიემგზავრებოდა კანგ-რინპოტჩისადმი თაყვანსაცემად.

ამ დროს მე ფულიდან 40 რუპია ლა დამოჩენოდა. აბდულ-ქერიმი ჩემს სალაროსთან ერთად გაჰქრა, ხოლო მე ინდოეთში მისასვლელად ბლომად ფული მქირდებოდა. ჩვენს მეზობელს—კანგ-რინპოტჩისკენ მიმავალ ვაჭარს წინადადება მივეცი შეეძინა ჩემი შვედური თოფი. მაგრამ მან მხოლოდ 10 რუპია შემომადლია, მე კი თოფს 300-ზე ნაკლებად ვერ გავყიდდი. ასევე უშედეგოდ ვცადე მიმეყიდა ტიბეტელისათვის ჩემი ოქროს საათი. ვაჭ-

რისათვის სულ ერთი იყო—დილის 6 საათია, თუ 9, დროს კი მზით გებულობდა.

ჩემი ნივთიერი მდგომარეობა ეხლაც ისეთი იყო, როგორც დიდი ხნის წინად, როდესაც მე გლახაკივით მივედი ქერმან-შაჰში.

იენისის მიწურული იყო, როდესაც ერთხელ, საღამოზე, მე უცბად შევამჩნიე შორს მომავალი 4 კაცი. მათოთხი ჯორი მოყვებოდა. ღურბინდს ხელი ვტაცე, გავიხედე და სიხარულით ცეკვა დავიწყე: ვიცანი აბდულ-ქერიმი. როგორც გამოირკვა, საწყალს ყაჩაღები დაეცენ, წაართვეს ცხენი და ჯორი. გარდა ამისა, ორი მექარავენი დაავადმყოფდა და გზაში ჩამორჩა. ერთის სიტყვით, აბდულ-ქერიმის დაგვიანებას მრავალი მიზეზი აღმოაჩნდა და მე აღარ გავუჯავრდი მას, როგორც აქამდე ვაპირებდი. ჩემი ფული მან უკლებლად ჩამაბარა.

ივლისის შუა რიცხვებში ჩემი ქარავანი მთავარ ბანაკს მივაყენე თოქშენში.

საბოლოო ანგარიშში მე რვაჯერ გადავკვეთე ტრანსნიმალაი და ისიც სულ სხვა და სხვა უღელტეხილებით. უზარმაზარი სივრცე, რომელზედაც მოჩანდა წარწერა: „Unexplored“, ეხლა რუქაზე დახაზულიც და შესწავლილიც გახდა. უცნობი მხარე დაპყრობილია!

თოქშონში ახალი ქარავანი შევადგინე და მოვემზადე ინდოეთში გასამგზავრებლად.

ჩვენ მანასაროვარის ტბას ჩრდილოეთიდან გავუარეთ და მივალწიეთ მდინარე სეტლეჯს. ამ აქაფებულ მგრგვინავ ნაკადზე გადებული იყო ბოგირი, რომელიც რამდენიმე ხისაგან შედგებოდა. ხეების ქვეშ მიექანებოდა მრისხანე სეტლეჯი. მექარავენებმა აქ ცხენებს ბარგი მოხსნეს და ზურგით გადაზიდეს გაღმა, შემდეგ ცხენები გადაიყვანეს. ჯერი მოდგა ჩემს ცხენზე — „თეთრ თოვლაზე“

დაც“. ჩახედა თუ არა აქაფებულ წყალს, „თეთრთოვლამ“ მთელი სხეულით ცაბცახი იწყო, გავიჭვლიჯა სადავე და ხიდის შუა ნაწილიდან მდინარეში ისკუბა. „დაიღუპა საბრალო ცხენი!“-- გაშიელვა თავში. ნაგრამ „თეთრთოვლამ“ მაშინვე ამოაყო თავი წყლიდან და არხეინად გამოსცურა ნაპირზე, სადაც ბალახის წიწვნა დაიწყო,-- თითქოს თავს არაფერი გადახდომოდეს.

ამნაირივე წესით გადაედიოდით ყველა მდინარეზე, რომლებიც კლდეებით შემოზღუდულ სეობებში მოქრიან.

შიპკი-ლიას უღელტეხილზე გადავიარეთ ტიბეტისა და ინდოეთის საზღვარი. აქ ჩვენ უკანასკნელად ვიდევით ზღვის დონიდან 4.700 მეტრის სიმაღლეზე. მე განგებ შევფერხდი და დიდხანს დავრჩი ქედის თხემზე, რათა უკანასკნელად შევხედნა ტიბეტისათვის--ჩემი ტანჯვისა და გამარჯვების ქვეყნისათვის.

მალე მივადევით დიდ მდინარეს, რომელზედაც არავითარი ხიდი არ მოჩანდა. მხოლოდ კლდიდან კლდეზე გაქიმული იყო მავთული. 1904 წელს ინგლისელებმა აქ ხის ხიდი ააგეს, რომელიც რამდენიმე თვის შემდეგ წყალმა მოიტაცა. მას აქეთ ჰკიდია აქ ტელეგრაფის მავთული. ჩვენმა ეტიკმა შეხედა მავთულს, საიდანღაც ამოიღო სქელი თოკი, გააკეთა მისგან მარყუში, გამოაბა მავთულს და ამ უხერხულ საჯდომში მოკალათებული გაჰყვა მავთულს. რამდენიმე წუთის შემდეგ მან გაღმა ამოყო თავი.

ეტიკმა ხელის დაქნევით სალამი გვიძღვნა, გაიქცა საჩქაროდ სოფელ „პოო“-ში და იქიდან რამდენიმე ადგილობრივი მთიელი მოიყვანა. მოათრის ხის „აკვანი“-ს რომელიც მიდი-მოდრიოდა მავთულზე თოკის საშუალებით. დიდის გაქირვებითა და ვაი-ვაგლასით გადავართიეთ ცხენები, ჯორები და ბარგი. შემდეგ გადიყვანეს „თაკარი“ და ბო-

ლოს—მეც. ცისა და დედამიწის შორის ჩამოკიდებული მდგომარეობა არაა სანატრელი—35 მეტრი თითქოს მთელი საუკუნე გრძელდება.

პოოდან ეეშვებოდით სულ ქვევით და ქვევით, ხეობებში. სწრაფად მატულობდა სითბო და ცივი ტიბეტის შვილი—თაკარი თავისი სქელი ბალნის გამო სიცხით იტანჯებოდა. გრძელ ენა გადმოგდებული, ხეების ქვეშ ჩრდილს ეძებდა და ქუჩუმპალაობდა ყველა ლელეებში. ჩემის აზრით, მას ენატრებოდა ტიბეტის ქარბუქი და ყინვარები. ბოლოს და ბოლოს, მან სიცხეს ვერ გაუძლო და გაგვექცა—აღბად ისევ პოოში დაბრუნდა.

სექტემბერში მივალწიეთ სიმპლუს.

ოთახის ფანჯრიდან მე ხშირად შევხედავდი ხოლმე ჰიმალაის. ჩემი საყვარელი ტიბეტი მის უკან გადაშლილა. აღკრძალული ქვეყნის კარი კვლავ ჩამეკეტა“.

ვის მისახსობა სვენ ჰედინი?

სვენ ჰედინი, როგორც დაუღალავი მკვლევარი და გაბედული მოგზაური, უეჭველად პატივისცემისა და მიბაძვის ღირსია. ჩვენს ქვეყანაში, სადაც შენდება ახალი ცხოვრება, ჰედინის გმირობა გულწრფელ აღტაცებას და თანაგრძნობას იწვევს.

მაგრამ შესცდება ის, ვინც სვენ ჰედინის მოგზაურობებში მხოლოდ გმირობას და უანგარო მეცნიერულ შრომას დაინახავს. ამ მოგზაურობათა პოლიტიკური სარჩული ჩვენთვის მტრულ მოვლენას წარმოადგენს და ჰედინის შეფასებას ჩვენ მიერ განსაკუთრებულ ელფერს აძლევს.

სვენ ჰედინის ექსპედიციები დიდძალ თანხებს მოითხოვდენ. საიდან იშოვიდა ამ თანხებს მარტოხელი მეც-

ნიერი, თუ კი იგი არ დააინტერესებდა თავისი მოგზაურობებით შვედეთის გაბატონებულ და შეძლებულ კლასებს?

მართლაც ჩვენ ვხედავთ, რომ ჰედინს ეხმარებოდნენ შვედეთის მსხვილი კაპიტალისტები და თვით ოსკარ-მეფე, რომელმაც ჰედინს თავადობის ხარისხი უბოძა. ბურჟუაზიულ წრეებს აინტერესებდათ აზიის უზარმაზარი სივრცე, როგორც ნედლეულის წყარო და საქონლის გასასაღებელი ბაზარი. ამიტომაც ისინი ამარაგებდნენ აზიის მკვლევარს ფულადი სახსრებით. ამიტომაც ეჯაერებათ სვენ ჰედინის სახელი ინგლისის იმპერიალისტებს და ტიბეტის სასულიერო წოდებას, რომლებიც შვედეთის კაპიტალის სახით მძლავრ მეტოქეს ხედავენ.

სვენ ჰედინი აზიის შესწავლას დღემდე განაგრძობს. იგი უკვე მოხუცია—დაახლოებით 70 წლისა, მაგრამ თავის სამეცნიერო მუშაობას არც ეხლა ლალატობს. რა თქმა უნდა, სვენ ჰედინის თანამედროვე ექსპედიციები ძირითადად განსხვავდება იმ მოგზაურობებისაგან, როდესაც შვედელი მოგზაური თურანელებისა და მონღოლების თანხლებით ჩუმად დაძრწოდა საქარაენო გზებზე და იძულებული იყო მეცხვარის როლი შეესრულებინა.

ჰედინის უკანასკნელი ექსპედიცია, რომელიც ბეიპინიდან 1933 წლის შემოდგომაზე გაემგზავრა, მიზნად ისახავდა ჩინური თურანის გამოკვლევას. ერთერთ პრობლემად ექსპედიციამ, შემდგარმა მრავალი სამეცნიერო თანამშრომლებისაგან, მიიჩნია მომავალი ტრანს-აზიური საავტომობილო გზის მიმართულების შესწავლა. ამ ექსპედიციაში სვენ ჰედინი სარგებლობს არა მარტო აქლემებით, არამედ ავტომობილებით და აეროპლანებითაც.

როგორც ვაუწყებთ გვაცნობეს, გასულ ზამთარში სვენ ჰედინი დატყვევებულ იქნა სინ-ცზიანში მოთარეშე რაზმების მიერ და შემდეგ ისევ განთავისუფლებული. რით დამთავრდება მისი უკანასკნელი ექსპედიცია—ამას უბნლოესი მომავალი დაგვანახვებს.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

წინასიტყვაობა—პროფ. გ. გესტმანი	3
წინასიტყვაობას მაგივრად	5
გეოგრაფიული რუკის ბიოგრაფია	8
მარკო პოლო	25
სვენ ჰედინი	81

ტენზ. რედაქტორი: შ. დემეტრაძე
კორექტორი: ალ. გაბესკირია
ყდა მხატვ.: ნ. ჩერნიშკოვისა
ქ. ზ. 72 x 105 ს. ნ. ფ. 24,800
6 ფ. 10 1/3 გადაეცა
წარმოებას 20 დეკ. 1934 წ. ხელ-
მოწერილია დასაბეჭდათ 1 თე-
ბერვალს 1935 წ.